

СЛОВО

Без мови немає нації

slovo.prosvita.com.ua

ч. 2 (327)
12-18 січня
2006 р.

Просвіти

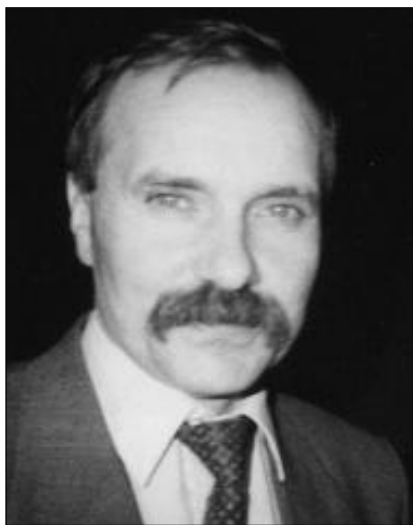
ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Фото з сайту Кобіні

10 січня 2006 року Верховна Рада України відправила у відставку уряд Юрія Єханурова. Що рухало народними депутатами: бажання захистити національні інтереси чи зрада цих інтересів?

УРОКИ ГАЗОВОГО КОНФЛІКТУ

КОМЕНТАР-ПОГЛЯД

Іван Заєць: На моє глибоке переконання, літній владний конфлікт і теперішній газовий — ланки єдиного ланцюга російської політики щодо України. Конфлікт у новій владі за складом учасників, формами й засобами боротьби красномовно засвідчував присутність у ньому, щонайменше, російського інтересу, інтересу російської влади. Однак цей конфлікт не збив суспільства, на відміну від влади, з дороги Майдану, на що розраховувала Москва і п'ята колона серед українського політикуму. Отже, треба було російській владі задіяти для досягнення своїх антиукраїнських задумів сильнішу зброю, якою і стала пропозиція однобокого підвищення для України ціни за газ у 5 разів.

— **Багато хто стверджував і стверджує, що газовий конфлікт — проста суперечка суб'єктів підприємництва — Газпрому й Нафтогазу.**

— Це не так. Газовий конфлікт — багатоцільова акція російської влади, яку не можна класифікувати інакше як економічно-інформаційну агресію проти України.

Багато хто з політиків справедливо означав цей конфлікт як економічну й інформаційну війну проти України, розв'язану російською владою.

— **Будь ласка, детальніше про нього.**

— **Перше.** Російська влада, до того ж за участю президента Російської Федерації В. Путіна, а не підприємницька структура! — ініціювала даний конфлікт. Росіяни порушили існуючі угоди про постачання газу в Україну й зажадали від України перейти вже з 1 січня 2006 року на оплату газу за світовими цінами. При цьому російська влада

маски зірвано: фракції комуністів, “заєдисти”, вони ж — народний блок В. Литвина, есдеки — “Не так!”, фракція БЮТ об'єднались, аби, скориставшись українсько-російським газовим конфліктом, відправити у відставку уряд Юрія Єханурова. Як завжди, виникло кілька варіантів трактування цієї події. Одні політики стверджують, що здійснився сценарій, писаний російськими політиками й вітчизняною п'ятою колоною. Інші вважають, що уряд Ю. Єханурова завів газову проблему в глухий кут, і навіть запевнення Прем'єр-міністра, що тарифи на газ для населення підвищуватись не будуть, а підписаний протокол договору з Росією про постачання та транзит російського газу, який фіксує ціну 95 доларів за тисячу кубічних метрів на нашому кордоні та транзитний тариф по території України 1,6 долара за тисячу кубів на кожні сто кілометрів — неабияка перемога, до уваги не беруться.

10 січня 2006 року, одразу після того, як Верховна Рада проголосувала за відставку уряду, діяльність якого позитивно оцінював і підтримував Президент Віктор Ющенко, ми звернулися до народного депутата, члена УНП Івана Олександровича ЗАЙЦЯ (голосував проти відставки) з проханням прокоментувати так званий газовий конфлікт і його можливі наслідки.

виставила ціну в \$ 230—250 за 1000 м³, що насправді не є ринковою, а адміністративно встановленою ціною, значно вищою від світової. Пропозиція росіян про однобоке і багатократне підвищення цін на газ позбавляла українців перехідного періоду для входження в ринкову систему відносин з Росією в ділянці енергопостачання. Українці ще не забули, до чого привело українську економіку на початку дев'яностих років минулого століття тисячократне підвищення Росією цін на нафту й паливо. Досить згадати інфляцію в десять тисяч разів. Тому ні Президент України, ні уряд, ні громадяни України не могли погодитися на ультиматум Росії, не могли сприйняти пропозицію Кремля інакше, як економічну агресію.

Не слід забувати й те, що російська влада не переставала шантажувати українців відключенням газу, якщо московські пропозиції не будуть сприйняті українською стороною. Врешті-решт, росіяни вдалися в перші дні нового року до значного зменшення постачання газу в українські газотранспортні мережі. Цим росіяни в односторонньому порядку остаточно вийшли за межі українсько-російської правової бази і по суті вийшли з переговорного процесу.

Друге. Росіяни вибрали диявольський час для здійснення своїх задумів — напередодні зимових морозів. Саме в цей час найвразливішими через нестачу газу стають громадяни та комунальні структури. Розрахунок північних сусідів простий — породити проблеми з забезпеченням осель українців теплом і позбавити українську владу підтримки народу.

Крім того, російська влада закрутила цю карусель напередодні новорічних і різдвяних свят, щоб вибити з українських сердець велику радість і великі

сподівання. А це вже елементи психологічної агресії, спрямованої на послаблення потенціалу громадського опору політиці Москви.

Третє. Економічну та психологічну агресію проти України Кремль посилив інформаційною агресією. Користуючись безперешкодним доступом до інформаційного простору України, російські засоби масової інформації, а також їхні сателіти в Україні виставляли українську владу ініціатором конфлікту, а Україну — державою-зłodійкою. Протягом тижнів суцільна брехня витікала від усіх російських чиновників, політиків і журналістів і поширювалася в українському інформаційному просторі, щоб не допустити консолідації українців.

— **Які цілі переслідував Кремль у цьому конфлікті?**

— Таких цілей — ціла низка, зокрема двостороннього та геополітичного масштабу.

Перш за все, російська влада прагне через значне підвищення цін на газ знизити конкурентоспроможність українських підприємств і доходи громадян, ослабити економіку й ускладнити соціально-політичну ситуацію в Україні. Це неприкрита неоколоніальська політика Москви, спрямована на затягування України у сферу російських впливів і ліквідацію української державності. Конфлікт у черговий раз красномовно засвідчив, що Росія не визнає самого факту існування України як незалежної держави. Москву також лякає зростаюча роль України як регіонального лідера, що руйнує СНД.

Друге. Важливим мотивом розпалювання газового конфлікту для російської влади є прагнення дискредитува-

Коментарі політика і читача

Стор. 2, 3

На Донбас, з любов'ю

Стор. 5

Митець і режим

Стор. 8, 9

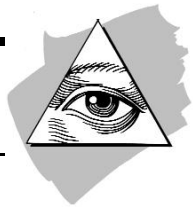
Час обирає прикраси

Стор. 15

**УСЬОГО НА РАХУНКУ
ТАРАСОВОЇ ЦЕРКВИ —
758 811 грн. 05 коп.**

Продовження на с. 2

Закінчення. Початок на с. 1

ти нову українську владу перед її громадянами та світом. Російська влада не змирилася з вибором українців. Вона не може заспокоїтися, що Україна має не санкціоновану Москвою владу, яка потенційно прагне реалізовувати політику європейського вибору.

Третє. Російська влада прагне дестабілізувати політичну ситуацію в Україні, намагається порушити єдність нашої нації, підбурюючи невдоволення громадян, щоб забезпечити реванш старого владного бандитського режиму, підтримуваного Москвою під час президентських виборів і вкрай лояльного для Кремля. Теперішня виборча кампанія повністю оголила політику так званої опозиції, що складається з політичних сил, які раніше цементували старий режим. Це — Партія регіонів, СДПУ(о), КПУ, ПСПУ, НПУ тощо. Заклики до повноструктурного членства України в ЄЄП та СНД, до надання російській мові статусу другої державної, до федералізації України стали програвшими положеннями цих політичних сил. Немає жодного сумніву, що ці політичні сили, задіяні Москвою в газовому конфлікті, є ініціаторами конфлікту і п'ятою колоною Кремля. Якби в Україні не сформувалася така п'ята колона під лейбою опозиційності до Президента В. Ющенка, до нової влади, російська влада ніколи б не пішла на такий крайній варіант загострення відносин з Україною.

Четверте. Агресія Москви безумовно спрямована на дискредитацію самої Помаранчевої революції та недопущення утвердження в Україні повномасштабної, повноцінної демократії з високими соціальними стандартами життя громадян, бо це розходиться з вектором руху російської влади, яка останнім часом деградує в бік авторитаризму.

П'яте. Російська влада хоче, нарешті, доступитися до української газонафтової транспортної системи, щоб суттєво посилити свій вплив на Україну і ще повною мірою зреалізувати себе на європейському континенті як монополіста у постачанні енергоносіїв у країни ЄС.

Безумовно, одним із мотивів творення цього газового конфлікту є для Москви бажання поповнити свій державний бюджет. За останні два роки апетит Кремля до наповнення казни нафтовими доларами дуже розгулявся. Нині найкращий час забезпечити найбільший приріст уже газових доларів. Тут навіть російське прислів'я "Договор дороже денег" Кремль викинув на смітник. А російська влада шкуру дерти завжди розпочинала з найближчих.

Шосте. У цьому конфлікті присутній також геополітичний вимір.

Москва хоче посварити Україну з країнами ЄС, поширюючи у світі брехню про те, ніби українці крадуть європейський газ, не хочуть визнавати ринкових відносин у газопостачанні, не здатні забезпечити надійний транзит газу на Захід і багато чого іншого. Москву лякає те, як Захід сприйняв Помаранчеву революцію. Російська влада прагне вирити рів на шляху інтеграції України до ЄС, НАТО, СОТ. Газовий конфлікт — це проба Росією нових інструментів для чергового поділу Європи на сфери впливу, для стримування процесів побудови нової Європи без розподільчих ліній у її історичних цивілізаційних кордонах. Цим газовим конфліктом Росія випробовувала і Захід, тестувала його на сприйняття її "нової" енергетичної політики.

Російська влада усвідомлює, що протягом кількох років будуть прийняті світовою спільнотою важливі стратегічні рішення з формування нового глобального безпечного, в тому числі й енергетичного, порядку. Тому Росія намагається зайняти найвигідніші позиції вже зараз, зокрема зафіксувати черговий, достатньо високий ціновий поріг на газ, що гарантуватиме в умовах вичерпності природних

енергетичних ресурсів чималі доходи. Ще раз підкреслюю: Кремль через цей газовий конфлікт хоче посилити роль Росії як монополіста із постачання газу на європейському континенті.

Не треба також забувати про те, що російська влада використовує цей конфлікт для актуалізації єєпівської проблематики. Особливо вона намагається вбити в суспільну свідомість міф про те, що нібито при повномасштабному членстві України в ЄЄП і СНД ціни для українців на газ будуть низькими й не підвищуватимуться до світових. Жодними єєпами не можна зупинити приходу світових цін, як не можна зупинити сходу й заходу сонця. І від цієї реальності нікуди подітися. Ресурси не безмежні, і ціна їхня зростатиме кожного року, хочуть цього в Кремлі чи ні.

— Шановний Іване Олександровичу, як Ви оцінюєте угоду між Газпромом, Нафтогазом та Росукренерго? Чи домоглася Україна свого?

— Ця угода не вирішила жодної важливої проблеми для України не тільки в довгостроковому, а й у короткотерміновому вимірі з нормалізації відносин із Росією і газопостачання в Україну. Швидше за все, ця угода породить цілу низку нових для України дестабілізаційних процесів. Хіба що вона забезпечить перепочинок у цій війні, але на досить короткий час. Це перепочи-

тальної Азії, бо погодилася визнати досить фантомну структуру Росукренерго монополістом, єдиним постачальником газу в Україну з цього регіону. Сконструйований у цій угоді ціновий механізм стимулюватиме країни Центральної Азії до суттєвого підвищення ціни на газ для України у випадку укладання прямих договорів, а також дозволить Росії вже в короткостроковій перспективі, не пізніше ніж через півроку, виставити для України нову ціну на газ, не нижчу за 230 доларів за тисячу метрів кубічних. І так воно й буде. Буквально через півроку українській владі доведеться знову укладати нову угоду з російською стороною, але в ще гірших умовах, ніж тепер. По суті, ця угода складена таким чином, що через півроку настане договірно-правовий вакуум у відносинах між Україною та Росією в газовій сфері. Адже в угоді зазначено, що ціна в 95 доларів діє лише в першому півріччі поточного року, що за такою ціною буде поставлено 34 млрд. куб. м. Данний обсяг газу означено як річну поставку. Тому виникає ще одне питання: чи покряє Україна річну потребу в газі, докуповуючи лише 34 млрд. куб. мет-

Українці мають виявити потужний громадянський опір неоколоніалістській політиці Кремля, аж до відмови купувати товари російського походження, а також рішуче відкинути дії п'ятої колони Москви в українській владі. Треба актуалізувати гасло: "Люби своє".

то мали б знати, що для такого випадку українське законодавство зобов'язує їх підписувати угоду також в українськомовному варіанті.

— Чи можна було українській владі домогтися від Росії кращої угоди?

— Безумовно. Я й зараз вважаю, що за певних обставин можна було б домогтися від Росії продовження постачання газу в Україну за угодами й контрактами, які б мали діяти до 2009 року. То була б винятково тяжка битва, але принаймні за цей варіант варто було довше поборотися. Чому так швидко українська влада відійшла від цього варіанта — чітких пояснень немає й до сьогодні.

У чому достеменно я переконаний, так це в тому, що якби українська влада мала більшу витримку й політичну волю, більше вірила в свій народ, то домоглася б значно

УРОКИ ГАЗОВОГО КОНФЛІКТУ

нок із кляпом у роті. Від цієї угоди й від того, як діяла наша влада в цьому конфлікті, особливо в завершальній фазі переговорного процесу, в мене залишився, м'яко кажучи, дуже гіркий присмак. Я чогось думаю, що щось подібне відчуває більшість громадян.

— Роз'ясніть, будь ласка, цю позицію. Адже урядовці стверджують, що це перемога.

— Добре. Почну з характеристики угоди. З цієї угоди випливає, що українці погодилися не тільки на майже дворазове зростання ціни на газ, а й на те, щоб запустити на внутрішній ринок, у сферу реалізації поставленого громадянам України й українським підприємствам газу російський капітал через створення спільного підприємства. Таким чином треба визнати, що українська влада погодилася на додатковий вплив російської влади на економіку та соціальну сферу України. До того ж цей вплив Кремля буде оплачуватися українськими громадянами, українським покупцем. Практика діяльності таких підприємницьких структур не раз переконавала нас, що саме в такий спосіб реалізуються корупційні схеми. Яким чином з'явилось в угоді положення про створення, та ще й у такому спішному порядку, цього непотрібного для України СП? Чия це ініціатива? Російська влада вишантажувала створення цієї структури чи, може, спільна російсько-українська мафія? Поки що наші урядовці цього не прояснили. Однак таке СП — досить серйозна проблема для України. Тому наші громадяни мають знати все про появу і призначення цього положення угоди. Текст угоди дозволяє Росії через якихось півроку знову поставити питання про підвищення ціни на газ і про доступ до української магістральної труби. Чи не стане таке СП додатковим інструментом тиску на українську владу? Без сумніву, стане. Уже зараз слід подбати про мінімізацію впливу російського капіталу через це СП, якщо воно буде, всупереч здоровому глузду, діяти. Активами СП з боку України не можуть бути об'єкти інфраструктури газопостачання.

Із підписанням угоди Україна суттєво погіршила можливості диверсифікації постачання газу, зокрема з Казахстану та країн Цен-

тральної Азії, бо погодилася визнати досить фантомну структуру Росукренерго монополістом, єдиним постачальником газу в Україну з цього регіону. Сконструйований у цій угоді ціновий механізм стимулюватиме країни Центральної Азії до суттєвого підвищення ціни на газ для України у випадку укладання прямих договорів, а також дозволить Росії вже в короткостроковій перспективі, не пізніше ніж через півроку, виставити для України нову ціну на газ, не нижчу за 230 доларів за тисячу метрів кубічних. І так воно й буде. Буквально через півроку українській владі доведеться знову укладати нову угоду з російською стороною, але в ще гірших умовах, ніж тепер. По суті, ця угода складена таким чином, що через півроку настане договірно-правовий вакуум у відносинах між Україною та Росією в газовій сфері. Адже в угоді зазначено, що ціна в 95 доларів діє лише в першому півріччі поточного року, що за такою ціною буде поставлено 34 млрд. куб. м. Данний обсяг газу означено як річну поставку. Тому виникає ще одне питання: чи покряє Україна річну потребу в газі, докуповуючи лише 34 млрд. куб. метрів.

Усе це позбавляє українську владу можливості розробляти й реалізувати стратегічні програми розвитку економіки.

— Але ж урядовці стверджують, що, відповідно до п'ятого пункту угоди, ставки за транзит і ціни на газ не можуть змінюватися з ініціативи однієї сторони та без згоди іншої.

— Цей пункт угоди виписаний трішки складніше, ніж прочитують його урядовці. Справді, ставка плати за транзит і ціна природного газу, відповідно до угоди, можуть змінюватися тільки за взаємною згодою сторін. Але в цьому пункті угоди чітко визначається, до яких цін і до яких ставок плати за транзит стосується така вимога. А саме до тих, які визначені в чинній угоді. Це означає, що таке обмеження діяти може лише півроку, бо, відповідно до пункту четвертого угоди, ціна на газ (\$ 95 за 1000 куб. метрів) визначена лише для обсягу газу в 34 млрд. куб. метрів і тільки на перше півріччя 2006 року. Про будь-які інші ціни і про будь-які інші терміни їх дії щодо поставленого в Україну газу мова в угоді не йде. Тому через півроку потрібна буде нова угода.

Узагалі в угоді можна знайти багато неточностей, які засвідчують низьку кваліфікацію переговорників з української сторони. Так, у пункті першому угоди говориться про транзит "через територію України і Російської Федерації". Як бачимо, тут з'являється якась єдина територія для двох держав. Якщо українські чиновники не розуміють російської мови,

кращих умов постачання газу в Україну й умов його транзиту на Захід. Безумовно, позиція української влади були суттєво ослаблені через наявність потужної п'ятої колони в українській владі. Перш за все в парламенті ця п'ята колона Москви формується фракціями Партії регіонів, СДПУ(о), КПУ, НПУ. Саме ці політичні сили в різний спосіб викликали російську владу, як кажуть у народі, з лісу для боротьби з новою українською владою, а насправді для боротьби з українською державністю, з українським народом. Тому відповідальність за значне погіршення ситуації у сфері забезпечення газом України мають розділити як уряд, так і ті політичні сили, які замість обстоювання українських національних інтересів перед Росією, по суті, демонструють підтримку російської влади в газовому конфлікті. Однак і в такій ситуації українській владі можна було домогтися значно більшого, якби урядовці діяли розумніше.

Спочатку українська влада зайняла досить патріотичну й прагматичну позицію. Переговорникам з української сторони була надана найвища політична підтримка, зокрема через пряму участь Президента В. Ющенка в переговорному процесі з російською стороною. Але кінцева фаза переговорного процесу, коли треба було формалізувати в угоді позначену Президентом України політичну позицію, була невиправдано прискорена та скорочена і вже не забезпечувалася належною політичною підтримкою. Лише однієї ночі від останньої недопоставки Росією газу в українську Газотранспортну систему вистачило українській стороні, щоб здатися й укласти нову угоду з постачання газу в Україну. Склалося враження, що українська влада злякалася своєї, до того ж, ефективної позиції. Їй вистачило волі лише для того, щоб політично позначити позицію України, а не вистачило витримки, щоб належно формалізувати цю позицію в угоді й гідно завершити діалог зі своїм народом.

Ще більше наша влада злякалася позиції народу. Позиція пересічних українців виявилася патріотичнішою, радикальнішою, ніж позиція переговорників, та й влади загалом. Практично вся нація, як у випадку з Тузлою, стала на захист своїх інтересів. Дуже стрімко на-

ростала консолідація нації навколо початкової позиції влади — домогтися від Росії виконання діючих контрактів із постачання газу й не погоджуватися на нові кабальні умови. По всій Україні почав розгортатися рух — "не купуй російських товарів". Тобто, в українській владі був чималий запас часу для відстоювання своєї яскраво заявленої позиції. До того ж, Росія "перегнула палицю" і щодо країн ЄС. Не треба бути великим мудрагелем, аби побачити в нейтралітеті ЄС підтримку України. Із ким би я не говорив у ті дні про газовий конфлікт, усі мої співрозмовники були налаштовані на те, щоб вимагати від Росії виконання діючих контрактів і не відходити від цієї позиції принаймні допоки не відбудеться нарада міністрів енергетики країн ЄС.

Чому українські переговорники поспішили так швидко змінити свою початкову позицію і пристати до пропозиції Кремля, яка вкрай не вигідна для України? Мотиви російської влади для поспіху цілком зрозумілі: Москва не могла не враховувати швидкої консолідації української нації, сплеску патріотизму українців. Як і того, що країни ЄС опинилися в загрозливій ситуації щодо забезпечення газом, вийти з якої без підтримки України вони не змогли б. Чому ж поспішили українські переговорники? Чи не тому, що втратили політичний супровід, коли Президент виїхав із Києва? Чи через побоювання, що ЄС не підтримає цілком справедливих вимог української влади? Влада повинна дати відповідь на ці запитання як своїм громадянам, так і поінформувати ЄС. Найголовніше те, що залишиться в пам'яті людей. Але влада так і не пояснила своїм громадянам мотивів своєї досить дивної поведінки. Чому?

— Які ж уроки з цього конфлікту слід засвоїти? Що робити далі?

— Уроків цих дуже багато. Але найголовніші такі.

Перше. Треба зрозуміти, що газовий конфлікт іще не вичерпано, що маємо лише паузу, яка закінчиться під осінь. Тому треба урядові вже від сьогоднішнього дня добре готуватися до нових переговорів із Кремлем. Добре готуватися — це проінвентаризувати всі відносини з Росією та здійснити ряд заходів щодо їхнього переведення в площину справді міждержавних відносин, а не відносин владних верхівків. Зокрема слід здійснити реальні кроки, щоб домогтися від Росії використання української території та майна Чорноморським флотом на умовах оренди за світовими цінами. Кремль уже нині має відчутти, що Чорноморський флот покине територію України якщо не раніше, то й не пізніше 2017 року.

Друге. Українській владі треба остаточно відмовитися від політики багатовекторності в міжнародних відносинах, прискорити вихід України з ЄЄПу та СНД і без хитань та вагань узяти курс на членство України в СОТ, НАТО, ЄС.

Третє. Український уряд має негайно приступити до реалізації ефективних програм із енергозбереження та програм із диверсифікації постачання енергоносіїв в Україні.

Четверте. Уряд має забезпечити збереження газотранспортної системи України в державній власності та вжити заходів із недопущення російського капіталу до реалізації газу на внутрішньому ринку.

П'яте. Українці мають виявити потужний громадянський опір неоколоніалістській політиці Кремля, аж до відмови купувати товари російського походження, а також рішуче відкинути дії п'ятої колони Москви в українській владі. Треба актуалізувати гасло: "Люби своє".

Нарешті, слід вжити заходів щодо посилення патріотичної складової в українській владі, щодо забезпечення в державному врядуванні ідеології національної демократії, а не лібералізму.

• Кор. "СП"

Фото О. Цешури

БАЛАДА ПРО ГОЛУБА

...Ці обважнілі птахи не схожі на тих, які ширяли над колгоспною січкарею, де різали соломі на січку. А тато брав мене із собою... І я бавилася у колгоспній соломі, покритій памороззю. Бо мама була в лікарні. Простудилася на колгоспному лані. І запах дитинства — це запах ліків і якась відособлена порожнеча лікарняних коридорів. Довгі часи асоціація із містом — це асоціація із лікарняними будівлями, схованими в сутні старовинних дерев.

Примерзали мої рученята до обмерзлих віхтів соломі. І голуби не боялися мене — такого собі солом'яного снопика, закутаного у велику коричневу хустку.

Та хустина і дотепер висить у батьківській оселі — і чомусь із роками стає щораз ріднішою. Відчуваються люди, зраджують друзі, тьмяніють мрії, — а вона має своїми коричневими крилами за заметілями літ, готова у будь-який момент захистити мене від колючого світу — як ото від крил надойдливих голубів у дитинстві, який скльовував із моєї голівки невидимі крихти.

Гуркотить січкаря. Тато висмикує величезними вилами промерзлу соломі і кидає у її ненажерливу роззявлену пащу. Як із роззявленого рота дракона вилітають клубки куряви, що випльовують січку. Порохи змішуються з гуркотом. Голоси людей розчиняються у морозному надвечір'ї. Квапляється... Нині — Святий вечір.

Тому спокійніше. Раз по раз не підходять надойдливі бригадири і надзирателі. Прямують додому, де чекає вечір... І маленький Ісус визирає із Віфлємського вертепу. І дивується, чому лякливо закриваються вікна. Чому молитва звучить поспіхом, не осідаючи росою ані на спраглих вустах, ані на спустошених душах.

Тим надзирателям легше... Не треба рвати з усієї сили промерзлу соломі. Не треба йти на колгоспні буряки, аби одного ранку не встати на ноги, як моя бідна мама, яка десь давнись лікарняною вечерею. Їм такі платять хай невеликі, але гроші. А мої тато з мамою приносять додому традиційні "безгрішні" трудові — і бодай не доплачують державі за бездітність, як тоді, коли я була лишень у їхніх мріях та молитвах.

І сиджу я, вимолена, посеред

купки промерзлої соломі. І голуби вже не бояться мене. Сідають на мої промерзлі долоньки. Рукавички — то розкіш. Рученята можна ховати в китиці великої хустки, у рукавця; або в татову куфайку. Он як він вимахує вилами. Скинув свою одяганку — і живе тіло, підперезане фронтовим ремнем, схилиється перед пашею того колгоспного дракона — і хоче його задобрити, і хоче підкинути йому щораз більшу жменю їдла. Та дракон безжалісний. Скільки разів він вгамовував свій апетит, аби на ранок знову жадати нашого поту і нашого схиляння.

Наче крик породіллі у надвечір'я випльовується останній зойк січкаря. І фіолетово-бузкове надвечір'я огортає памороззю мої брови, вії — наче Різдвяним вінком. Село спочинило розкошує біля Різдвяної молитви. І Віфлємська стая світить не тільки для колгоспного надзирателя та районного начальства, а й для худого веснянкового дівчатка...

Голуб притулюється до моєї долоні — і не хоче відходити... Чи то сам гріється, чи мене гріє.

Тато запрягає воза: січку треба розвести... Коні весело пофоркуют, розминаючи ноги. Ми з голубом гріємося на тому місці, де коні щойно справили малу нужду... Там розтанув сніг — і стояти на тому місці тепло-претепло. Підшови моїх великих кирзових чобіт, у які замостано дві чи три ганчірки, себто онучі, віддають несподіваним теплом.

Голуб стрибає у кошик, яким тато набирає соломі — і не хоче вилазити...

...У перший день Різдва ми з татом будемо їсти суп із голуба. Справжня святкова трапеза. Пахучий супчик, у якому плавала і цибулька, і морква, і навіть сушені кріп та петрушка. Мороз малюватиме на вікнах візерунки. І шматочок вареного м'яся тато відвезе ще й мамі в лікарню.

От тільки тепер, через багато років, напередодні Святвечора я завжди годую міських голубів — ситих та обважнілих. І мої діти ніколи не прикрашають святочної ялинки білорізькими птахами. І замість веселкових Різдвяних снів сняться мені драконячі зойки старої колгоспної січкаря.

БАЛАДА ПРО КОНЯ

— Тату, підсади мене на коня...
А кінь — щойно від оранки...
Скуйовджений, натруджений. Він забув, як це солодко: нести на своїх стремених вершника.

І вершник загубився за обрієм. Біля колгоспної нужденної скиби — за гіркий трудовень. За галочку в бригадировому зшитку, виведену хімічним олівцем. Прослинену промасленими губами.

Це — не вершник. Від нього тхне самогонним перегаром і цибулею. А ще — гірким потом.

О, який солодкий запах поту, який виступає на мускулистих плечах надранного ранку на трав'яному сінокоші, коли з-під кося випурхують жайворонки і перепели. Який рідний запах поту, коли мама пригортає до себе немовля... Або — коли припадає до тебе справжній вершник, наздоганяючи вітер...

Але — забулося. Ти — в колгоспній конюшні. Забув подих степового вітру і дотик рідних долонь. Усе чуже й казенне. Поруч — такі, як і ти, — шапки, заїжджені щоденною нуждою і працею. Ти — чужий у цьому світі.

Навіть якщо підсипають у твою годівницю вівса (це аби ти не впав остаточно на весняній скибі) — ти не квапишся підходити... Стоїш осторонь і спостерігаєш, як твої побратими товчуться біля жолоба і топчуть один одного копитами.

Вони вже ніколи не носилимуть вершника, — бо навчилися нівечити один одного за мізерну жменюку вівса (це аби ти не впав остаточно на весняній скибі) — ти не квапишся підходити... Стоїш осторонь і спостерігаєш, як твої побратими товчуться біля жолоба і топчуть один одного копитами.

Вони вже ніколи не носилимуть вершника, — бо навчилися нівечити один одного за мізерну жменюку вівса (це аби ти не впав остаточно на весняній скибі) — ти не квапишся підходити... Стоїш осторонь і спостерігаєш, як твої побратими товчуться біля жолоба і топчуть один одного копитами.

Доки ти не навчився топтати своїх побратимів, вириваючи крихти, — у тебе ще є надія бодай один раз пронести на своєму крупі справжнього вершника, який припадатиме до тебе, переганяючи вітер. Доки ти достойно тягнутимеш плуг по весняній ріллі, падаючи від втоми і знемоги; в тебе є надія по-

чути на своєму стегні теплу руку справжнього господаря, від дотику якого увиватиметься у твоє серце така солодка хвиля, як у незапам'ятному дитинстві...

...Коли тебе (а може, і не тебе) несли в оселю, яка пахла сушеними яблуками і сливами, а ще — вишневим узваром; обкутували у домоткане рядно, у якому теплився спогад про весняну воду і золоте сонце. І дитячі долоньки скапували на твої копотиці, умочені в різдвяну паморозь візерунків. А господар годував тебе із шапки, котру одягав лишень на Великдень. І ти готовий був боронувати і переорювати скиби снігу і луку, Молочного Шляху і Різдвяної віхоли.

Але одного разу хазяїн, востане погодувавши тебе із тієї шапки, завіз у цю смердючу кошару. За тобою бігли діти і заглядали у шпаринки між сучкуватими, збитими поспіхом дошками.

Ти ще довго чекав, що дитячі пальчики зруйнують оту загорожу, яка відділяє тебе від веселого світу. Але намарно... Тебе — зрадили.

Ти міг би вижити у цій затхлій кошарі, аби хоча б інколи лягали на твої мускулистих стегна долоні справжнього господаря, якому підкоряється вітер і степ. Ти носив б вершників, незважаючи на постійний тупий біль у шлунку від голоду; аби лишень іноді вдихнути на повні груди запах різдвяного сина і солодкого узвару.

Але сьогодні, зазнавши ударів батога і лайки, прип'ятий на пекучому сонці — і не годний ніяк дотягнутися, бодай губами, до зеленої крайки трави, що мерехтіла сліпучим видом за якийсь міліметр від твого спраглою язика, ти запротестував... Цю траву, яка б стала для тебе справжнім раєм, по тому вигоптали дурні гуси і скошлатили навік. А тебе, полоснувши нагайкою, погнали у сусіднє село... по самогон...

Ти закушував вудила, водив знахабненим оком, вороже оглядаючи світ... Ти хотів єдиного: помсти... Якби твоя воля — ти б ускочив зі старим скрипучим возом у прірву, потягнувши за своїм припиненням і оцей смердючий запах пересмаженої цибулі. Але прірви — поруч не було. Лишень старі покручені пеньки, за які ти старанно зачіпався то голоблями, то посторонками. Висмикував ялиновими і вільховими гілками клапти соломі, якими бригадир вистелив ложе під свій тлустий зад.

Якби міг — висмикнув би на-

завжди із його уст оте слово, як постріл із саморобної рушниць: "Розпишитесь!" Це — до його володаря, обперезаного старим фронтовим ремнем, і в заяложеної шапці. Бо та, різдвяна, пухнаста, із запахом материнки і чебрецю, залишилася у напівзабутому сні; який і не знаєш, чи то був, чи наснився ще твоєму прапрадідові.

Ти розлючено топтав звивисту дорогу, неначе хотів вбити в землю своє приниження і приниження твого господаря, який годував тебе зі своєї шапки вівсом, вистояним на зеленому місяці, обкутаному шумовинням хмар і зорепадом пахошів.

Але, навіть принижений і забутий усім світом, розлючено цвяхований батогами, ти ніколи не топтимеш своїх побратимів, дориваючись до жмені смердючої паші у колгоспній кошарі.

Лишень скинеш малолітнього вершника — веснянкувате дівчатко у зашкарбухих чоботах і червоному каптанчиківі, перешитому із маминої спідниці.

— Тату, — підсади мене на коня...

І теплі татові долоні несуть мене під небо і лагідно кладуть на такий твердий, такий рухливий круп коня.

Кінь не знає, що таке сідло. Не знає, що таке вершник. Він ще не знає, як то буває солодко нести когось поміж небом і зорями. Знає лишень зраду, удари нагайки і топтання чужих, а може, і рідних копит, котрі висмикують із чужого рота жмені солодкої вівса, ховаючи очі від місячного саява, яке пропикає душу.

Кінь пряде шкірою, як гармошкою; звивисто стає дибки — і я злітаю йому під ноги, падаю у долоні трави. І копита летять наді мною, як небесні метеорити. І оминають мене. Бо падають голубими піднебесними хвилями золоті дощі різдвяної коляди. І дишають Янголята у груди малого коника-стрибунця, якого щойно батько приніс у хату. І я насилаю конику різдвяної кути пригоршею. І Матінка Божа колише світ у небесних долонях. І син мій припадає до моїх грудей, і дзенькають підківки зір, як золоті монети долі. І летять кінські копита над моєю головою.

Я лежу на золотій траві, з переляку скакують мої веснянки у пригорщі неба.

І тато вклякають на коліна. І назавжди викидають у траву свій смердючий кашкет.

І мине ще багато літ, аж поки я осідлаю справжнього коня — який не скине мене зі свого рамена... ніколи. Хоч як би старався.

БАЛАДА ПРО ПОРОСЯТКО

...Раз у житті бачила тата п'яньним. Наївно виправдовувався перед мамою: "Ти думаєш, я п'яний... Там такі рови понавикупували... Води по шию... Мало не втопився..." І справді — болото на ший, рукавах, навіть на чолі.

А води у рові — по кісточки. Раз у житті тато вирішив жити "по-людськи". Украсти з колгоспної ферми поросятко.

Бо ж помагав кожному в селі — то город виорати, то сина завести... А воно — рука руку мие.

— Степане, прийди увечері. Поросятко візьмеш, вигодуєш... А воно, поки народилося, ще ж не раховане, — просила тітка Ганна.

Візьме поросятко під пахву, — а воно, як дитя, — верещить. Іти не може. Назад кладе. Руки трусяться. Уже й не радий, що погодився.

— Степане, випий чарку. Легше стане.

Випив. Не полегшало.

А там — раз по разу. Ішов додому спотикаючись. Звісно, без поросяти. Упав у рів — ледве вирачував. Мало не захлинувся багном.

А поросятко мирно розкошувало

біля маминої циці, весело посмокуючи... І попискуючи.

Через багато літ знову стукали до тата з мамою вночі.

— Поможіть... Бо не знаємо, що робити. Поросятка верещать — душа заходиться. Голова колгоспу сина поступає в інститут: то не було уже що різати — свиноматку закололи. А маточка лишилася.

— Яка біда його принесла у наші краї. Розкрив усе, що було. Худоба вийшла. Що не вийшло — вирізали...

Мама з татом спотикалися по вибоїнах. Обое з паличками. У мамі волосся з-під хустини вибилося. Сиве-пресиве, як молоко. Оте, яке несли у пляшечках. У тата ремінь отой, ще фронтовий, поверх спідньої білизни. Несли грілки. Пляшечки із сосками.

Витирали очі, що сльозилися чи то від темряви, чи то від розпачу.

А поросятка — пищали і шукали людського тепла. Ще вчора мама тулила їх до себе. А сьогодні — примерзла шорстка солома. І незнайомі запахи. Замість запаху маминого молока — тютюн і перегар.

Поросятка ще не знали, що світ такий жорсткий. Безпорадно пов-

зали. Ось одне відповіло від гурту — і вже не пищало. Тільки зрідка розплющувало віченько, припорошене білими віями. І не то сльоза викочувалася, не то відсвіти тьмяного ліхтаря мерехтіли.

Накривали теплим лахміттям. Старими кофтинами — латаними--перелатаними; спідницями — ще, либонь, дівочкими, у широкі фалди.

— Степане, бери лопату. Закопувати треба...

Вистеляв краї ямки сухеньким листом. Складав худесенькі тільця — одне при одному. Рожеві, як край неба, який загорівся на обрії. Чи не вперше у житті — не радів світанкові. Нестерпно боліло плече — відсутнє із часів війни.

Дибали додому — все через той же рівчачок, що й курка перескочить. І перепочивали. І не було сили, аби утішити один одного. Як діти, трималися за руки. Ішли повз спорознілу ферму — де пройшла молодість. Де ховалися, тулили під серцем ті самі грілки із молоком; аби дітям принести скляночку молока.

...Мимо стареньких промигнунув новенький мерседес голови колгоспу. І накрив обох густою хвилею багнюки і бруду.

● Авторка сторінки
Марія ЯКУБОВСЬКА

ДОЛЯ

Один із малюнків молодшої художниці **Інни Музиченко** з Броварів, що на Київщині, називається "Дивоцвіт". На ньому радують око фантастичні квіти. Таким же дивоцвітом із кожним роком розквітає талант 25-річної броварчанки, незважаючи на важку долю дівчини.

Малювати Інночка почала в три роки. Мала також чудовий слух. Мама, Людмила Борисівна, віддала доньку до музичної школи. Та не судилося дівчинці стати музикантом. У шість років Інна захворіла на тяжку форму менінгоенцефаліту.

Дівчинку спаралізувало, вона втратила слух. Лікарі Київської інфекційної лікарні № 6 зробили все, щоб урятувати маленьку пацієнтку. Потім багато довгих років Людмила Музиченко боролася за здоров'я доньки. Інну лікували в Інституті отоларингології імені О. Колосовича, однак слух було втрачено назавжди. І в лікарні, напівлежачи, Інна малювала. Крім основної хвороби, дівчинку мучила астма, та коли наставало полегшення, Інна знову бралася за олівець.

Коли настав час іти до школи, Інна вже ходила і розмовляла, чудово спілкувалася з людьми. Однак жодна із престижних шкіл не приймала дівчинки, всюди матері відповідали: "У нас навчаються повноцінні діти". Людмила Борисівна вдячна педколективу середньої школи № 1 м. Бровари та директору Нілі Кобець, що прийняли Інну в свою сім'ю.

Завдяки мудрості й людяності першої вчительки

ВОЛЯ ДО ЖИТТЯ

Людмили Шеїн, у молодших класах у здібної дівчинки проблем не було. З 1995 року Інна відвідувала художню студію.

Роботи юної художниці демонструвалися у школі та в міському краєзнавчому музеї. Крім малювання, Інна захопилася вишиванням. Уже у вісім років вишила два свої перші рушники. Талант і наполегливість допомагали дівчинці боротися з хворобами, що не полишали її.

"Негаразди почалися в старших класах. Звичайно, "вікові проблеми" є в усіх дівчат та юнаків, але Інна переносила їх набагато болючіше за ровесників. І це зрозуміло — через недугу вона не могла піти ні на дискотеку, ні в похід. Поступово донька втратила всіх подруг, крім однокласниці Світлани. Інші дівчата сміялися з її неможливого костюма, та хіба я могла вдягати Інну відповідно до моди, якщо нам і на хліб не вистачало? Доньку я виховувала одна. Інна єдина з випускників школи 1998 року була нагороджена золотою медаллю, однак, отримавши її на міському стадіоні, навіть на випускний вечір не пішла", — з боєм говорить Людмила Борисівна.

Інна стала студенткою відділення образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва архітектурного факультету Київського національного університету будівництва та архітектури.

Творчість юної художниці багатопланова: натюрморти, портрети, декоративний розпис, книжкова графіка... Викладачі університету дають можливість студентам спробувати себе в усіх галузях мистецтва, аби потім вони могли знайти роботу.

У броварській дитячій лікарні до Інни ставилися добре, та коли дівчину перевели до підліткового кабінету, родина Музиченків зіткнулася з брутальністю й жорстокістю нелюдів у білих халатах. Бо хіба можна назвати лікарями і навіть людьми тих, хто вимагав у змученої матері хабара або радив

віддати доньку до інтернату для глухонімих дітей, щоб їй дали II групу інвалідності замість третьої?

Ніколи не забути Інні поїздки до Іспанії, де вона жила в м. Більбао (столиці басків) у сім'ї Хосе Луїса Делькампо Расіо, що стала їй рідною. Юна українка побувала в багатьох містах Іспанії, у Піренеях, в евкаліптовому гаю, навіть на кориді. Виставка малюнків і вишиванок юної броварчанки була організована в клубі "Каедер" міста Горліц і отримала схвальну оцінку мешканців міста.

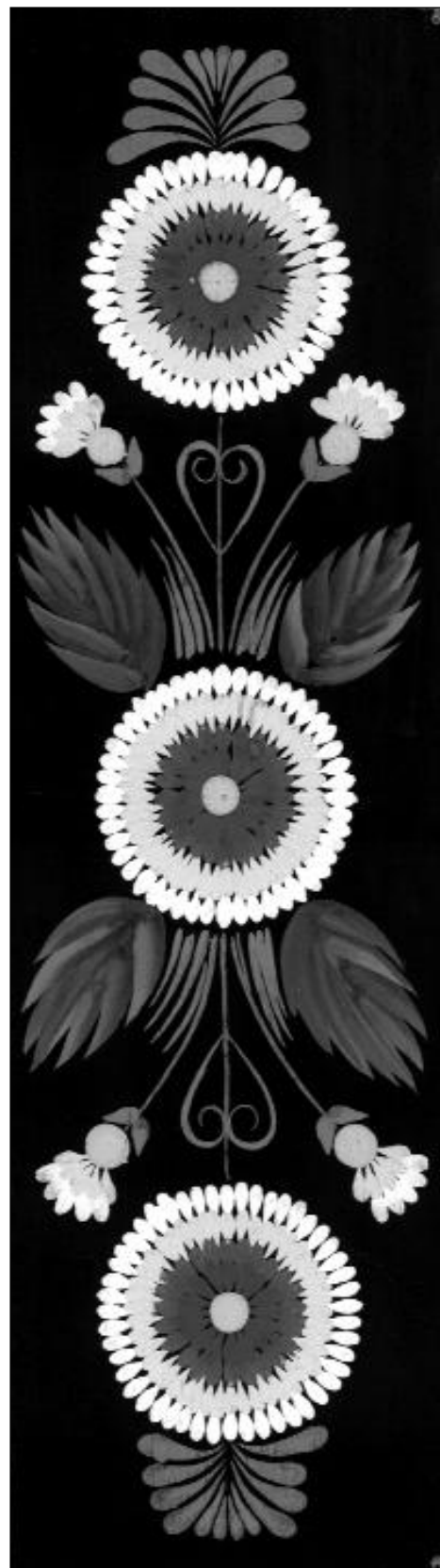
У медичному центрі міста Більбао Інну вилікували від астми. Родина Делькампо Расіо подарувала своїй талановитій гості фарби та одяг. Додому юна художниця приїхала окриленою.

Чому ж у рідному місті зовсім інше ставлення до неї? "Мерія визнала мене однією з найкращих матерів міста, однак матеріально не допомогла. Тільки одного разу Інна була учасницею фестивалю в Козині під Києвом, організованого Спілкою молоді України. Хоч у Броварах такі фестивалі проводяться вже дев'ять років, Інну жодного разу туди не запросили. Тільки взяли її роботи на виставку й не повернули. Нехай Центр у справах молоді та сім'ї (організатор фестивалю) і не допомагає нам, то хоч би не ображали нас своєю бездушністю".

Мати і донька Музиченки виживають самі, ні на кого не сподіваються. Людмила Борисівна працює бібліотекарем у броварській школі мистецтв і підробляє тим, що шиє або в'яже знайомим. Інна, на "відмінно" захистивши диплом, викладає образотворче мистецтво у вищезгаданій школі, їй дуже подобається працювати з дітьми від шести до тринадцяти років. Школа зустріла мене виставкою новорічних малюнків учнів Інни Петрівни, яка вражає яскравістю, безпосередністю, добротою. Нікого не можуть залишити байдужими "Дід Мороз та Снігуронька" Владислави Дяченко, "Сніговик" Микити Лисенка, "Хатинка" Бориса Толмачова, "Морозяні узорі" Наталки Дяченко, "Ялинка" Іванка Кравченка та інші роботи маленьких художників, яким юна вчителька дарує всю щедрість своєї душі.

Кімната Інни схожа на чарівну казку: на декоративних тарілках і малюнках цвітуть дивовижні квіти, летять фантастичні птахи, плывуть золоті рибки, пламені калина, всіма кольорами райдуги переливаються писанки... Та найбільше дівчина любить малювати квіти, що ріднить її з геніальною україною Катериною Білокур. Навіть звичайні соняхи й нагідки у неї стають маленькими сонцями.

Улюблені художники Інни Музиченко — Альбрехт Дюрер, Сальвадор Далі, землячка Людмила Рубінська. Незважаючи на

все пережите, Інна не озлобилася, вона завжди привітна й доброзичлива, все навкруги освітлює своєю променистою усмішкою.

Може, хтось із читачів газети допоможе Інні — хто теплим словом, а хто й ділом? Її телефон: (294) 40 50 29.

Ніна КРИВОРУЧКО

ВИСТАВКИ

Коли перша хурделиця збентежила Київ, дорога через Бориспіль до Яготина була тією стрілою, що розвіювала навіть хмари. Не кавалькада, але все-таки вервечка автомобілів ще зранку вирушила до любого кожного українцю містечка, бо в музейному флігелі, де гостював колись Тарас Григорович Шевченко, відкривалася художня виставка Євгена Степановича Товстухи.

Знаний лікар, якому Бог відкрив цілющу таїну українських рослин, поет-лірик, на чий вірші й пісень чимало складено, академік Академії оригінальних ідей Євген Степанович близьким і далеким гостям представив свою художню творчість. Його учитель академік Василь Забашта прискількиво простежив усю ретроспективу, представлену на виставці. Адже навіть давні, ще в зовсім молоді роки на-

МИСТЕЦЬКА ІПОСТАСЬ ЄВГЕНА ТОВСТУХИ

писані олійними фарбами краєвиди — то безперечні шедеври, що свідчать про високий мистецький талант цієї ренесансної людини — Євгена Товстухи. Дивись на просто обрамлені картини і наче кризь ікону проходиш серцем у інший світ. Відчуваєш, як дихає глибоко й волого свіжозорана земля, чуєш, як тихо тріпоче вітерець у ніжній отаві, як прихилиється до землі небо, сповнене Божою благодаті.

Нині художник працює в іншій манері. Якщо раніше він чудово впроваджував із поставленою метою — передати красу зримого світу, — то нині прагне відтворити в картинах те, чого не вимовиш словами. Він кольором музично проливає тиху вібрацію повітря на зміни дня і ночі, незбориме прагнення лету — і людини, і птаха, — й водночас підказує,

Фото І. ПИЛИПЕНКА

як зароджується і продовжується рідновий і старовинні роди у чистоті живої, неспаплюженої природи.

Знамениті актори й режисери, музиканти й науковці, педагоги й політики, діячі культури і

колеги-лікарі були гостями на відкритті персональної виставки живопису Євгена Товстухи у яготинському флігелі, де гостював колись Шевченко. Бо всі вони — його друзі. І Великий Тарас із портрета дослухався до пісень і промов і, здається, схвалював ту подію. Адже притягальна сила Євгена Степановича Товстухи творить цілющий простір і живописом також.

А що не всі змогли відвідати яготинську виставку майстра, то наступного року, сподіваємося, він оновить її у залах Українського фонду культури, коли після весняного рівнодення настане інший сонячний цикл.

Ганна КОЗАЧЕНКО, член правління Українського фонду культури

ГЕНІЙ З УКРАЇНСЬКОЇ ГЛИБИНКИ

ПОСТАТЬ

Таким великого композитора побачив скульптор Михайло Горловий (1992 р.)

Народився композитор приблизно у 1745 році в українському містечку Глухів у сім'ї козака, що перебував на службі у К. Г. Розумовського. Початкову освіту, за свідченнями сучасників, Максим Березовський здобув у Глухівській співацькій школі, де навчали не тільки мистецтва співу, а й гри на скрипці, гусях і бандурі. Потім він удосконалював свої знання у стінах Києво-Могилянської академії. У рядах її спудеїв був філософ, поет і музика Григорій Савич Сковорода, а згодом, крім Максима Березовського, композитор Артем Ведель. Гарний голос, рано виявлена незвичайна музична обдарованість і перші композиторські успіхи звернули увагу керівництва академії на молодого музику. Зацікавився ним також граф Петро Рум'янцев, майбутній голова так званої Малоросійської Колегії, і вивіз із собою в Петербург. Із того часу доля Максима Березовського на кілька років пов'язалася із петербурзькою Придворною Капелюю.

На той час помітною постаттю в мистецьких колах Петербурга був граф Олексія Розумовський, який протягом усього свого життя виявляв зацікавлення до музичного мистецтва. Дуже вірогідно, що Розумовський особисто зустрічався з відомим уже тоді в столиці Росії молодим співаком і композитором Максимом Березовським. Не виключено, що, власне, завдяки клопотанню графа юнака направили на продовження музичних студій у центр тодішнього музичного мистецтва — Італію, де «стажувалися» такі всесвітньо відомі композитори, як Гендель, Глюк, Моцарт. Учителем Максима Березовського обрано італійського композитора, авторитета свого часу в царині теорії і історії музики та вправного органіста Джованні Батіста Мартіні (1706—1784), який був уродженцем Болонії, монахом місцевого францисканського монастиря. Незважаючи на чернечий сан, Мартіні був впливовою людиною у мистецьких колах Італії і поза її межами. Про симпатію і пошану до нього свідчить загальноживане ім'я, яким його називали: «Падре Мартіні». Саме в нього під час свого тримісячного перебування у Болонії навчався чотирнадцяти-

Максим Березовський — видатний український композитор XVIII століття, неперевершений майстер хорового концерту, у творчості якого вперше втілилися провідні жанри західноєвропейської музики: опери, камерно-інструментальні твори та нові церковні хорові форми. За життя композитор, член Болонської філармонічної академії, на превеликий жаль, на Батьківщині не отримав належного визнання й пошани. Сьогодні ж ім'я митця знане не тільки в Україні, а й далеко за її межами.

річний Вольфганг Амадей Моцарт, який згодом так тепло згадував у своїх листах до рідних про заняття з педагогом-італійцем.

Мартіні високо оцінив надзвичайні композиторські здібності українця Максима Березовського, який згодом отримав дозвіл на складання іспитів для вступу в члени Болонської філармонічної академії. На якісь вісім місяців раніше до складання такого ж іспиту ставав молодий Моцарт. Існують легенди, що Березовський під час занять у Мартіні зустрічався з Вольфгангом Амадеєм, хоча документально цей факт ніде не підтверджений. Відомо тільки, що товаришем українця в Італії був талановитий чеський композитор Йозеф Мислівечек. Саме в часи перебування за кордоном Березовський відзначився тріумфальною постановкою на сценах італійських театрів опери «Демофонт».

До Петербурга митець повернувся 1775 року, коли після смерті імператриці Єлизавети Петрівни на престол зійшла Катерина II. На думку багатьох дослідників біографії Березовського, причиною трагічної долі композитора стали не тільки чвари і заздрість колег та жалюгідний стан професійних музик у Росії, а й саме політичне становище в Російській імперії, де за наказами новоявленої імператриці заборонялося все українське. Максим Березовський, маючи за плечима багаторічну музичну освіту, видатні композиторські досягнення та членство в Болонській академії, мав підстави сподіватися, що йому припаде належне місце в музичному світі Петербурга. Та склалося по-іншому: його зараховують до рядових членів Придворної Капели, тобто повертають до стану з-поперед десяти років. На превеликий жаль, на долю композитора не випала щаслива нагода зустріти такого покровителя, яким для Бортнянського став згодом Балтазар Галуппі. У складних і заплутаних внутрішніх обставинах царського двору також могло б заважити і впливовоє слово графа Олексія Розумовського...

Після довгих років нужденності й поневірянь доведений до крайнощів Максим Березовський на тридцять другого році життя вчиняє самогубство. Це сталося 22 березня 1777 року. В Петербурзі його трагічна смерть не викликала ніякого відгомону. До нас дійшла лише записка директора придворних театрів Росії Івана Єлагіна, що засвідчує смерть композитора, Болонського академіка музики Максима Березовського, в якій зазначається: «Я, як по смерті його нічого не залишилося і поховати тіло нема чим...»

Отже, зважаючи на обставини існування української музики і мистецької діяльності її найчільніших представників — життя Максима Березовського обірвалося в трагічних умовах; Артем Ведель був позбавлений волі, а окремий царський наказ заборонив давати йому перо, папір і чорнило; Дмитро Бортнянський усе зріле життя провів за межами Батьківщини, — не може бути й мови про так звану «золоту добу» східноєвропейського мистецтва XVIII століття. Що ж до самої

творчості композиторів цього періоду довго існувала хибна думка про італійський характер їхньої музики. Лише в минулому столітті, завдяки намаганням українських митців, серед яких — видатний композитор, дослідник музики та громадсько-музичний діяч Станіслав Людкевич, належним чином були оцінені величезні заслуги композитора Максима Березовського та його молодших послідовників у розвитку національної музичної культури. Так, у своїй доповіді, виголошеній 1925 року у Львові на урочистому концерті до 100-річчя з дня смерті Дмитра Бортнянського, Станіслав Людкевич зазначив: «Називати Бортнянського італійцем, чужим українській музиці, здається мені б'ючим у вічі абсурдом, який виявиться зразу ж, коли хоч трохи точніше розглянемо його твори. Музика його, як Березовського і Веделя, вийшла з надр тогочасної української музичної культури і глибоко в ній корениться».

Максим Березовський був основоположником українського музичного класицизму. Типові риси ранньої стадії цього стилю притаманні його музичній мові як у царинах мелодики і гармонії, так і в формальних побудовах його творів. Саме в церковних хорах і хорових концертах, серед яких найвідомішим є «Не отвержи мене во время старости», могутній талант Березовського виявився повною мірою. Він не тільки утворив форму чотиричастинного класицистичного хорового концерту, а й уперше підняв тему страждання творця до рівня філософської ідеї боротьби добра і зла. Сила вираження цієї ідеї вивисує композиції Березовського до таких шедеврів світової музичної культури, як пізні твори В. Моцарта та симфонії Л. Бетховена. Також до заслуг Березовського зараховуємо чітке упорядкування Літургії, яка до нього не відрізнялася визначеністю частин і однорідністю фактури.

Композиторська спадщина Максима Березовського, зважаючи на обставини життя та передчасної смерті композитора, а також на те, що більша частина творів автора втрачена, кількістю значно поступається творчому спадку Дмитра Бортнянського та Артема Веделя, зате своєю якістю та історичним значенням вона становить важливий етап у розвитку музики всього Європейського Сходу.

Минулого року з нагоди 260-річчя з дня народження Максима Березовського українці й росіяни вшановували пам'ять митця урочистими концертами, на яких звучала незабутня музика композитора. У Національній філармонії України стараннями вітчизняних митців була проведена хорова асамблея за участю провідних колективів країни: українського народного хору імені Г. Верьовки, капели «Думка», камерного хору імені Д. Бортнянського (м. Чернівці), камерного хору «Київ», «Хрещатик», «Кредо». В Італії зусиллями української діаспори в одній із аудиторій Болонської музичної академії, де свого часу навчався і став академіком композитор із Глухова, встановлено меморіальну дошку з написом двома мовами — італійською та російською: «Тут, у 70-х роках XVIII століття, навчався український композитор Максим Березовський». А в бібліотеці академічного музею поряд із нотами В. А. Моцарта відтепер відвідувачі матимуть змогу споглядати і чітку нотну графіку М. Березовського, датовану 15 березня 1771 року.

Велика справа композитора, що мала такий стрімкий початок і передчасний кінець, не зникла безслідно. Уже через кілька років вона знайшла своє продовження у творчості молодших українських послідовників — Дмитра Бортнянського й Артема Веделя. Сама ж музика Максима Березовського — безсмертна у віках.

«Ірмологіон», підручник нотного співу. 1700 р.

ТВОРЧИЙ ВЕЧІР

ЕЛІТАРНЕ ДЛЯ ВСІХ

Нещодавно в Національній філармонії України відбувся вечір вокальної музики. Програма приваблювала своєю послідовністю й оригінальністю. Присвячений концерт вокальній творчості трьох композиторів. У першому відділенні лауреат міжнародних конкурсів Єлизавета Ліпітюк (сопрано) і Зоя Володарська (фортепіано) представили романси М. Іполитова-Іванова й С. Рахманінова. У другому — у виконанні заслуженого артиста України І. Чайченка (баритон) й А. Ільїна (фортепіано) пролунали рідко виконувані в Києві добутки великого Д. Шостаковича: 10 пісень Блазня з музики до трагедії Шекспіра «Король Лір» і «Антиформалістичний райок», що за жанром близький до одноактної сатиричної опери.

Якщо еклектична строкатість програми зазвичай свідчить про бажання виконавця похизуватися перед публікою за допомогою тих добутоків, що вдаються йому краще, то тематичний концерт — як той, про який ідеться, — вказує на гарний смак і виконавську свідомість артистів, а часом і на просвітницькі цілі. Звертатися до великої кількості творів одного автора, до циклів — завжди відповідальніше і складніше, ніж виконувати окремі, найулюбленіші опуси. Крім того, багаточастинний твір вимагає драматургічного вибудовування — тобто режисерського «погляду зверху».

Театральний елемент дуже яскраво проявився саме в другому відділенні — насамперед завдяки сценічності, закладеній автором, і, крім того — виразній акторській грі всіх учасників дійства.

Про трагедію Шекспіра «Король Лір» не треба розповідати докладно. Шекспірівські блазні нерідко важливіші, ніж короновані особи, навколо яких великий англійський драматург розгортає дивовижні події; вони несуть мудрість та істину, яку не бояться висловлювати у вічі. Різкість музичного втілення образу Блазня — єдиного друга розвінчаного старого короля — красномовна, як завжди в тих випадках, коли Шостакович говорить від себе, не використовуючи алюзії, не пародіюючи і не насміхаючись.

Що ж до «Антиформалістичного райка» — тут уїдливе все: від назви й імен дійових осіб до пародійних музичних характеристик, знущальних музичних цитат. Відомо, що на композиторську манеру Шостаковича багато в чому вплинув безмірно шанований ним Мусоргський, у спадщині якого є навіть своєрідний прототип «Райка» (звичайно, без сучасного епітета «антиформалістичний», що безпомилково відсилає нас до часів безграмотної цензури). Музикознавці радянських часів делікатно мовчать про створення такого зухвалого та безжалісно відвертого «історичного анекдоту», як «Антиформалістичний райок», хоча саме в ньому як ніде проявився справжній Шостакович. На словах він міг скільки завгодно йти «По шляху народності і реалізму» і «Кликати на боротьбу за краще» (це справжні назви літературних творів композитора), але музика композитора видавала його з головою — розумного, нещадно проникливого й занадто незалежного генія.

Що можна сказати про вокальне мистецтво? Спів завжди вабить і будить уяву своєю красномовністю, сполученням конкретності слів та емоційності музики. Задовolenня, з яким піаністи акомпанують співакам, свідчить, на мій погляд, про їхнє (піаністів) непереможне бажання хоча б раз заговорити зі сцени не «універсальною мовою музики», а словами, покладеними на музику.

Не можу не зізнатися: я упереджений оповідач. Я не можу не звернути уваги на дивну енергетику цих людей, що нарівні з їхнім професіоналізмом привертає доброзичливу увагу публіки. Після таких концертів піднімається настрій і думається про приємне, — наприклад, про те, що в людях багато таємничого і прекрасного — того, що називається енергетикою або просто добротою, того, що змушує людей поділитися красою своєї душі не тільки в особистому спілкуванні, а й зі сцени.

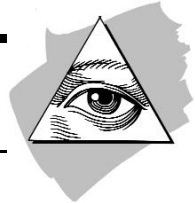
•

Олена ЖУКОВА

•

Олександра ТИМОЩУК

ПІД КРИЛОМ У ЯНГОЛА

Народні уявлення про Сонце

Предки українців, як і багато інших народів, вважали Сонце святим. Ці уявлення пов'язані з певною світоглядною системою, картиною світу загалом. Донедавна існувала віра в Сонце добре і таке, що карає, про яке “гріх і обмірковувать”. Сонце — головне джерело світла і тепла, від нього залежить усе у природі, а отже, й сама людина.

Дітей-пастушків, виряджаючи з худобою в поле, учили: “Не кривися з праведного сонечка, не кидай на сонце грудками, бо Бог хліба не дасть. І пальцем не показуй на сонечко, бо око йому निकолеш, не плюй на сонце, бо буде тьма над нами. Бог поставив святе світило, воно так само може покарати, як і Господь”. Час, пору дня можна було визначити за сонцем, за положенням його над обрієм: досвіток, ранок, полудень, вечір. І тільки визначаючи пору, до сонця можна було повертатися спиною, бо в усіх інших випадках — гріх.

Чи не найдавніше уявлення про Сонце, яке живе у морі. Скоже на яєчний жовток, оточене водою, воно прокидається, рухається небом, а на ніч знову ховається на морському дні. Уявлення це зберегла казка “Красносвіт”. Вона оповідає про прекрасного парубка, який ховається у яечку і без тієї “шкаралупки” до часу не може жити. Звуть того парубка Красносвітом. Одружившись із царівною, Красносвіт невдовзі безслідно зникає, бо вона розбиває його сховок. Царівна довго шукає судженого, дорога її — на той світ, до Поганого Царя — володаря темряви і потойбіччя — через двір Мороза, Місяця та Вітра. Визволяє царівна Красносвіта за допомогою чарівних речей, що уособлюють сонце: золотого яблукка (форма, колір), золоті качки (саме качки перевозять сонце підземними ріками), золотого кужеля (золоте прядиво — символ сонячного проміння). І сам Красносвіт “як устав, так зробилося ясно-ясно на увесь двір”.

Відоме уявлення про Сонце як небесний вогонь, свічу, що горить і ніколи не згасає, відображене в іншій казці: “Були Змії, такі, що здійняли із неба Сонце і Місяць і світили собі у покою”. Подекуди уявляли сонце вогнищем, що його розпалює міфічний дідуся десь на краю світу. Подекуди — отвором посеред хмар, через який можна побачити справжнє небо, іскрою або ж вогняною кулею, що крутиться навколо землі.

Сонце безпосередньо пов'язували із зором або обличчям божества, його називали “оком Божим”, “відблиском лица Божого”, а то й самим “Царем Небесним”. З наказу Божого воно сходить і заходить, виконує приписи Господні, з ласки Бога світить і гріє. На Поділлі вірили: коли янгол летить вранці до Бога, щоб розповісти йому, що він бачив за цілу ніч, то те, що люди називають сонцем, є його крилом, яке сяє на весь світ. У полудень янгол відпочиває, бо дуже втомився, а під вечір аж біжить до Бога... Коли сонце сходить, на нього прийнято перехреститися.

Із уявленнями сонця оком Божим, яке все бачить, пов'язана низка табу. На сонце не можна грішній людині дивитися, “бо всліпне”, орати землю при заході сонця — на худобі повисають пухири, виносити після заходу сонця сміття — буде у хаті сварка, вилити купіль або вивішувати пелюшки у сутінках — дитина хворітиме. Перед сонцем “гріх що-небудь соромливе робити” (ідеться про лайку, крадіжку й інші гріхи). Прислів'я також засвідчує, що сонце у своїй святості непорушне: “Сонце світитиме, хоч і сто дурнів на його плюне” — від осквернення сонця лихо самій людині.

Сонце починають уявляти чоловіком, який ходить в осяйних шатах небом. Як і людина, Сонце їсть і п'є, має оселю. Увечері, натомившись, Сонце лягає спочити, а вранці знову береться до праці. “Є такі люди, що й бачать, як добре придивитися, що у Сонця є очі, ніс і рот, але не всім можна й бачити”. На Поділлі, як твердить Г. Булашев, вірили, що Сонце “має матір, вибирає собі жінок з-поміж людей і ходить небом у шатах, сповнених світла і тепла”. У “Казці про вугляра” Сонце — це Дідо-всевідо, якого розшукує герой, аби відкрити тасмнищо сухого колодязя, яблуні, що перестала родити, та “вічно-го” перевізника. Заодно — дістати у Сонця три золоті волосини, що надають сили і мо-

гутності. “Нараз вертається до хижі старий дід... Ото було Сонце. Коли воно заходить — старіє, а коли сходить — молодіє. Дід ліг своїй мамі на коліна і сильно заснув...” Мотив подорожі до Сонця дуже поширений у казках, — вважають дослідники, — він поєднується з тематикою ходіння “на той світ”.

Про те, як Сонце викрало собі за дружину людську дівчину, оповідає легенда “Чому буває сумне сонце”. Брат пішов визволяти сестру та, допомагаючи своєму швагрові, побив-поламав усе на небі — і Сонце довго лагодило драбину, по якій вилазить шоранку на небо. Легенда перегукується з віруванням, що “коли Сонце сходить, то в якому-небудь селі повинна пропасти дівчина” (Вінниччина). За нею всі дуже плачуть, від чого падає роса. Так фольклор зберігає натяки на дуже давні людські жертви Сонцю.

Інше втілення Сонця — образ жіночий, образ господині-дружини Місяця, матері зірок. Цей образ з'явився, як вважають учені, за часів матриархату. Сонце, місяць і зорі утворюють небесну родину.

*На горі, на кам'яній
Шедрий вечор, добрий вечор!
Волюху куют, церкву будуют,
З трьома верхами, з трьома вікнами.
В першій віконці — ясне сонце,
В другій віконці — ясный місяченько,
В третій віконці — ясні зірки.
Ясний місяць — сам господар,
Ясне сонце — господарка,
Ясні зірки — его дітки.*

Сонце, місяць і зорі — космічну родину — виіплюють коровайниці на весільному короваї. Сам коровай — символ сонця. Своєю формою, як і інші предмети, згадувані в піснях (колесо, вінок, перстен), коровай нагадує сонце. Випікання короваю уявляють як його схід (коровай сходить — сонце сходить, про добре випечений коровай кажуть: “Коровай, як сонце”). Калита, різдвяна паляниця, та й сам щоденний хліб — це ніби зменшене сонце. Бачили сонце і колом або ко-

*Кроковес колесо, колесо
Вище тину стояло, стояло
Много дива видало, видало.
Чи бачило колесо, колесо,
Куди милий поїхав, поїхав?*

Про сонце-коло існувала легенда. Сонце спочиває далеко в морях. Коли настає ніч, воно виганяє з води безліч чортів. Уранці вони, оббігаючи, намагаються знову випхати, викотити сонце з води, щоб повернутися у свою стихію. Нечисті і північ будять серед ночі, щоб ті співали і будили сонце завчасно. На Поділлі твердили, що, умиваючись уранці, не можна тріпати мокримися руками — із крапель плодяться лукаві. А якщо з'явиться їх стільки, що почнуть поміж себе бійки та суперечки, то й забудуть про сонце, а воно тоді упаде і привалить собою весь світ.

Подекуди кажуть: перед сходом сонце умиває і витирає дивовижно гарна панна. Якщо ж вона часом забуде це зробити, тоді сонце-колесо вкривається плямами. Коли ж, твердять, панна була ретельнішою — і сонце яскравішим. Інші записи свідчать, що сонце — колесо від тієї коліснички, що нею

проїжджає небом Святий Ілля. “...і одне колесо прорізує райську землю і так гарно світить”.

За сонцем, по колу, викручується господар у дворі зі Свят-вечерею, закликаючи тричі звірів, бурю, мороз. Колядники на Різдво, віншуючи господарів, виконують особливий танок “Кругляк”. Такий “Кругляк”, із виразними прикметами релігійної відправи, танцюють на пасіці. Господар, який має бджоли, веде колядників на те місце, де стоїть пасіка влітку. Там колядники стають колесом, падають на коліна, роблять перед собою хрести своїми топірцями, укладаючи їх потім “бардками” до середини, а держаками до себе, і складають на купу свої шапки на бардки — “бо то значить так, як рій, бджоли”... Господиня насилає їм у шапки пшеницю, принесену в запасі. Колядники, взявшись за руки, крутяться в один бік, за сонцем, “аби рої не вітали”, приспівуючи якусь “веселу” пісню, “аби бджоли були веселі”, — пише М. Грушевський. Цей танок наскрізь пронизаний “сонячною” символікою: від назви — до хрестів, витворених топірцями, та шапок, наповнених пшеницею.

Багато весняних танків також відображали рух сонця денним і річним колом, заворожуючи його на врожай, на добро, підтримуючи одвічні космічні ритми (“Грушка”, “Мак”, “Зайчик”, “Подольночка”). Такі танки мали на меті не тільки викликати сонце, сприяти його приходу, а й утвердити його перемогу над холодом і темрявою.

Думали також, що сонце кругле, як діжа, воно перекочується по небу і світить по Божій волі. Це уявлення знайшло відображення в загадках: “За лісом, за пралісом золотого діжа стоїть”, “За лісами, за горами золотого діжа кисне”. Це уявлення підкреслювало зв'язок сонця з потойбічним світом. Так після похорону, щоб позбутися страху перед померлим, зазирали у піч, що була безпосереднім “каналом зв'язку” із померлими предками. Іноді, замість печі, зазирали у порожню діжу. Мало значення, що діжа порожня. За уявленнями, вона нагадувала вхід на “той” світ. Тому існувала заборона дивитися у порожній посуд, крізь сито в інший час, ритуально не означений.

Інші вірування теж засвідчували зв'язок сонця з “тим” світом. На Поділлі (Ушицький повіт) розповідали, що Сонце, заходячи, опускається в море, яке оточує землю. Під землею ж міститься інший світ, який сонце зігріває, освічує і робить там день. Уявлення сонця “Божим дзеркалом” теж належить до цієї ж групи — саме потойбічний світ був дзеркальним відображенням світу звичайного. У такому дзеркалі, твердили на Київщині, Бог бачить усі діла людські, вони відображаються у цьому круглому свічаді. Затемнення ж сонця бувають тому, що Господь наказує час від часу очистити дзеркало, осквернене страшними гріхами. Про затемнення кажуть, що то “сонце перечищається”. В. Шухевич записав на Гуцульщині твердження про зв'язок людини й сонця. Сама

Анатолій Буртовий
“Трипільське сонце”

людина мала сонячну природу, народжувалася завдяки сонцю, а помираючи, поверталася до нього, будучи праведною. Сонце спочатку було дуже великим, — сказано у легенді. Воно почало меншати, коли “люди настали”. Як тільки народжується людина, від сонця відривається кусень, з якого постає зірка. Після смерті людини зірка повертається до сонця, якщо чоловік не грішив за життя. Коли ж помирає неправедний, то його зоря гасне. Так — через грішників сонце почало меншати.

Для українця сонце завжди було “чистим”, “святим”, отже, моральним критерієм, абстрактною ідеальною формою людської поведінки. Саме сонце було засобом очищення. Звідси таке поетичне звертання до сонця як до очисної стихії у замовляннях: “Добрий день тобі, сонечко ясне. Ти святе, ти ясне-прекрасне, ти чисте, величне й поважне; ти освіщаєш гори і долини і високі могили, — освіти мене, рабу божу, перед панами, перед попами, перед царями, перед усім миром християнським: добротою, красотою, любов'ю й милощами; щоб не було ні любішої, ні милішої од раби божої народженої, хрещеної, молитв'яної Н. Яке ти ясне, величне, прекрасне, щоб і я така була ясна, велична, прекрасна перед усім миром християнським на віки-віків амінь” (Київщина). У замовляннях ідеться про “сонячну чистоту” — людина мала бути “як сонце”. У прокльонах до сонця апелюють як до праведного, такого, що може покарати за гріхи: “Щоб ти сонечка святого не побачив!”, “Щоб ти так по правді сонце боже бачив!” У сонці вбачали критерій доброчинності. Великими праведниками вважали тих, хто побачить, як сонце “мінється”, “грає”. А таке буває тільки раз на рік — на Великдень. Перед сходом — задля сонця — відчиняли віконниці, відсували фіранки, аби воно могло зазирнути в усяку оселю, вздоровити і наділити щастям кожного. Коли у Великодню ніч починають ходити довкола церкви, — розповідали на Чернігівщині, — то одразу на сході з'являється сонце. Воно підстрибує то вгору, то донизу, світить різними кольорами, збирає довкола себе хмари. Так сонце радіє Великодню.

На Купала ж, кажуть, сонце купається. “...Бачили, як сонце зійшло з-за гори і підійшло над обрій, де узялись малі хмарки і сонце почало купатися. Говорять, що воно опускається в ту хмарку і вмиг випливає і струсується, нібито стріпалося від води, що стоїть у хмарі. А бачать лише ті, що праведні, грішні бачити не можуть” (Поділля). Вінок (купальський, весільний, обжинковий, настінний вінок-оберіг) також уособлює сонце. У купальських піснях його називають “віночком з кадила”, тобто вінком вогнемним. Купальське пускання вінків на воду, що є ворожінням дівчат на шлюб, фактично відображає шлюб води і сонячного вогню, з якого постав світ.

Отже, для українців сонце з давніх-давен було уособленням божественного, критерієм праведності, світотворчою стихією, від якої залежить усе на землі. Сонце-колесо, сонце-діжа, сонце-свіча, крило янгола, око Боже, лик Божий, Сонце — осяйний чоловік чи небесна панна — ці уявлення належать до різних часів, почасти зазнали книжних впливів, але витворюють цілісну картину світу, де сонце посідає особливе місце.

...Те, що сонце ззовні світить людині, є вічне нагадування про те, що люди, як і всі речі світу, самі по собі перебувають у вічній темряві, позбавлені внутрішнього випромінювання світла. Сонце повинно бути в людині — центрі космосу, сама людина мала б бути сонцем світу, навколо якого усе обертається. Логос-Сонце в самій людині має світити. А сонце поза людиною — і людина в темряві. Світло життя в природному світі залежить від зовнішнього і дуже далекого джерела. Згасне сонце — і всі істоти і всі предмети природного світу будуть кинуті в безпросвітну темряву, життя припиниться, адже неможливо жити без світла. (...) Втративши свою сонячність, людина впала в сонцепоклонство і вогнепоклонство, зробила собі бога із зовнішнього сонця. Апокаліптичний образ Жінки Оповіді в Сонце і є образ повернення Сонця всередину людини...

Микола БЕРДЯЄВ, “Сенс творчості”

Оксана ШАЛАК,
фольклористка

КНИГА — НА РОБОЧИЙ СТІЛ

Книга “Добродії та лихочвори” продовжує традицію пояснювання специфіки вживання тих чи інших українських слів, чим нас радували Борис Антоненко-Давидович та Алла Коваль, і є своєрідним збірником казусів і смішних мовних покрутів. Розрахована вона і на тих, хто прагне поліпшити свій рівень володіння мовою, і на добродіїв, які можуть оцінити гумор автора. Наприклад, жінка телефонує літньому чоловікові й каже: “Вас хвилює така-то”, — а чуже цілком логічне: “Вибацте, але ви мене зовсім не хвилюєте”. Бо мала б сказати: “Турбує”.

Багато прикладів спотворення мови взято з рекламних роликів. Приміром, радіоодкровення: “Йй на чоло падає прядка”. Федотюк переконаний, що для українця це звучить жахливо, адже прядка в свідомості українця — передовсім “верстат, призначений для ручного прядіння”.

Деякі приклади мовних неоковирностей із книги Федотюка вражають своїм звучанням далеко не кожного, бо надто часто чуємо: **одружитися на** (а не **з**), **на протязі** (а не **протягом**), **невірний педагогічний погляд** (замість **неправильний**), **перевага перед** (замість **перевага над**), **вміст книги** (треба — **зміст**), **прийти до свідомості** (замість **опри- томніти**) та ін.

Частково книга “Добродії та лихочвори” — публіцистичний збірник, адже проблеми утвердження української мови в уже незалежній Україні не можуть не турбувати свідомих українців.

Петро Федотюк поділився зі “СП” думками з приводу мовної ситуації в Україні:

— Найбільший парадокс полягає в тому, що саме за часів незалежності з мовою почало діятися казна-що. Чому? Однозначно важко відповісти. Мені здається, що в перші роки незалежності треба було прийняти закони про деколонізацію України, у тім числі про дерусифікацію, бо коли говорять, що треба українізувати Україну, то це звучить смішно. Українізувати німця чи китайця — це я розумію, але українізувати українця?!

Дехто розуміє демократію як уседозволеність. Раніше, коли десь у газеті була помилка, то на автора, редактора чи коректора накладали певні стягнення. Тому люди

ДОБРОДІЇ ТА ЛИХОЧВОРИ

Видавничий центр “Просвіта” випустив книгу письменника Петра ФЕДОТЮКА “Добродії та лихочвори. Етюди про мову”, матеріали до якої автор збирав понад 10 років. Високе ім’я професіонала в мовній сфері Федотюк заслужив своєю багаторічною працею редактора, а також винятковою спостережливістю та гарним “вухом”. Адже він одразу чує неоковирні вирази, кальки з російської, суржиковані вислови і просто невміле використання мови на зразок усім відомого “я рахую”, коли йдеться про власну думку, а не про математичні дії.

пильнували за тим, аби не калічити мови. Раніше був сильний редакторський загін, а нині редактори старшого віку, як правило, відійшли, молодших не навчили. Так само і з коректорами. Сьогодні на свідомості і на мову дуже впливають телебачення й радіо. Коли люди чують неправильну мову з телевізора день у день, вони починають так само спілкуватися, писати і, зрештою, редагувати.

А ще — комп’ютеризація, яка мала б допомагати, а не шкодити. Багато видань користується перекладами з російської, скажімо, програми “Плай”. Машина не може збагнути всіх нюансів, тому часто видає примітивну абсурдну кальку. Грамотний фахівець підправив би, і все було б гаразд. Але де взяти тих грамотних фахівців?

— **Тобто, мовні проблеми виникають через негаразди з освітою?**

— І через це. Колись чимало батьків просили звільняти їхніх дітей від вивчення української мови. А тепер ті діти працюють у журналістиці і видавничій сфері...

Ми, коли були школярами, розмовляли не лише на уроках, а й на перервах українською. А зараз діти поза школою українською не спілкуються. Це свідчить про те, що освіта в нас формальна. І це велике упущення держави! У Конституції записано, що українська мова державна, але зайдіть у будь-яку комерційну структуру, будь-який заклад торгівлі, і почуєте тільки російську мову.

— **А російськомовні скаржаться на утиски, які вони вбачають у тому, що їх почина-**

ють навчати української, у тому, що держава відстоює державну мову.

— Про які утиски можна говорити?! Хіба хтось забороняє російськомовним у сім’ях, із товаришами спілкуватися російською? Ідеться про те, що кожен на своєму робочому місці має знати державну мову. А держава в нас українська. Спробував би хтось у Росії розмовляти з відвідувачами іншою мовою — можете уявити таке? До речі, у державній установі в нас інколи ще можна почути українську, а от у комерційних закладах панує російська, мовляв, їм ніхто не указ. Хоч якась служба мала б стежити за цим.

— **Нарікають: у нас така складна ситуація, що не до культури і не до мови...**

— Один функціонер казав: спочатку нагромадимо людей, а потім візьмемося за мову, культуру. Тоді вже буде пізно. Утім, на розвиток української преси, книжки великих економічних затрат не потрібно. Можна було б використовувати окупацію російськомовної преси і книжок у “мирних цілях”: брати з них належний податок, і відсоток від реалізації цих видань пускати на розвиток української преси, української книжки. Багато чого можна зробити, тільки державної волі бракує.

— **І чому, на Вашу думку, цього немає? Завждиє російське лоббі?**

— У нас звикли казати, що нам потрібні не патріоти, а менеджери. А менеджер — він і є менеджер, йому чуже таке поняття, як патріотизм, йому аби зиск. А якби в нас керували справжні українські патріоти, то їм би боліло те, що коло вживання української

мови звучується, що хоч і є якісь українськомовні видання, та їхні наклади дуже маленькі. Навіть за радянських часів в Україні дотримувалися пристойного українськомовного відсотка в пресі й книгодрукуванні. Ось з’явився Держкомінформ, потім його функції щодо реєстрування друкованих видань перебрала на себе інша структура — телерадіо. І щотижня відкривають російськомовні видання. А якби чиновник, який дає дозвіл на випуск газети чи журналу чужою мовою, не дивився у кишеню видавця, то мав би казати приблизно так: “Шановний, у нас і так 80 % російськомовних видань, чи не могли б ви подати українськомовний проект?” Цього не роблять. Тільки говорять, що треба підтримувати національний інформаційний простір. Кучма минувся, з’явилися великі надії на нашу нову владу, та, як бачимо, нічого українського в неї немає.

Розпитувала
Анастасія БОГУСЛАВСЬКА

ВІД СУТІ — ДО РЕАЛІЙ

“Вірний і невідступний товариш, що супроводить людину від колиски до могили, хоч і крокує поруч із заслоненим обличчям”, — так писав про прізвища І. Франко. Історія українських прізвищ сягає ще козацьких часів. Прізвища — це яскрава ілюстрація майже всієї української історії.

Прикро спостерігати, як елементарне незнання стає причиною помилок і перекручень у вживанні сучасних особових назв. Однак ще прикріше, коли основою словесних покрутів є свідоме небажання триматися свого етнічного кореня, берегти прабатьківські традиції. Процес росіянізації не оминув жодної сфери мовного функціонування, його наслідки позначилися і на прізвищах. Помилки при вживанні їх зустрічаємо всюди: в газетах, журналах, видавництвах, канцеляріях, кіностудіях, органах влади, громадських організаціях, закладах освіти, на радіо, телебаченні. Цей процес розпочався не сьогодні й не вчора. Найкраще свідчення тому — безсмертні герої українських класиків: Шевченків Кирпа-Гнучкошиєнков, Кулішів Мазайло-Мазенін, Карпенків Боруля-Беруля. У різні часи знаходились українці, що прагнули змінити власне прізвище на престижніший російськомовний відповідник, але були й ті, кого примушували це робити.

Працівники радянських паспортних столів мали негласну настанову уніфікувати українські прізвища за зразком російських, так з’явилися численні Сімоненки, Ніколаєнки, Вінніки, Полтораки, Подгорецькі, Павліки та ін. І хоча сьогодні вже немає ні уїдливих царських чиновників, ні проінструктованих КДБ начальників паспортних столів, кількість Галахвастових, на жаль, не зменшується. Серед помилкових написань прізвищ найбільшу групу становлять ті, де замість **и** вжито **і**: Бізніук (треба Близнюк), Глінка (Глинка), Лінник (Линник), Голік, Гутнік, Хілько, Боріло, Серпіло, Кулініч і т. ін. Часто трапляється напи-

сання **о** замість **і**: Безродний, Здор, Кірнос, Кривонос, Поп, Подчеса, Подгорець, Тхор тощо. Нерідко замість **о** вживається **а**: Анищенко, Авдієнко, Астапенко, Атрощенко, Казак, Манастирський, Крахмальний, Памазан, Раздольський, Ракитанський тощо. Варто сказати й про поширене явище неправильного вживання м’якого знака перед **я**: Дьяченко, Касьян, Касьяненко, Омеляненко, Третьяк, Ульяш, Ульяненко. Порівняно з помилками у вживанні голосних, помилки, що стосуються приголосних, менш поширені, однак більше впадають в

око. Наприклад: Волкотруб (треба Вовкотруб), Волненко (треба Вовненко), Колбаса (треба Ковбаса), Полторацький (треба Півторацький). Перелік можна було б продовжувати.

Пригадаємо цікаві сторінки історії українських прізвищ. Перше місце за кількістю серед них займають прізвища на **-енко**, що в минулі віки побутували як патроніми, тобто імена по батькові. Від матері наймення дітей утворювалося дуже рідко, переважно коли жінка залишалась удовою: Ганенко, Катренко, Вдовиченко, Гандзюк, Маланчук, Марусяк, Хим’як. Надзвичайне розмаїття українських прі-

групі — прізвища, походження яких пов’язане з перебуванням у Запорозькій Січі: Запорожець, Запороженко, Козак, Козачук, Січовик, Кошовий, Хорунжий, Довбиш, Пушкаренко, Гармаш, Гармашук.

Чималу групу становлять антропоніми, похідні від назв осіб за етнічною приналежністю: Литвин, Литвиненко, Турчин, Турченко, Турченяк, Москаль, Москаленко, Циган, Циганенко, Лях, Ляшенко, Чех, Чешко, Молдаван, Волошин, Татарин, Татарчук та ін. Також на іншонаціональне походження першого носія могли вказувати такі прізвища, як Німий, Німець, Німченко, Німчук, адже німими в народі нази-

вали лише з часів Петра I, до того друге найменування людини позначали в російській мові словом “прозвище”. Навіть офіційне закріплення прізвищ не змогло витіснити вуличні прізвиська, які дожили до нашого часу. Мешканці багатьох українських сіл, окрім прізвища, мають вуличне прізвище, що є нерідко вживанішим серед односельців.

Прізвиська — своєрідна енциклопедія народного побуту, звичаїв, духовної культури. У них яскраво відбився національний характер українця, його схильність до жарту, дотепу, веселого, влучного слова. Значеннєвий діапазон прізвищ, які зустрічаються в українських сіл, різноманітний. Вони могли зовнішньо нагадувати першого носія: Безбородько, Білоус, Голобородько, Безух, Безпалько, Бородай, Дзюба, Довгань, Горбаль, Мовчан, Стогній, Шумило, Червонопильський, Кривобок, Кирпа, Лисий, Тонконіг, Білоножко, Щербань.

Причини значно ширшого, порівняно з іншими народами, побутування серед українців колоритних прізвищ із виразним гумористичним відтінком слід шукати в нашій історії. Адже величезна кількість прізвищ кувалась у горнілі Запорозької Січі. Під час процедури вибору нового наймення січове товариство мало слухну нагоду повною мірою виявити свою схильність до жарту й дотепу. Наше прізвище — це не сухий, позбавлений змісту паспортний знак. Це живе слово, пам’ять роду. А всі разом вони складають історію народу.

Олеся ДЗИРА,
учениця

«ЕНКО» ЧИ «ЕНКОВ»

Відомого українського літературознавця Сергія Єфремова відмовлялися приймати в Київську духовну семінарію через “мужицьке” прізвище Охріменко. Саме з того часу він і став Єфремовим.

ПРИКРАСИ ДЛЯ ЧАСУ

Хто знає, чи святкували б ми з вами Новий рік, якби люди колись не зробили відчайдушної спроби приборкати хаотичний час — придумали календар. А потім узялися прикрашати впокорений (як їм здавалося) час... Традиція оздоблення національних календарів, коштовні камені кожного місяця року — про все це читайте в матеріалі нашої авторки. Спочатку пропонуємо вам розповіді про три перші місяці — січень, лютий і березень.

Ви маєте трохи вільного часу? Якщо так, то спочатку про нього піде мова. Отже, існував собі вільний час, а більше нічого. Він безжурно розтікався по порожній хаосовій безодні, ніби туман. Тільки для ока непомітний.

Коли звідкись потім узялися боги, такий стан речей їм не сподобався. Перетворили вони безодню на Всесвіт. Зі здичавіли від неробства часом поратися не сходили. Нехай, мовляв, смертні допрацьовують, а богам байдуже.

Лукавили, бо впорядкувати час — то не гульки по Олімпіах.

Дивно, але слабка смертна істота спромоглася накинати тенета календаря на свавільний час, до того ж невловимий для ока. Здолавши такого хаосового монстра, людина піднялася до рівня небожителів. Та щоб їх не дратувати (бо якусь халепу нашлють), творці календаря вдали, ніби власний винахід не їм належить, а є промисел Божий. Боги, щоб себе піднести, заходилися втішати приборканий час: хто камінчик коштовний приніс, узявши з наосу (наос — вітвар в античному храмі), хто — квіти з власної атрибутики. Час, хоча й понасилниціцько упорядкований, на богів дивився зверхньо, тому що залишався вічною філософською категорією. А в богів постійно якісь перевороты. А якщо камінців нагребли, що не знають, куди б їх притулити, то нехай вони прикрасять оті убогі тенета, що для нього смертні сплели.

Приблизно таким чином виникла традиція оздоблення національних календарів. Квітки лотоса, сакури, хризантеми прикрашали календар Японії та Китаю як улюбленці східних богів. Стародавній календар Індії отримав місяці, названі й оздоблені на честь священних тварин азійського зодіаку. До речі, у 2006 році головуватиме вогняний червоний собака. Календар американських індіанців густо заселили тамтешні боги зі своєю атрибутикою. Європейські друїди, з благословення величних духів лісу, ввели до календаря священні дерева. Отже, до чого б не вдавалася сучасна поліграфія, прикрашаючи календарі, все вже було, було й було.

Зовсім небагато народів спромоглися відстояти та зберегти у назвах місяців найдавніший сезонно-господарчий принцип. Приклад не треба довго шукати — таким є національний український кален-

дар. Підґрунтя його закладалося ще в трипільську добу. Вона залишила безліч ліплених і мальованих символів пори року й господарчої діяльності в тогочасній кераміці. На жаль, ми не бачимо їх у наших календарях.

Але повернімося до античного світу. Римляни не тільки узгодили сонячний та місячний різновиди календаря. Отриманий продукт вони назвали латинню, і сьогодні їхній *calendarium* використовують скрізь. Навіть середньовічна інквізиція не здолала язичницьких, "поганських", назв місяців, половина з яких і зараз носить імена античних богів. Та нікому так не догодив римський календар, як шанувальникам природного ювелірного каміння. Щоправда, окрім богів, руку до цього приклали римські патриції, бо мали власну зацікавленість.

"Поведені" на пристрасті до розкошів, чим урешті й згубили непереможний Рим, римські аристократи шукали пристойного, навіть релігійного виправдання власному марнотратству. Доходило до того, що військовики почали замовляти собі зброю з золота та срібла, тобто м'яких металів, і це вже була не зброя. Календар — річ священна. Тож було введе-

но правило прикрашатися коштовним камінням, яке присвячувалося богам певних місяців. А ще камені розділили посезонно — на літні й зимові. Виділили також такі, що відповідають дням тижня. І вибудувався такий собі календар перснів, для якого пальців на обох руках уже не вистачало. Римський сатирик Ювенал залишив словесний портрет одного з сенаторів на засіданні в сенаті під час узгодження важливих державних законів: "Криспін грається коштовним літнім камінням у каблучках, і спітнілі пальці його вже не можуть витримувати вагу ще більших перснів із дорогими каменями".

Розуміючи, що самі камені ні в чому не винні, давайте поцікавимося, як узгоджувалися вони з місяцями римського календаря. Але спершу — безпосередньо про місяці. Їх спочатку було 10, і Новорічне свято припадало на весняне рівнодення. Удосконалюючи календар, під кінець року додали ще 2 місяці — януарій та фебруарій. Згодом **януарій** скористався авторитетом бога, чие ім'я носив. Постав у календарі на першому місці, ще й фебруарія за собою притяг. А що ми знаємо про Януса, бога

першого місяця року? Власне, теперішній Новорічний день — це його свято, Янусова календа.

Janua, корінь імені бога перекладається як "ворота": той, що відмикає усі на світі двері. Янус був богом початку та завершення кожної події і на землі, і в небесах. Його місяць — януарій — це час, коли добігають кінця найдовші ночі, а день починає зростати. Янус керував календами — першими числами всіх місяців. Йому особисто римляни присвятили календу януарія, тобто 1 січня, та святкували цей день весело й пишно. З I віку н. е. Янусову календу вже святкували як день Нового року. Біля входу до його храму приносили в жертву білосніжного бичка, і вся країна молилася, щоб Янус відчинив щасливі ворота в наступаючий рік. Нечемне слово та сварка каралися в цей день суворим штрафом.

Статуя Януса мала два обличчя: одне, старе, — супроводжувало поглядом минуле, друге, молоде, — вітало майбутнє. На пальцях правої руки писали число CCC — латинське 300, а на лівій — LXV — 65. Цим Янус засвідчував кількість днів календарного року. Ставили статую на арку Янусового храму. Його звали в Римі на Форумі і це, власне, були дві арки, сполучені стінами. При оголошенні війни в обох арках відчиняли ворота, крізь них виходили з місця легіони, і зачинялися ті ворота після оголошення миру.

Серед коштовного каміння, яке в наш час пов'язують із січнем, є дуже цікава, не дуже дорога, але рідкісна яшма — геліотроп. Янусу вона пасує надзвичайно.

Геліотроп у своїй назві має 2 корені: "геліос" — сонце та "тропе" — поворот. Разом це означає поворот сонця з зими на весну. На перший погляд, це просто якісна ювелірна яшма густо-зеленого забарвлення. Та природа вклала в неї безліч чітких мініатюрних малюнків, ніби нанесених водяними знаками. Звичайно ж, проявляються вони після полірування поверхні каменя. Малюнки дуже специфічні і можуть нагадувати знаки зодіаку, фантастичні "райські" пейзажі, химери античних міфів — величезний простір для багатогранної уяви. Коли в якійсь із античних майстерень, де працював авторитетний майстер-різьбяр, мали приступатися до "таїни розкриття" геліотропового штуфу,

це було священнодійство. Річ у тім, що на зеленому тлі могли з'явитись яскраво-червоні цяточки, плями. Їх тлумачили як світло Сола, римського бога Сонця, що пробилось до людського ока крізь морок довгих ночей. Бачити їх першими — щаслива прикмета.

Згодом християнські містики пов'язали цю особливість геліотропа з подією розп'яття Христа. Червоні плями — кров Спасителя, що має нагадувати про смерть і воскресіння. Серед звичайних шанувальників геліотроп завжди бажаний як рідкісний різновид якісної ювелірної яшми, чудовий матеріал для камеї, інталії, печатки, запонки, брошки й інших прикрас і декоративних виробів.

Наступний місяць — **фебруарій** — названо на честь давнього бога етрусків Фебрууса. Він вважався володарем підземного світу, куди відходять смертні. У другій половині цього місяця тривали обряди очищення від накопичених за рік гріхів. Крім того, замолювали скоєне померлими родичами і

приносили Фебруусу жертви заради прощення. Тривав піст, що згодом, із прийняттям християнства, перетворився на передвеликодній.

Серед коштовностей лютого-фебруарія варто зупинитися на камінчику, який римляни так ніжно називали "фіалкою Венери". Мова про аметист. У приморській частині Італії південні схили вже прикрашені аметистовими вогниками фіалок, які напоюють повітря ароматним диханням богині любові. Квітка відходить, але залишає на втіху Венері схожі на себе камінці. А скільки цікавинок із ними пов'язано...

Аметист — як пояснюють таку назву кристала? Є декілька джерел. Найпоширеніша думка, що йде вона від вислову "аметистос", що у греків означало "вільний від пияцтва". У цьому випадку вважали, що талісман із аметисту захищає від зловживання напоем із діжки Бахуса. Далі, вважали, що Бахус—Діоніс нечемно поставився до німфи Аметіс. Артеміда перетворила Аметіс на яскравий бузково-фіолетовий кристал, щоб красуня не дісталася нахабі. Крім того, аметист із його заспокійливими тонами пов'язують із богом Мор-

феєм, що дарує сон і забуття. Як колись, так і зараз вважають, що людина може вилікуватися від безсоння, якщо здатна увійти "в резонанс" із кристалом аметиста.

У деяких античних храмах надзвичайно цінувалися шари, виточені з великого кристала аметиста. За його допомогою чутлива жриця непогано відчувала й попереджувала про наближення землетрусу (нині вчені-геофізики використовують цю здатність реакції аметиста саме для передбачення землетрусу). У християнську добу камінь не втратив пошани людей — перстень з аметистом має отримати кардинал, коли його вводять у чин.

Третій місяць календаря римлян був спочатку, як уже зазначалося, першим. І хоча присвятили його богу Марсу, але багато чого тут пов'язано з його матір'ю, богинею Юноною Календарією. Їй належала **березнева**, тобто Мартієва календа, і саме на першому такому святі Юнона подарувала своє ім'я *calendaria* тому приборкувачу хаотичного часу, який тепер називаємо календарем. Та ми ще поговоримо про неї, а зараз про хазяїна місяця, — її синопка Марса. Він спочатку вважався покровителем лісів і полів. Завідував сільським господарством. Та згодом так змужнів, що його перетворили на вояка, — бога рукопашного бою, війни взагалі та військової доблесті.

Така двоякість бога відбилася на двох важливих релігійних обрядах — люстраціях, патроном яких його вважали. Одна з люстрацій була освячена Марсом — охоронцем полів. Це було очищення землі-годувальниці перед весняними польовими роботами. Друга люстрація стосувалася Марса — бога військової доблесті. У цьому випадку позбавлялися від гріхів воїни-легіонери, щоб готуватися до нового походу з легкою душею.

Весняний місяць, буяння перших квітів півдня і серед них — пахучі різнобарвні гіацинти. Вони, як і кристали подібного забарвлення з тим самим іменем, були знаковими для цього часу.

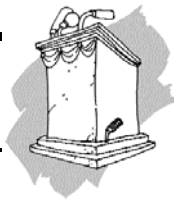
Гіацинт, згідно з давньогрецьким міфом, — камінь непередбачуваного випадку. Якраз у таку чудову весняну пору син спартанського царя, вродливий юнак Гіацинт змагався з богом Аполоном у метанні диска. Диск бога випадково вразив Гіацинта на смерть, а краплі його крові перетворилися на чудові кристали. Аполон назвав їх гіацинтами, як і квіти, що виростили на тому місці.

Зараз цей коштовний камінь має назву циркон. Особливо поширені в ювелірному мистецтві прозорі, чистої води, безбарвні циркони. Вони мають м'який благородний блиск, чим переважають над діамантами, коли потрібне обрамлення для кабошонів якісної бірюзи, опалу, перлів. Зараз їх комбінують із черепаховим, темним кораловим, навіть керамічним матеріалом і перламутром як інкрустацію, отримуючи чудові результати в новому дизайні.

Далі буде.

• Людмила ДЕХТЯРЬОВА

ЧИТАЧ КОМЕНТУЄ

Прем'єр-міністр України Ю. Єхануров заявив: **“Український народ виявився мужнішим і професійнішим за деяких політиків, особливо тих, що роблять собі політичний капітал на державних проблемах. Ми показали всьому світу, як потрібно виходити з політичної кризи”**. Із таким твердженням можна погодитися на всі сто відсотків. Досягнутий результат тільки підтверджує цей факт, як і те, що в багатьох опозиційних політиків на думці одне: як би шось таке зробити, щоб в Україні справи йшли шонайгірше. Для цього вони безсоромно оббріхують тих посадовців, які роблять усе можливе для подолання газової проблеми.

Того ж дня одна з відомих “українок” заявляє про свою любов до імперської Росії, розповідає байки на телебаченні про слов'янське братство, — і це тоді, коли Україна побачила справжнє ставлення “братів” і слов'ян із Кремля, а ця “шановна” пані з лакейською посмішкою на обличчі твердить про свою відданість московському господарю...

“Українці виявили у важкі часи справжню виваженість і відповідальність. Рік тому ми показали всьому світу приклад цивілізованого виходу з політичної кризи. Сьогодні підтвердили своє прагнення бути вільними на економічному рівні. Усе в світі має свою ціну, в тому числі й незалежність...” Приємно, що такі слова говорить Прем'єр-міністр України. Справді, українці спокійно, виважено, з великою відповідальністю й розумінням сприйняли дії Президента й уряду щодо проблем, які постали як виклик незалежності й суверенітету України. Правильно й те, що все має свою ціну, в тому числі й наша з вами незалежність від імперського Кремля. Кремлівсько-путінське керівництво це добре розуміє. Економічна залежність від російських енергоносіїв — це те, що ще тримало Україну в обіймах “старшого брата”. Москва спробувала використати цей економічний аргумент із політичною метою, але Україна після таких міцних обіймів “слов'янської братньої” Москви віддалилася від імперської в минулому метрополії. У всілякі розмови про братерство й дружбу вже давно мало хто вірить. Коли дехто й у час газових проблем говорить, що “він любить і поважає росіян”, що “кремлівська влада — це не вся Росія і не виражає думки простих росіян” тощо, то я нагадаю вам статистику: 65 відсотків росіян іше до газових проблем вважали українців ворогом номер один! Це їхні, російські, опитування громадської думки! Нашим владним посадовцям пора припинити клястися російським можновладцям у братерській любові.

“Досягли головної мети — в українському домі господарем буде народ України і влада, яку обере саме він!” Це також вислів Ю. Єханурова. Дякуючи недолугим діям Москви, справді, український народ буде в своєму домі господарем. Кремль так і не зрозумів, яку він зробив для себе ведмежу послугу, в яку вліз халепу на міжнародному рівні. Це проявиться пізніше в тому, що Захід уже ніколи не вважатиме Росію надійним партнером. Якщо обережний Захід і не буде явно загострювати цю газову проблему на словах, то на ділі він буде все робити, щоб зменшити свою залежність від російських поставок енергоносіїв. Своїми діями Кремль сам віддалив від себе Україну, хоча там, у Білокам'яній, чекали на те, що українці впадуть перед ними на коліна та будуть благиати прийняти їх до свого імперського сортиру, в якому потім будуть “мочити” неугодних українців. Досвід у них багатий у цьому питанні!

Ми ще раз переконалися в тому, що Система, яку за 10 років витворив Л. Кучма зі своїми поплічниками, діє, і нікуди кучмісти не зникли, та й не збиралися зникати. Після того, як Ю. Єхануров заявив, що **“населення споживатиме переважно український газ”** і дав доручення зняти обмеження на використання газу для населення, дехто з місцевих начальників не виконав доручення, і в помешканнях українців і досі холодно. Їх не лякають жорсткі санкції, які можуть бути застосовані до цих керівників, аж до звільнення. Поки десь розслідують один випадок, то й весна прийде і проблема відпаде сама собою. З якою метою економлять на теплих для населення? Може, за рахунок економії у таких керівників гаманці товщають? Система Кучми діє!

но з “...відповідними акцентами...” Що це за акценти, ми побачили 10 січня. Вони спрямовані проти Президента України і його позиції до Російської імперії! Пане В. Литвин, я розумію, що багатьом політикам, які налаштовані проти України, таке підписання Протоколу щодо газу поспувало різдвяний настрій. А що було б, якби не підписали жодних документів? Тоді всі опозиціонери до держави були б задоволені? Так чи інакше, а дії Президента були адекватні ситуації! І це злиті прихильників кучмізму в Україні! І ще — зауваження про те, що немає жодного протоколу про наміри, чи договору, який задовольнив би обидві сторони!

Президент В. Ющенко сказав, що **“жива угода є блискучим досягненням. Україна отримала ціну 95 до-**

СПОСТЕРІГАЮЧИ Й ДУМАЮЧИ

Наприкінці минулого року ми запропонували нашим читачам висловлювати свої думки про гарячі політичні події. Читачі активно відгукнулися. Розділ “Політика” підготував читач “Слова Просвіти”, який уважно стежив за діями влади й відверто висловлює своє ставлення до них. Отже, слово киянину Миколі Івановичу КРАВЧЕНКУ, який виступає у ролі політичного коментатора.

Ось і Голова ВР говорить: **“Я думаю, треба витерти соплі захоплення від того, що відбулося. Це перше, що потрібно зробити, — не говорити про перемогу величезну. Краще не програвати, мати передбачувані рівні стосунки і зрозуміти, що стоїть за цим, як це позначиться на Україні і що буде після першого півріччя 2006 року. Я думаю, що потрібно спокійно, без намагань використати цю проблему в передвиборчій агітації провести зустріч Верховної Ради України з урядом і обговорити всі питання, щоб були викладені всі аргументи за і проти!”** Сказавши про соплі, пан В. Литвин не сказав, чії соплі він мав на увазі. Пане Голово Верховної Ради України! Де ви їх побачили? Може, ви їх бачите на обличчях антиукраїнців, так званої опозиції, які втратили радість і спокій від вирішення питання щодо газу, чого вони не очікували? Справді, декому з наших політиків потрібно витерти носи, щоб вони не шморгали ними, сидючи в телестудіях і паплюжачи дії влади. Пане Голово ВР України, а чому б і не визнати, що це — величезна перемога України, а не тільки Президента й уряду. Чого ви боїтеся? Втрати популярності “Народної партії” Литвина?

Програвати чи ні в стосунках із Росією? Не все залежить від позиції Президента. Залежить також і від Росії, і від ставлення опозиційних партій, — не до позиції Президента, а до держави, яку він очолює! Шкода, але це так і є. Чи ви, пане Голово ВР, не хочете, щоб цю проблему використовували у передвиборчій агітації? Можна було б погодитися з таким побажанням, але за умови, що всі антиукраїнські партії і блоки не експлуатуватимуть цієї теми. І що накажете? Не інформувати населення про успіхи й недоліки у вирішенні газових питань? А ви, пане Голово ВР, хіба не використовуєте газової проблеми у своїх передвиборчих цілях?

Якщо ні, то чому ж Ви говорите з підтекстом таке: **“Я вважаю, що у вівторок (10.01.06) ми маємо заслухати першим питанням звіт уряду про співпрацю в газовій сфері і про забезпечення України енергоносіями із відповідними акцентами”**.

Підтекст я вбачаю в тому, що розгляд газової проблеми проведе-

ларів. Подивіться на карту Європи, у кого така ціна? Чим ми поступилися? Нічим! У нас залишився на балансі туркменський газ — 40 мільярдів. На п'ять років ми забезпечені стабільно балансом газу, бо це головне! Ціну можна обговорювати тоді, коли тобі є де купувати. Якщо тобі немає де купувати, можна говорити про ціну, можна не говорити. Все це байки!”

Укладену нещодавно газову угоду Президент називає великим злобутком і великою перемогою. **“Те, що сьогодні Україна досягла такого компромісу, — це блискуче, блискуче досягнення. Я хочу сказати, що воно вигідне, бо є й другий бік. І правило переговорів: кожна сторона чимось незадоволена. Тоді не перше свідчення того, що договір складений правильно”**. Така позиція Президента коментарів не потребує.

В. Янукович особисто супроводжував митрополита Володимира на різдвяну літургію. Трохи згодом у тому самому храмі з'явився й Голова ВР. Політики відстояли двогдинну службу, лише потім спілкувалися з електоратом і пресою. В. Янукович коментувати газову проблему на Різдво відмовився.

“Сьогодні світлий день, свято. Я завжди, коли йду в церкву, йду зі святою вірою, з вірою в нашого Господа Бога, в те, що буде для нас для всіх спасіння і настануть кращі часи”. Яке спасіння мав на увазі Віктор Федорович, достеменно невідомо: чи то від кримінального покарання, чи від кари Божої. У те, що настануть кращі часи для українського народу, я також вірю, а якщо В. Янукович мав на увазі себе, то я не уявляю, про які кращі часи він може говорити і мріяти. Чого йому в цьому житті не вистачає! Краще думав би про спасіння своєї душі.

На різдвяній церковній літургії В. Литвин не помітив у храмі В. Януковича, який супроводжував Митрополита Володимира. В. Литвин сказав, що прийшов до церкви молитися, а не дивитися на інших. А мені неприємно від тієї неповаги до В. Литвина, яку він мав у храмі Московського патріархату. Хоча кожен має те, на що заслуговує. В. Янукович — шанована людина у філіалі Московського патріархату в Україні, а пан В. Литвин залишився

“непоміченим”, незважаючи на те, що він — Голова ВР України. Української Церкви Київського патріархату не визнає, а чужі ієрархи його ігнорують!

Не з кращого боку зарекомендували себе “українські” телеканали, які з приводу газової проблеми відстоювали в різні способи позиції своїх хазяїв — власників цих каналів, які є по своїй суті антиукраїнцями. Їхні коментатори давали, м'яко кажучи, негативну оцінку діям влади у вирішенні газової проблеми. Ю. Єхануров із цього приводу змушений був навіть сказати: **“Думаю, що абсолютна більшість наших співгромадян уже розібралася, на чому боші воювали чи продовжують воювати деякі коментатори”**. Зважте, що це сказав Прем'єр-міністр, якого важко запідозрити в поспішності висловлювання своїх умовиводів чи занадто великій емоційності. Що не все добре у ЗМІ, кому вони служать, — українці бачать і говорять про це. Шкода, що цього поки не “помічають” наші державні посадовці, від яких залежить ідеологічне спрямування ЗМІ.

А що ж Кремль робить у цей час? Офіційний представник російського МЗС зазначив, що газові стосунки — це двостороння справа Росії та України. Може, так Москві й бажалося б, але процес набув міжнародного розголосу.

Протокол України з Росією щодо газу, досягнуті домовленості — це була перемога чи поразка? Не потрібно поспішати з висновками, треба відчути геополітичний контекст, у якому ці події відбуваються. Росія планує провести саміт вісімки в Петербурзі, пристрахала Західні держави, але не змогла передбачити ні реакцію Європейських країн, ані різку і чітку позицію США. Кремль думав, що всі вони промовчать, і він зможе поводитися, як слон у посудній лавці, але цього разу не вийшло по-кремлівськи.

Держсекретар Сполучених Штатів вважає поведінку Росії в останніх подіях недостойною країни, що головує у Великій вісімці (як відомо, з початку 2006 року Москва очолює вісімку). Кондоліза Райс звинуватила Кремль у провокації політичного вмотивованого газового конфлікту. К. Райс зазначила, що держава, котра хоче бути дійовою особою цієї організації, має грати за міжнародними правилами.

Гра політичних сил на кампанії з газом розгорнулася у вівторок 10 січня у ВР України. Опозиція використала всі можливості для приниження значення досягнутої угоди і Президентом домовленості щодо газових проблем.

Усі маргінали від політики кричать на своїх збіговиськах, що **“при новій владі сталося чотирикратне падіння темпів росту виробництва”**, а при кучмістах, на чолі уряду якого був В. Янукович, такого “плачевного” стану в економіці наповнення бюджету виросло майже в півтора раз! Так скажіть, “шановний” опозиціонере, куди ви поділи кошти при більш “високих” за вашого прем'єрства темпах росту, про які ви і ваші поплічники кричите на всіх збіговиськах? А борги, що від вас перейшли до нової влади, чому про це мовчите? А “підвищення” пенсій у вересні 2004 року, яке спровокувало ріст цін, які вже в жодному разі не знизяться?!

Настав зоряний час різного роду вітрєнківців і її соратників, час демагогії та словесної еквілібристики на відьмацьких шабашах, які транслюють на всю Європу ті, кому наступила на хвіст нова влада...

А нам, українцям, потрібно не забувати про те, що **“Це твоя земля, твоя відповідальність, твоя місія. Думай по-українськи!”** Тільки так і повинно бути!

НЕ ОБМЕЖУВАТИСЯ ПОКАРАННЯМ ВИКОНАВЦІВ!

9 січня відбулося перше засідання суду з розгляду справи про вбивство журналіста Георгія Гонгадзе.

Об'єктивне розслідування справи буде перевіркою української влади на її європейськість, про яку заявляють наші державні інституції, на її здатність у правовому полі перебороти олігархічно-кланову систему, яку створив і уособлює Л. Кучма зі своїм оточенням. Так чи інакше вона присутня в політиці й продовжує не тільки впливати на нову владу, а й реально керувати Україною до сьогодні.

Шкода, але й за нового Президента розкриття цієї справи майже не просунулося ближче до істини, а породило ще більше запитань і подиву щодо дій нової влади. Покарання тільки виконавців-убивць не приведе до віри суспільства в правову справедливість дій влади, проголошену моральність і чистоту рук. І головне, — не розкривши механізму системи Л. Кучми, не покаравши в першу чергу замовників убивства Г. Гонгадзе, не засудивши цієї системи, — безнадійно сподіватися на реальну зміну морального обличчя багатьох функціонерів нової влади. Рада Європи постійно наголошує, що вважатиме справу Гонгадзе закритою лише тоді, коли справді всіх замовників і всіх причетних до вбивства притягнуть до відповідальності!

Президент В. Ющенко не може одноосібно творити українську моральність. А пані Н. Карпачова, яка повинна найбільше перейматися справою Г. Гонгадзе, спрямувала всі свої зусилля для відбілювання й захисту сепаратистів із Северодонецька.

Не можна не згадати поведінки пана Піскуна на посаді Генерального прокурора, його “активності” в розкритті резонансних кримінальних справ тощо. І після того, як вищеназвані особи робили все, аби не було викриття системи Л. Кучми, вони обоє опинилися в Партії регіонів, яку очолює В. Янукович. І Карпачова, і Піскун не випадково побігли до Януковича!

Непокаране зло — завжди продовжуватиме творити нове зло! Ця затяжна й не розслідувана до кінця справа тримає і триматиме український народ у постійному депресивному стані, психологічній невизначеності, розгубленості, зневірі щодо можливих реальних змін на краще в побудові Української України. Розслідування справи й доведення її до логічного завершення повинне бути вимогою всього народу до влади.

Після всіх перипетій, звинувачень на адресу “опального” екс-майора Миколи Мельниченка, він урешті повернувся в Україну. І що ми бачимо? Усі ЗМІ й інші “достойники”, які до його приїзду в Україну “дуже переймалися” справою розкриття убивства Г. Гонгадзе, після появи М. Мельниченка в Україні втратили до нього інтерес. Ні, ЗМІ не обділили увагою персону екс-майора, але можна не озброєним оком помітити, що М. Мельниченко і його свідчення у справі Гонгадзе нікого з них уже не цікавлять — усі про все знають краще від екс-майора.

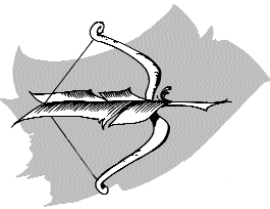
До негативного сприйняття приїзду М. Мельниченка долучилися на пресконференції його “друзі-колеги” по охоронній службі Президента, один із яких навіть вдавас до погроз на його адресу. Вони не могли второпати, як одна особа могла записати такий великий масив інформації, допитувалися, хто допомагав йому в цьому, робили закиди, що технічні можливості диктофона не дозволяють зробити такі записи, звинувачували М. Мельниченка у фабрикуванні записів тощо.

Не нам судити про те, справжні чи не справжні ці записи. Це вживати Генеральній прокуратурі, якій дає свідчення екс-майор Управління Держохорони М. Мельниченко. Сподіваємося, що почуємо його свідчення в Апеляційному суді, хоча засідання й перенесене на два тижні.

У мене не виникає сумніву, що потрібно розслідувати не тільки цю резонансну справу, а головне, — розкрити всі злочинні системи Л. Кучми, дати їм належну правову оцінку.

Сторінку підготував
Микола КРАВЧЕНКО,

м. Київ

Так, мушу для декого з наших патріотів доводити, що ця душа не тільки жива, а й українська, і нехай хоч почасти допоможе мені глибше збагнути цей край, що був у часі Помаранчевої революції майже всуціль синьо-білим, та справді помічна обставина, що в роки своєї юності, закінчуючи Харківський хіміко-механічний технікум, я саме в Донецьку відбуду чотиримісячну виробничу практику.

Моє тобі вітання, Смолянко — околице Донецька, де й понині діє завод хімічних реактивів, у одному з цехів якого я практикувався.

Не раз наїздив до Донецька й у подальші роки, а з донбасівською частиною Луганщини поріднився ще й із тієї причини, що за тамтешнього юнака Володю Коновала, котрий виявився внуком одного з улюблених учнів мого улюбленого Бориса Грінченка (йому я присвятив кандидатську дисертацію та дві свої книжки), вийшла заміж моя сестра Рая. Знайомий я, отже, з десятиками простих людей із цього краю, багато разів бував у їхньому товаристві.

Відтак маю всі підстави вважати, що моє уявлення про Донбас та його люд — таки трохи ширше, ніж те, яке могло б скластися у разі, якби я уявляв його лише за матеріалами ЗМІ та ще з висоти нинішньої своєї професорської посади. Та ні — ще тоді, юнаком-практикантом, я просив-переконував молодого робітника-білоруса, з яким мешкав у робітничому гуртожитку, аби він говорив до мене своєю білоруською мовою, у красу якої я і понині закоханий; ще тоді ж таки вражався з російсько-українського суржику, яким розмовляла більшість робітничого середовища, у яке потрапив; ще тоді люто сперечався зі слюсарем Андрієм із приводу творчості Павла Тичини, яку він в'дливо висміював.

Ще з тих років добре поінформований і стосовно того, що являє собою донбасівське середовище за походженням. Є в ньому, як мовлять, із усіх світів — з Росії, Білорусі і т. д., але рішуче переважають, звичайно, українці, і то головним чином колишні селяки з Наддніпрянської або Західної України. Завербовані — таке слово про багатьох із них запам'ятав я ще в дитинстві, і саме так вони й самі себе називали. Раз по раз чув я у своїх хлоп'ячких роках у селі Сокиринці на Чернігівщині: “Солов'їшин Микола по вербовці на Донбас поїхав” або: “А чули? — Гуркальшина Маруся на Донбас завербувалася”.

Дивно незвичинно, навіть якоюсь загадковістю бентежили мене ці слова, найвіддаленіше асоціюючись — із чим би хто подумав? — із, певно, найбільшою цінністю мого дитинства — грушею-вербовкою, яка росла в нас на городі та радувала мене й сестру Раю своїми нещедрими, але тим дорожчими плодами. Так зачасно-хвилююче було рано-вранці бігти по росяному картоплинню й вишукувати, скільки тих груш за ніч напало. Або, залізши на дерево та зручно вмотивившись на гілліці, споглядати з нього “за частоколом зелений гімн”...

Ця асоціація з грушею-вербовкою стала в мене ще сильнішою, відколи од згаданої Марусі на адресу нашої сусідки в Сокиринях зрідка почали надходити посилки. Стара Гуркальша іноді частувала мене наявними в тих посилках вербувальницькими трофеями, як-от — це найбільше запам'ятав — грудочками рафінаду.

Гай-гай, масово завербовувані в тих роках, завербовувані й примусово, й добровільно, Марусі та Івани, Тинні та Миколи, Катерини та Андрії з усієї-всієї України! Знаю,

що немало хто з вас, хто ще топче на цьому світі ряс, час від часу по радіо мене чує (бачу це зі своєї пошти), і я також знаю, що на цікаве для мене запитання про те, як же вам довелося приживатися на Донбасі, так уже й не повернувшись у рідні краї, більшість із вас відповіла б хіба що так: не приживалися, а мусили приживатися, бо ж який інший мали вихід? Верталися в колгоспи, де на трудовень не платили ні копійки? Отже, мовив Б. Грінченко, пошакхторилися...

Звичайно, що пошакхторилися й у мові спілкування. Прошай, чиста, як струмочок, колишня подільська або поліська говірка! Прошай! — адже тут Донбас, тут проле-

ми рідних місць, закинувши як не на той же Донбас, так у Сибір, Казахстан, на Далекий Схід. А ще вважають, що епоха великого переселення народів була колись, давним-давно. Ой ні! — як для нашого українського народу, то й зовсім недавно. Хто в часі війни виїхав і загалом за межі есесесеру, хто після неї розсипався по всьому цьому есесесеру... І заманювали, й ганяли, і тасували, й перетасовували, і в результаті — по світу нас, українців, ставало все більше й більше, а України в Україні — усе менше й менше. І так, власне, до наших днів.

Зменшується, звичайно, на наших очах і України донбасівської.

ЖИВА ДУША ДОНБАСІВСЬКОГО КРАЮ

Відомий просвітянин, секретар Національної спілки письменників України та голова Київської організації НСПУ, голова Всеукраїнського педагогічного товариства імені Г. Ващенка, проф. А. Погрібний висунутий на здобуття Національної премії імені Т. Шевченка 2006 року за книги останніх років із циклу “Розмови про наболіле”, “По зачарованому колу століть”, “Раз ми є, то де?” та “Поклик дужого чину”. Нині письменник завершує нову книжку, назвою якої послужить рядок О. Ольжича “Захочеш — і будеш!”, а також підготував публіцистично-наукову брошуру “Жива душа донбасівського краю”, яку ми й починаємо друкувати в газеті. У публікації використані численні листи, що надходять авторові у відповідь на його радіопрограму “Якби ми вчилися так як треба”, що звучить на Першому каналі Національного радіо вже дев'ятий рік.

таріат, тут немало і з Тамбова, і з Рязані, тож ясна річ, що належить підпорядковуватися їхній мові...

Так у вустах завербованих-пошакхторюваних мова почала замінюватися суржилом, а вже в їхніх дітей та внуків, тих, котрі становлять більшість сьогоденного українського населення Донбасу, суржик цей помітно втратив свою концентрацію та наблизився до російської мови. Тепер багато хто з колишніх завербованих і переважна більшість їхніх нащадків, не заперечуючи свого українського походження, зараховують себе до русскоязычного населення...

І знову як мені не вигукнути: агей, донбасівські русскоязычні українці! Та ж русскоязычними здебільшого ставали ви буквально упродовж років моїх дитинства й молодості. Ну, ще недавно, майже на моїх очах.

То що — це уже назавжди? Уже й повороту назад не може бути? Із мовною перверзією належить миритися?

Неважко поставити ці запитання, хоча відповідати на них кожен має винятково індивідуально. І зрозуміло, що того, хто вже нізачо не схоче повертатися до своєї мовної природи, ні гвалтувати, ні підганяти до цього не треба. Був мовно одним — став мовно іншим; мав власну природу — набув подобири природи іншої; був українцем — розчинився в русскоязычному населенні... Живи собі, тим більше, що, як мовиться, свято й без тебе зробиться...

От тільки багато чого до найпекучішого болю жаль. Жаль українськості — у мові, пісні, звичаях, обрядах, уподобаннях, традиціях, українськості отих не сотень тисяч, а мільйонів українців, яких імперсько-більшовицька неволя вирвала з віками бережених їхніми предка-

Ось у часі недавньої поїздки в Донбас у черговий раз завітав я в село Олексіївка біля Алчевська, де колись учителював уже згаданий Борис Грінченко (я не втрачаю надії, що колись тут таки з'явиться меморіальний комплекс на честь цього великого діяча нашої культури та родини Алчевських, про що я вже кілька років клопочусь), — і з приємністю згадую, як надовго зупинився побесідувати зі старенькою Тетяною Поздняковою (Андаревою у замійжі), котра на лавці біля свого двору грілася на весняному сонечку. Жінці цій уже 97 років, мешкає вона в Олексіївці все своє життя, і ви лише послушали б, яка багата, соковита українська мова в її устах, мова, збережена нею від дитячих літ. Слухаєш цю чисту мову, підфарбовану діалектизмами (ходю, просю), — і думаєш: ще ж не так давно саме такою незіпсованою мовою говорив увесь сільський Донбас. Ніс її, звичайно, й у місто, але в молосі поязичення хутко-хутко її втрачав.

Ось і син Тетяни Позднякової Анатолій. Вийшов він із двору, заговорив — і який контраст: його мова і мова його матері! Власне, вже й не мова — суржик. Наслідок пошакхторення. Потворний продукт запущеної на повний хід велетенської мовомолки, що перемелювала різноманіття мов на позбавлений повноти живих соків, зате щедро нашпигований матом російськоподібний мовний сурогат...

Не стане Тетяни Позднякової — і що? — на ній та ще на інших стареньких людях уже й урветься чисте струмування української мови у селах краю? Усе під суржик? Усі тамтешні українці — під русскоязычне населення? Он-бо як грав на цій якості донбасівського населення відомий проффесор та презекдент (таке вичитав я на

Майдані), котрому так і не вдалося стати президентом.

***

Ще повернемося до цього, а поки що пригадаймо: в часі президентських виборів 2004 року людиність Донбасу видавали за мого, який, мовляв, однодумно та одноставно хотів:

— щоб Президентом України став саме Янукович; причому так цього хотів, що з'являвся люд на вибори у кількості не ста, а (ось він — донбасівський внесок у математику й статистику) то ста двох, то навіть ста чотирьох відсотків;

— щоб Донбас відокремився од України та приєднався до Росії або

хлопці, здатні присоромитися з приводу цього печерного озлоблення? Галасуючи, хай і іншими словами: “Розіпни його, розіпни!”, чи є хоч у когось із вас виправдання: “Не відали, що творили”?).

І це особи, на взір згаданого високого чину, здатні згодитися на дві державні мови? Та ні, звичайно. Дві державні мови — тільки блеф, маска. Насправді ж ідеться про домагання утвердити в Донбасі одну мову — російську, викоринивши українську настільки, наскільки викоринена, скажімо, білоруська мова в Білорусі. Ось прочитую голову Білоруської партії Свободи Сергія Висоцького: “Торік закрили останній білоруський ліцей (...) Понад сто білоруських шкіл за минулі роки було закрито й переведено на російську мову (...) Журналістам ставлять вимоги: або говориш російською, або не знайдеш роботи (...) Білорусів позбавляють душі. Найстрашніше — це культурна окупація” (“Шлях перемоги”. — 2004. — 12 травня). Такий результат офіційно впровадженої в Білорусі всередині 90-х років — зовсім недавно — двомовності. То це такого ж результату україноненависники домагаються й для України? Так, не сумніваймося.

Та й, зрештою, Донбас до потрібної для шовіністів мовної кондити вже наближається. Зважмо: українськомовний телерадіоефір, скажімо, на Луганщині — це лише 14 годин на добу, в той час як російськомовний — 400 годин; різко пригальмований розвиток українського шкільництва, а що ж до ВНЗ, то українське слово можна почути тільки в класичному університеті та в педінститутах.

Або й ситуація з пресою, для якої характерне те, що українські газети — то тільки жалюгідні вкраплення в масиві російської, неприхильної, а то й просто ворожої до України. Ось хоча б співвідношення: з-поміж майже 1000 періодичних видань, що виходять у Донецькій області, українськомовною є лише “Донецчина” та ще кілька газет у районах. Але ж як “дбають” про ту ж таки “Донецчину” україножерні владці! Так, у 2005 році вони зняли передбачені бюджетом 43 тисячі грн. на передплату цієї газети бібліотекам і школам області, і навпаки — виділили 800 тисяч грн. на підтримку трьох російських газет — “Новости Донбасса”, “Вечерний Донецк” та “Жизнь”.

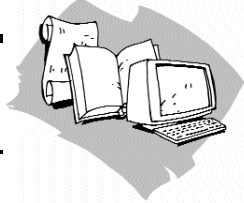
Щось треба тут коментувати? Та ні — то було б зайве. Ба, навіть у тих випадках, коли українські патріоти цього краю буквально з боями чогось домагаються для хоча б підтримання української присутності в Донбасі, україноненависники одраз уживають контрзаходів знейтралізування. Ось один із прикладів. Із 1000 примірників газети “Слово Просвіти” (№ 27 за 2005 рік) було списано 945 примірників, а з 1200 примірників “Нації і держави” (№ 30 за цей же рік) — списано 1087! Як стверджує голова Донецької “Просвіти” п. Марія Олійник, пояснення цього просте: відбувається тотальне приховування цих газет контрольованими антиукраїнськими силами кіоскерами та працівниками поштових відділень.

Війна з українством на культурно-мовному фронті! — таку оцінку ситуації належить дати, у світлі чого ота заява “Это вам Донбасс!” пов'язується не стільки з підкресленням етнічно-мовної специфічності цього краю, скільки з не надто й маскованою шовіністичною ворожістю до Української держави в цілому.

Далі буде.

● **Анатолій ПОГРІБНИЙ**

АКТУАЛЬНО

Далше вже немає куди йти — або прощатися з українською мовою, або вчитися її, щоб оволодіти й повернути їй місце культурної мови, культурного знаряддя.

М. Грушевський

ЕЛІТА—ВЛАДА—СУСПІЛЬСТВО

Насамперед спробуємо окреслити коло проблем, важливих для розуміння диспозиції “інтелектуал — мовна політика влади”. Наприкінці вересня цього року на одному з пленарних засідань Верховної Ради України депутати від демократичних блоків, здається, від фракції УНР, домагалися включення до обговорення законопроекту “Про державність української мови”. Не вдалося. Не набралось й сотні голосів. Парадоксально, але очевидним є факт, що навіть не всі депутати з національно-патріотичних фракцій парламенту спромоглися підтримати внесення до порядку денного цього законопроекту. Коментарі, як кажуть, зайві.

Це лише один приклад того, як українська політична еліта, принаймні її значна частина, зацікавлена у формуванні державної мовної політики. Безумовно, важливо, хто, як, у який спосіб і з яким успіхом проводить мовно-культурну політику держави. Та не менш важливо, яку участь у ньому беруть інтелектуали, їхнє прагматичне ставлення до цієї проблеми, вплив на її розв’язання. Не тільки за допомогою звертань, закликів до влади, а й безпосередньої участі у формуванні і реалізації цієї політики.

Адже інтелектуальна еліта є, по суті, рушієм, лідером громадської думки (згідно з дворівневою моделлю масово-комунікативного впливу на суспільну свідомість Поля Лазарфеля) [Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. — М.: “Реал-бук”, К.: “Ваклер”, 2001. — С. 45–46.]. І нам важливо показати їхню роль, сучасні можливості впливати на перебіг подій, пов’язаних із подоланням колоніального синдрому, диспропорцій і дисбалансу в мовно-інформаційній сфері задля створення повноцінного українськомовного простору.

На мою думку, можна виокремити кілька рівнів впливу інтелектуалів на формування і реалізацію мовно-культурної політики в трикутнику “еліта—влада—суспільство”.

1. Методологічний. Історико-ідеологічне обґрунтування українізації, культурно-мовної стратегії держави, виходячи насамперед зі світоглядних позицій націєтворення, втілення української ідеї. Причому, спираючись і на власний, і на закордонний досвід вирішення проблеми.

Незважаючи на задекларовану владою політику підтримки, розвитку і поширення української мови, нині все-таки відчутний брак системності в обґрунтуванні цілісної концепції, цілей і завдань відродження українськомовного простору в державі й використання мов етнічних меншин. Тут ініціатива має бути за інтелектуалами. Це проведення наукових досліджень, наукових конференцій, семінарів та оприлюднення їхніх результатів (публікація монографічних праць, статей). А головне — запровадження цих результатів у державотворчий контекст.

2. Політико-правовий. Створення і реалізація відповідних законів і державних програм. Ідеться про політику уряду і дії влади щодо планування і реалізації національної програми розвитку української мови та мов національних меншин в Україні.

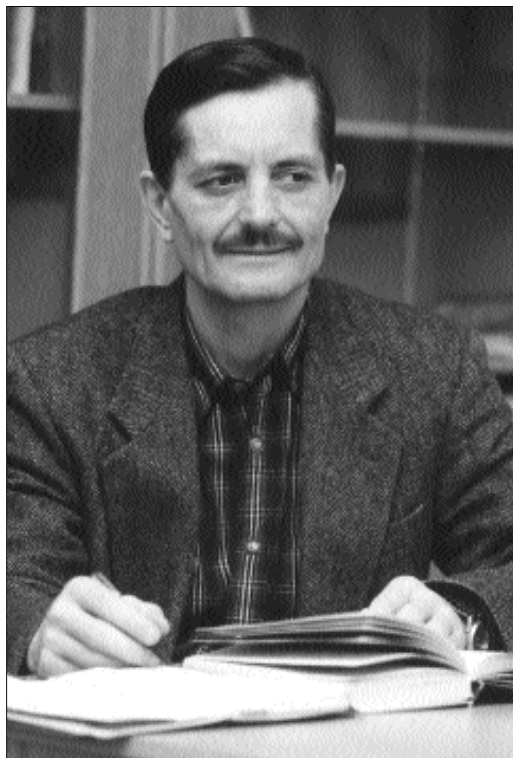
3. Навчально-освітній. Створення державою умов для проведення навчання державною мовою — викладання предметів і дисциплін українською мовою у всіх без винятку дошкільних, початкових, середніх і вищих навчальних закладах. Ідеться про повноцінне використання української мови в усій системі освіти України, починаючи від дитячого садка і завершуючи вищими навчальними закладами, аспірантурою та докторантурою.

4. Громадсько-просвітницький. Активна участь громадських наукових і культурно-просвітницьких об’єднань (Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка, Наукове товариство імені Т. Шевченка, організації українського козацтва, рух “Пласт”,

5. Мас-медійний. Широке і дієве використання засобів масової інформації для участі інтелектуалів, тобто української інтелігенції у популяризації української мови й культури, в організації спеціальних мас-медійних програм. Ідеться не тільки про створення повноцінної українськомовної мережі ЗМК, а й організацію відповідної системи теле- і радіопередач, газетно-журнальних публікацій.

ВЛАДА ЕКСПЛУАТУЄ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ?

Це, так би мовити, відносно формальне окреслення рівнів впливу на мовно-культурну політику. І на кожному з них може виявитися різна позиція українського інтелектуала. На думку історика,

професора Я. Грицака, їх можна звести до кількох основних архетипів поведінки. Це може бути, по-перше, демонстрація повної байдужості (“моя хата скраю”). Друга позиція чи орієнтація, в основі якої духовна зацікавленість, але пасивність у практичних діях (тип “лінивого” інтелектуала, наближеного до традицій російського інтелігента, коли багато виголошується, а мало робиться). І, нарешті, позиція активної дії (раціонально-ділова позиція, притаманна архетипу англосаксонського інтелектуала

ІНТЕЛЕКТУАЛИ І МОВНО-КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА

Педагогічне товариство імені Г. Ващенко, Спілка письменників України, багато інших різноманітних творчих і мистецьких спілок та асоціацій). В основі їхньої діяльності — просвітницька робота із залученням дедалі більшої кількості прихильників української ідеї, відродження національних традицій, що є основою для виховання патріотизму, толерантного ставлення до інших культур, формування національної самосвідомості, поширення та утвердження державної мови [Коновець О. Український ідеал: Історичні нариси. Діалоги. — К.: Вид. центр “Просвіта”, 2003. — С.176–177].

Водночас їхня діяльність передбачає і такі форми впливу на вирішення мовно-культурних проблем, як прямий “тиск” на владу — мітинги, демонстрації чи пікетування ЗМІ, письмові звернення до вищих посадових осіб держави, лобіювання цих проблем у Верховній Раді та уряді, організація судових позовів за порушення відповідних статей Конституції і законів України. Тут доречно було б навести приклад судового позову Сергія Мельничука з Луганська про відшкодування моральних збитків, завданих йому внаслідок порушення його конституційних прав на всебічний розвиток і функціонування української мови — за ст.161 ч. 2 Кримінального Кодексу України (дискримінація за мовною ознакою) [Мельничук С. Чому Донбас російськомовний // ШП. — 2005. — 20 лип.].

Щоправда, варто враховувати особливості сучасного українського соціуму, що визначається специфікою взаємодії трикутника “інтелектуали—влада—опозиція”, зокрема в критичний час виборчої кампанії [Грицак Я. Правильник українського опору // Страсті за націоналізмом: історичні есе. — К.: Критика, 2004. — С. 325–330].

Нейтральність або пасивність завжди притаманні тій чи іншій частині еліти. Суспільство ж рухає її активна складова. Водночас градацію позицій еліти можна окреслити за аксіологічними (ціннісними) критеріями. Для нашого перехідного суспільства характерні такі ціннісні орієнтації інтелектуалів: національно-патріотична, антиукраїнська (проімперська) і космополітична.

Ці орієнтації тією чи іншою мірою відображені в ідеологіях сучасних українських партій. Ми пам’ятаємо, як на хвилі внутрішнього протесту проти кучмівської влади робилися спроби активізувати національно-патріотичний рух еліти в Україні в другій половині 90-х років ХХ століття через діяльність такої громадської інституції як Конгрес української інтелігенції, де питання мовної політики стояли на чільному місці. На жаль, така форма інтелектуальної опозиції владі виявилася не досить життєспроможною.

Окремо можна розглядати питання про стосунки інтелектуалів і влади. У тому числі й через призму мовно-культурної політики. Перша диспозиція — влада і “розум”

розділені, тобто влада ігнорує інтелектуальні здобутки суспільства, не потребує і не використовує кращих ідей, інтелекту своєї еліти.

Друга диспозиція — влада експлуатує інтелектуалів задля посилення, зміцнення свого панування, державних інтересів. Згадаймо часи тоталітаризму: “закриті” інститути, так звані “шарашки”, ідеологізація наукової і технічної діяльності; використання суспільних і гуманітарних наук для пропаганди ленінізму-сталінізму. Безумовно, є історичний приклад, коли влада ініціювала процеси інтелектуалізації суспільства, навіть українізації в 20-і роки ХХ століття. Однак такий короткий “відступ” — не що інше, як вимушений крок більшовицького режиму, аби утриматися при владі.

Третя диспозиція — інтелектуали активно співпрацюють із владою, зберігаючи свою незалежність. Вони виступають у ролі критиків влади, коректорів її дій, пропонують нові підходи до вирішення важливих суспільних проблем. Тут влада прагне прислухатися до інтелектуалів, співпрацювати з ними. Можна сказати, що така співпраця починає проглядатися у діях сучасної, “помаранчевої” влади.

Однак сьогодні українські інтелектуали, маючи свободу слова, ширші можливості публічно висловлювати свої ідеї і розробки, хочуть сформулювати власне бачення мовної ситуації в нашій державі. Питання ставляться гостро і конкретно. Чому в Україні ось уже протягом майже 15 років її незалежності не вдається вирішити проблему функціонування української мови? Як знайти порозумін-

1. Ініціювати створення цілісного, системно аргументованого теоретико-методологічного обґрунтування культурно-мовної стратегії, виходячи насамперед із моделі побудови національної (за мовою і культурою) української держави. Основна стратегія — виходити не з позиції фіксованого мовного стану, що, мовляв, так історично склалося, а реанімувати цей стан до стану повноцінного вжитку української мови у державі.

2. Розглядати двомовність або білінгвізм (одночасне використання рідної української та “імпортованої” російської мови) як спадок колоніалізму, спосіб руйнування національної ідентичності, генетичного коду народу, як “лінгвістичну трагедію народу” [Медвідь О. Психолінгвістичний конфлікт — спадок колоніальної двомовності // Слово Просвіти. — 2005. — ч. 42. — С.10]. Вважати неприйнятним, шкідливим для консолідації українського суспільства явище двомовності у сфері ділового спілкування, у публічних сферах.

Соціолінгвісти звертають увагу на те, що білінгвізм викликає негативний ефект так званого мовного диктату середовища, коли мовно-культурна атмосфера наших міст зробила російську мовою пристосування, а українську — мовою протистояння: “Підвладність українців диктатові російськомовного урбаністичного середовища, втрату на масовому рівні такої важливої для збереження рідної мови риси, як стійкість...” [Залізник Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та майбутній. — К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2001. — С. 12–13].

Особливо ця неприродність спостерігається у “двомовних” радіо- та телепередачах, діалогах українських політичних діячів, депутатів, політологів. Досить недоречним, а часто й кумедним є “підлаштовування” українськомовних журналістів і коментаторів під російськомовних політиків, державних службовців чи пересічних громадян. Ніби ті, з ким вони ведуть публічну розмову, чужинці, не живуть в Україні і не знають, хоча б на пасивному рівні, державної мови.

3. Активізувати участь інтелігенції у лобіюванні інтересів щодо створення або поліпшення законів України про державну підтримку і захист української мови, посилення правової відповідальності за порушення норм цих законів (відповідних статей у низці законів про засоби масової інформації, рекламу, авторські права тощо). Однак не таких, як сумнозвісний законопроект О. Мороза “Про мови в Україні”, де пропонується російській мові надати статус офіційної — загравання з проросійською частиною електорату. Водночас є потреба посилити адміністративно-правовий контроль за дотриманням уже прийнятих статей законів, які стосуються мовного режиму в державі.

4. Заохочувати участь інтелектуалів у розробці спеціальних державних програм. Прикладом може слугувати створення й успішна реалізація міської комплексної програми на 2002–2005 рр. “Українська мова в українській столиці” [Кононенко П. Мова і майбутнє України // Українознавство. — № 1. — 2003. — С. 3–9]. Це вимагає достатнього фінансування державою цих програм.

Причому важливо постійно відстежувати мовний стан у суспільстві. Заслугує на увагу досвід соціолінгвістичного моніторингу, опитування в Інтернеті, запроваджена в Науково-дослідному інституті українознавства Міністерства освіти і науки Укра-

ЛЕГЕНДА ПРО ВІДВАЖНУ ОЛЕСЮ

РІДНИЙ КРАЙ

Як їхати зі Львова на Броди, то на 72-му кілометрі, ген-ген на високому пагорбі здалеку видніється рожево-білий велетень, який привертає увагу допитливих і всюдисущих туристів і краєзнавців. Це Олеський замок — визначна пам'ятка архітектури XIV—XVII століть.

Перша згадка про замок, яка дійшла до наших днів, — в історичних рукописах датується 1328 роком. На стрімкому крутосхилі, звідусіль захищеному болотами, нетрями, гордо височіла могутня давньоруська фортеця: її стіни сягали десятиметрової висоти й були три метри завтовшки, робили її неприступною.

Народні легенди й перекази розповідають, що виникла ця твердиня раніше, приблизно в середині XIII століття, коли втікачі з Пліснеська (поселення за 10 кілометрів від Олеська, дощенту зруйнованого ордами Батия) знайшли надійний притулок на пагорбі серед боліт. На місці новозакладеного городища згодом виникла міцна фортеця. Один із оборонців Пліснеська, який залишився живим, — тисячник на ім'я Олес (Олександр) і заснував нове поселення, назва якого прижилася з його імені.

Олеско — один із найдавніших центрів північно-східної Галичини — дуже потерпало від непроханих зайд. Але перед загрозою смертельної небезпеки формувалася і мужнів характер його оборонців: чи то вої-

на, чи ремісника, чи вченого. Найдошкульнішими і найнебезпечнішими були набіги кримських ординців. Архівні документи зареєстрували такі дати — 1453, 1474, 1488, 1491, 1498, 1512 роки. В останній рік фортеця не витримала облоги і після відходу татар почалася її відбудова.

Краєзнавці припускають, що на хуторі Застав'є, біля Йосипівки, розташувався спостережний пункт двірських козаків Олеського замку: звідси добре було видно сигнали про наближення ворогів із сусіднього Ожидова. Вістку передавали із сигнальної вежі, запалюючи вогонь. Цілком імовірно, що стояла вона на перехресті сучасної автотраси Львів—Київ і дороги, що веде до Золочева. На цьому місці нині відновлено пам'ятний знак з образом святого Миколая, який у народі називають "фігурою".

Народна легенда оповідає, що краса місцевості, прилеглої до старовинного замку, має прадавні витoki. Рятуючись від неволі татарської — ясиру, втікала лугами дівчина Олеся. Там, де її сльози на трави впали, забили життєдайні джерела, заструмили прозорі потічки, які й понині зберегли мальовничу красу, як спомин про молоду дівочу вроду

Олеський замок

відважної Олесі. І нарекли люди це місце Олеском.

...Коли пологим схилом гори дорога приводить туристів до замку, то зустрічає їх мовчазною, суворого вартою застигла при вході скульптурна композиція у камені "Русичі". Згуртовані воедино, як перед лицем ворожої навали, стоять пліч-о-пліч ремісник, учений, воїн, князь, сторожко і пильно вдивляючись у далечінь. Немов шукаючи захисту від ворога, до них притулилася жінка. Цьому мистецькому витвору притаман-

ний дух мужності оборонців рідної землі, які спроможні захистити жінку-матір, таку печально-скорботну і ніжну.

Пам'ятник — цей знак вдячності від сучасників нашим пращурам — виконаний студентами-дипломантами тодішнього Львівського інституту прикладного і декоративного мистецтва.

Можливо, легенда про відважну Олесю і надихнула їх на цей сюжет.

● **Ігор БІДЮК,**
с. Йосипівка на Львівщині

ЦІКАВО ЗНАТИ

Останнім часом уже стало традицією у різних публікаціях робити посилання на текст щоденника Павла Алепського, секретаря Антіохійського патріарха Макарія III, що в часи Хмельниччини двічі проїздив Україною.

Ось що писалося: "...По всій Козацькій землі ми помітили прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками, навіть здебільшого їх жінки та дочки, вміють читати... А дітей у їх більше ніж трави, і всі діти вміють читати, навіть сироти".

Чужинець, таким чином, констатував: на той час Україна фактично вже була країною загальної грамотності. Чи не першою в Європі!..

Хотів би сказати, що це твердження деякими, особливо нашими недругами, береться під сумнів. Ось і мені, коли недавно читав лекцію "Освіта і школа часів українського відродження (XVI—XVII ст.)", довелося зустрітись з цим прикорм фактом. Потрібно, кажуть, інші докази...

Ну що на це сказати? Помовчав я хвилину, а потім... заспівав. Так-так, не дивуйтеся, заспівав. Та з таким натхненням!..

Розпочав свій імпровізований концерт піснею "Ой у полі при дорозі", особливо виокремивши цей фрагмент:

*Ой у полі при дорозі лежить
камінь мармуровий,
А на тому каменеві сидить
хлопець чорнобровий.
Ой сидить же він, сидить,
дрібні листи ПИШЕ,
Дрібні листи НАПИСАВ же,
до дівчини одіслав же...*

— А хто і коли склав цю пісню? — запитали слухачі.

— Та персонально ніхто, бо це ДАВНЯ народна пісня. І таких фольклорних перлин, де йдеться про письмо-читання, ціла низка. Ось, приміром, пісня "Ой сів, поїхав..."

*Ой сів, поїхав
на вороному коню,
Я зосталась,*

«ТА ДРІБНІ ЛИСТИ ПИШЕ...»

як билинька в полю.

*Я зосталась,
мною вітер колише,
Десь мій миленький
до мене листи ПИШЕ.*

*Ой ПИШЕ, ПИШЕ
білими рученьками,
А дописує дрібними
сльозьонками...*

Серед родинно-побутових пісень і пісень про кохання це була типова сюжетна лінія: дівчина чи хлопець, страждаючи в розлуці, "пише листа на білій бумазі" ("Ой да пішов би я..."). Про це і в інших піснях мовиться: "До столу йдеш, все листоньки пишеш" ("Ой і зрада, карі очі, зрада"), "брат до сестриці да листоньки пише" ("Не співайте, пісні").

Із цієї серії мені найбільше подобається пісня "Калино-малино". То, може, і читачі будуть такої думки?

*Калино-малино,
чого в лузі стоїш,
Чого в лузі стоїш,
чом не процвітаєш?
Чого в лузі стоїш,
чом не процвітаєш,*

*Молода дівчина,
яку думку маєш?*

*"Ой як мені думки,
думки не гадати,
Десь поїхав милий,
буду споминати.
Буду споминати,
листоньки ПИСАТИ,
Листоньки ПИСАТИ
та пересилати".
Листоньки ПИСАЛА
білими руками,
А печатувала
дрібними*

сльозами.

*А печатувала
дрібними сльозами.*

*А пересилала
буйними вітрами.*

*"Летіте, листоньки,
у чужі стороньки,
Впадінть миленькому*

аж у головоньки".

*А милий схватився,
за листи схопився,
Сівши, ПРОЧИТАВШИ,
дівчину задавши.*

Так уже трапилося, що листування і душевні болі частіше за все йдуть поруч. І справа тут не лише в коханні чи споконвічних муках ревностів. Життя дуже вигадливе на страждання... Ось про що, приміром, мовиться в пісні "Ой у лузі при долині".

*Ой у лузі при долині
Там стоїть корч калини...
А під тою калиною
Сидить вдова з дитиною,
Та й дитину колише,
Та дрібні листи ПИШЕ,
А по личку
сльози ллються...*

А на закінчення цього імпровізованого концерту запропонував послухати ще одну пісню — "А в тому саду..."

*А в тому саду
Чисто метено,
Ще й хрецаєм барвіночком
Дрібно плетено.
А в тому саду ніхто не бував,
Пиш молодий Андрієчко
Коня попасає,
Коня попасає,
Дрібний лист ПИСАВ,
Все до тої Наталочки,
Що вірно кохав.
Ой ти, Наталю,
Горда та пишна,
Я до тебе листа ПИСАВ,
А ти не прийшла...*

Звертаю увагу на те, що всі ці пісні — найдавнішого походження, що їхніми героями є представники різних верств населення — хлопець чорнобровий, дівчина, вдова з дитиною. І всі вони вміють писати і читати. Я непогано знаю фольклор інших народів, зокрема російського, але такого сюжетного ходу не пригадую. Чи це випадково? Ні, звичайно. У змісті народних пісень випадковостей не бу-

ває. Тут завжди відображається найхарактерніше, типова для свого часу життєва правда. Отже, зробимо висновок: грамота, письмо були характерною рисою українців уже в роки Середньовіччя. Не випадково цю епоху ще називають українським Відродженням.

Звичайно, це не єдине свідчення загальної грамотності нашого народу вже в ті давні часи, але й про це пісенне свідчення забувати не варто. Тим більше, що за тим розквітом прийшла доба руїни, цілеспрямованого винищення інтелектуальних надбань українського народу. Усе частіше лунали пісні кріпацької, рекрутської, строкарської... Але ж хоч як я намагався, в них так і не знайшов сліду писемності, він зник... Одні лишень болі фізичні й моральні та спогади... Історія свідчить: для XIX століття була вже характерна масова неписьменність українців. Але то вже інша тема...

І ще одне зауваження. Готуючи ці нотатки, я звертався до академічного, у вісімсот сторінок видання "Українські народні ліричні пісні", що вийшло друком ще 1960 року. Цей фольклорний збірник привернув мою увагу ще і тому, що його упорядником був М. П. Стельмах, а відповідальним редактором М. Т. Рильський. Яке сузір'я імен! Яку чудову спадщину отримали ми від них — тонких знавців фольклору та етнографії українського народу.

Павло МАЗУР,
учитель,
м. Маріуполь

СЛОВО Просвіти

Засновник:
Всеукраїнське
товариство "Просвіта"
імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор
Любов ГОЛОТА

Редколегія
Любов ГОЛОТА
Ярема ГОЯН
Павло МОВЧАН
Анатолій ПОГРІБНИЙ
Олександр ПОНОМАРІВ
Іван ЮЩУК

Заступник головного редактора
Марія ЛИТВИН
279-49-47

Заступник головного редактора з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК
278-63-69

Відділ мови
Олександра ТКАЧ
270-55-57

Відділ літератури
Уляна ГЛІБЧУК
270-55-57

Відділ просвітницької роботи
Ольга СКРИПІНА
279-49-47

Літературний редактор
Тамара МАРТ
279-49-47

Відділ коректури
Тетяна МИХАЙЛЕНКО
Ірина СТЕЛМАХ
278-63-69

Комп'ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Олег БЕССЬКИЙ
278-63-69

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001

E-mail:
slovo_prosvity@ukr.net

http://
slovo.prosvita.com.ua

Індекс газети
"Слово Просвіти" — 30617

Видруковано з готових фотоформ на комбінаті "Преса України" у середу. Зам. № 3301202

Загальний наклад — 38 500

Листування з читачами — тільки на сторінках газети.

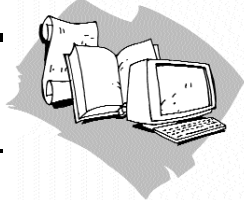
Відповідальність за достовірність інформації несуть автори.

Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів.

При використанні наших публікацій посилання на "Слово Просвіти" обов'язкове.

Передплатна ціна, враховуючи поштові послуги:
на місяць — 3,29 грн.
на 3 місяці — 9,59 грн.
на 6 місяців — 19,18 грн.

ДОСЛІДЖЕННЯ

У жовтні 1905 року провідні вчителі, лікарі та священники Поділля заснували у краї «Просвіту». Це Юхим Січинський, Кость Солуха, Сергій Іваницький, Йосип Доронович, Кирило Стиранкевич (літературний псевдонім — Подоленко), Олексій Білоусов, Трохим Павловський, Анна Солуха, Олімпіада Пашенко, Віктор Приходько, Михайло Завойко, Віталій Стиранкевич. 4 травня (за новим стилем) 1906 року генерал-губернатор затверджує її статут.

Свою роботу подоляни розпочали з розповсюдження української літератури, заснування бібліотек, читалень, драматичних і хорових гуртків. Так, учитель-просвітянин Віталій Стиранкевич 9 листопада 1905 року (мешкав у Кам'янці-Подільському, Новий план, будинок Кузьминської; звідси започатковувалася «Просвіта» на Поділлі) звертався до Бориса Грінченка: *«Високоповажний Борисе Дмитровичу! Організаційний відділ Подільського українського товариства «Просвіта» припорує мені відіслати Вам 25 карбованців на друкування книжечок для народу. Просимо друкувати їх якнайшвидше і виставити на всі гроші поки що по 100 примірників кожної книжечки»*.

Уже на фірмовому бланку 22 квітня 1906 року В. Стиранкевич писав до Б. Грінченка: *«...Дякую за висилку книжечок. Прошу прислати нам зо 200 примірників другої своєї книжечки (оповідання з української старовини). «Сам собі пан» я одержав коло 100 примірників і вже мало що є. Випишу ще з «Киевской старовини»...»*

На травень 1914 року Подільська «Просвіта» нараховувала 150 членів. Причиною нечисленності було, по-перше, посилення антиукраїнської реакції царського уряду; по-друге, партії лівого спрямування на той час мали багато прихильників і в містах, і в селах України, в тому числі й серед подолян, а вони вели агітацію проти «Просвіти»; по-третє, після тривалого зросійщення краю населення (переважно сільське) не було готове раптово сприйняти національну ідею. Така інертність призвела до занепаду уряду Української Народної Республіки та приходу до влади більшовиків.

У революційних умовах громадська організація опинилася у непевній центристській позиції щодо інших партій і саме через це зазнавала критики з обох боків. Деякі українські діячі продовжували і далі писати російською мовою, бо рідну вважали тільки «для хатнього вжитку», а тому «Просвіту» розглядали як шкідливий сепаратизм. Ліві ж, соціалісти (есдеки, есери), закидали докір просвітянам у шовінізмі, в консерватизмі, буржуазності, бо, бачите, вони знали, що в діяльності «Просвіти» немає місця для соціалістичної пропаганди. Соціалістам не подобалося, що просвітяни не порушують соціальних проблем, а лише займаються загальноосвітніми питаннями, на їхню думку, — не актуальними.

Незважаючи на перешкоди, перший період діяльності Подільської «Просвіти» (1905—1914) засвідчив, що українська справа не затихла, а лише набирає обертів і сили. Ті заходи, що їх у неймовірно важких умовах проводили перші просвітяни (літературні й музично-вокальні вечірки, масові гуляння прямо на вулиці, театральні вистави, лекції, поширення української літератури, пропаганда української мови тощо) справляли гарне враження на публіку, пробуджували в народі національну свідомість. Для цього титанічних зусиль доклав перший голова «Просвіти» лікар Кость Григорович Солуха (наро-

«ПРОСВІТА» — ФОРПОСТ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Діти голови Подільської «Просвіти» К. Г. Солухи: Віктор, Тетяна, Наталя, Григорій (1907)

дився 17 травня 1861 року в с. Коритне Балтського повіту Подільської губернії). Мав вищу освіту — 1886 р. закінчив Київський університет. У Києві захоплювався ідеєю українського відродження, був членом студентської громади. Перед університетом Кость Солуха навчався в другій київській гімназії, де близько познайомився з композитором Миколою Лисенком, бо мав чудовий голос і співав у хорі, яким керував славетний маестро. До Лисенка приходили гості, з якими хлопець мав честь познайомитись: це Євген Чикаленко, Олена Пчілка, Панас Мирний, Михайло Старицький, Іван Нечуй-Левицький... Ось у такому середовищі формувалася світогляд юнака. Він навіть перебував під негласним наглядом поліції.

Після 1917 року просвітницький рух на Поділлі набирає масового характеру. Якщо у 1914 році Подільська «Просвіта» нараховувала 150 членів, то у 1919 році існувало 203 осередки, а, скажімо, Русько-Фільварецька «Просвіта» на початку 1921 р. об'єднала 100 осіб. Отже, треба зазначити, що зростання національної свідомості подолян сприяли військові події (фронти проходили територією Поділля), попередні утиски самодержавства, пізніше — утиски з боку німецької та польської влади. Люди шукали порятунку, як зберегти Україну від поневолювачів, як зарадити біді. А звідси зростав патріотичний дух, котрий витав довкола «Просвіти».

Повернувшись із фронту, наслухавшись агітаторів усіляких партій, колишні солдати охоче приставали до гурту просвітян, аби розбудувати власну державу. Особливо активно була молодь: вона прагнула ліпших соціальних змін, ліпшого життя. Отже, якщо у першому періоді просвітянські ряди поповнювались інтелігенцією, духовенством, то в другому періоді своєї діяльності

(1917—1923) ряди «Просвіти» поповнювали молоді малописьменні робітники, селяни. Так, скажімо, голова Чорнокозинецького осередку 33-річний Мефодій Постолювський під час перереєстрації подав список просвітян (усього 35 осіб), з яких 24 особи мали вік до 30 років. За національною приналежністю: 1 росіянин, 3 євреї, решта — українці. Молодь переважала в кожному осередку, а найавторитетніші серед них навіть були членами правління (чого не можна сказати про сьогодинішній керівний склад). Наприклад, Ходоровецький осередок «Просвіти» очолював 24-річний Йосип Захарович Шедловський, його заступник Юрій Іванович Гончар мав 26 років. До складу правління входили також 24-річні Мойсей Іванович Веселовський, Сергій Іванович Сорокати, 38-річний Остап Миколайович Мельник, 35-річний Андрій Сергійович Шпирюк і наймолодший серед них — 19-літній Іван Петрович Качук.

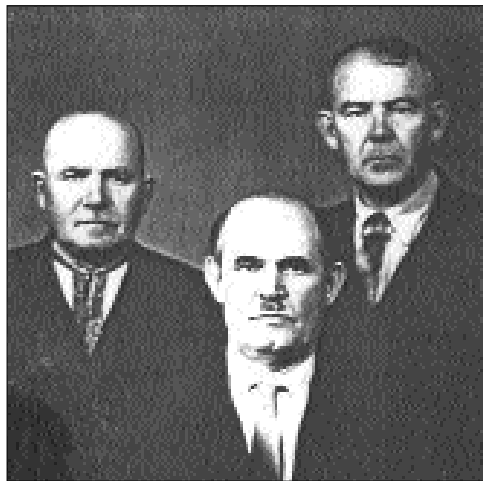
У протоколі зборів села Малі Вірмени (нині с. Залісся) від 6 березня 1922 року зазначено: «Молодь с. Великих Вірмен з великим бажанням порішила записатись в члени «Просвіти». До ради увійшли Данишевський Микола, Левицький Михайло, Пржецлавська Ганна, Боднік-вич Кость, Завадський Микола, Мельник Іван, Ганна Бригадир». А Підзамецьке товариство складалося із 65 осіб (із них — 30 жінок), у ньому секретарювала мати письменника Миколи Подоляна — Докія Грабченка.

Членами Подільської «Просвіти» були відомі в Україні діячі-мознавці Григорій Голоскевич, Степан Дложевський, Феофан, Федір та Антон Шумлянські, Сергій Іваницький, мистецтвознавець Віктор Приходько, Володимир Січинський, батько адмірала флоту Микита Горшков, письменники Григорій Костюк, Володимир Герасименко (зять Костя Солухи), Микита

Наталя Солуха, 1950-ті роки

Годованець. Тут доречно нагадати, хто очолював Подільське крайове товариство «Просвіта»: лікар Кость Солуха (1906—1917); учитель Євген Шманкевич (1917—травень 1919); учитель Євген Кондрацький (1919—1920); вчитель Антон Шумлянський (1920—1923). Секретарями «Просвіти» працювали В. Стиранкевич, В. Січинський. Павло Бутівський був заступником голови (1918—1920). У наш час Хмельницький обласний просвітянський осередок очолювали письменники Микола Магера (1989—1990), Василь Горбатюк (1990—1994), Віталій Мацько (1994—2004; на час хвороби В. Мацька обов'язки голови виконував Павло Гірик (червень

Брати-просвітяни (зліва направо) Феофан, Федір, Антон Шумлянські (1967)

1997—грудень 1998)), Ніна Шмурикова-Гаврилук (з 2005 року).

Зберігся досить цікавий документ, написаний дочкою К. Солухи — Наталею Солухою (1903—1991), яка навчалася у Другій трудовій школі. Тут існувало учнівське просвітницьке товариство. Його голова Наталя Солуха 25 грудня 1920 року звернулася із заявою до відділу освіти при повітовому ревкомі про реєстрацію учнівського товариства «Просвіта»: *«Існує з 20 березня 1919 р. Членів — 35, має бібліотеку. Зараз проводить активну культурну працю, улаштує виставки, ранки. На Різдвяні свята улаштує «ялинку» для дітей-учениць гімназії»*.

Просвітянську роботу проводити було нелегко за будь-якої влади: під час правління царського режиму, під час правління Директорії, і врешті-решт «Просвіта» зовсім припинила свою діяльність за більшовицьких часів. Відповідь одназначна: нас, українців, кожна влада хотіла якнайшвидше ополучити,

змадяризувати, обмосковити, по-турчити, онімечити, бо якщо вдатися до популярного викладу, то скажемо так: два націоналізми в одній хаті вжитися не зможуть. Це добре розуміли окупанти. Їм заважала «Просвіта», яка стояла на захисті національних інтересів, інтересів українського народу.

Деякі партії та громадські організації для захисту республіки створили Український Національний Союз (УНС), який очолював Володимир Винниченко. Союз створили соціал-демократи, соціал-федералісти, партія хліборобів-демократів, селянська спілка споживчих товариств, губернські земства, спілки українських лікарів, вчителів, агрономів, громада залізничників, українське правниче товариство, а також товариство «Просвіта». Так ось, зі всієї України люди «засипали» листами УНС-Союзу про кричущі факти дискримінації української мови. Про переслідування за національною ознакою надходили повідомлення й до Міністерства освіти та мистецтв. Скажімо, Подільський губернський комісар Є. Щириця 26 серпня 1918 року доповідав, що над українською справою глузують, кепкують. У священників слово «українець» викликає злість і лють. Про переслідування «Просвіти» за часів Директорії у довідці від 27 липня 1918 року зазначається: *«Товариство «Просвіта» останнім часом терпить великі перешкоди від уряду за їх культурно-просвітню діяльність. Наприклад, Брацлавський «Просвіти» старости роблять перешкоди в скликанні загальних зборів членів товариства, що дуже гальмує справу його діяльності»*.

У м. Хабному Радомишльського повіту міліція і німі розізнали товариство «Просвіта» і одібрали приміщення.

Повітовий староста села Ляцкорунь (нині село Зарічанка Чечеровецького району на Хмельниччині) заборонив товариству «Просвіта» виставу «По ревізії» й «Москаль-чарівник».

Реквізовано помешкання «Просвіти» в місті Херсоні і запропоновано через міліцію в три дні увільнити приміщення».

Лохвицькі вчителі на адресу В. Винниченка 1 листопада 1918 року виступили в оборону української мови: *«Ми домагаємось, аби побіч української мови закон визнав державну мову і російську — містить в собі небезпеку, бо українська мова на довгий час займе другорядне місце в нашій державі. В Українській державі, незалежно од форми устрою, державною мовою повинна бути мова українська і тільки вона — і в цьому полягає існування української нації. Народне учительство Лохвицького повіту йде під гаслом «Рідна мова в рідній школі»*.

У листі до Винниченка військовий бунчужний, старшина Запорізького загону Онисій Тимофійович Богун писав так: *«Сим доводжу до вашого відома, що не так склалось, як бажалось, при такім міністерстві офіцери добровільної армії уже починають розстрілювати наших українців тільки за те, що балакають по-своєму, по-українськи, де були випадки, наприклад, на станції в Полтаві»*.

Україна служить тільки для українців своїми посадами. Нам нема певного життя без таких людей в міністерстві, як Шраг, Макаренко, Мацієвич, Винниченко, Туган-Барановський, Левицькі, Грушевські, Натієв, Петлюра, Порш, Кащенко, Єфремов та інші вірні українці».

Далі буде.

● **Віталій МАЦЬКО**, кандидат філологічних наук, доцент, м. Хмельницький

Олесь Гончар (праворуч) із подільським поетом Леонідом Лупаном (1915—1944)

РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

Український радянський письменник Аркадій Любченко — талантий щонайменше європейського рівня — доклав усіх зусиль, аби опинитися під гнітлерівською окупацією. Він навіть перехитрував сталінського заслуженого письменника-драматурга й водночас керманіча і наглядача-“стукача” української радянської літератури Олександра Корнійчука, який за допомогою НКВС будь-що намагався евакуйовати Аркадія Любченка до Уфи разом з іще недовіряними членами Спілки письменників України. *“Україна воскресла. В руїнах війни, в пожежах, з пополу виникає, як фенікс. Харків майже наполовину спалений більшовиками, знищений. Я все це бачив. Скільки пережито за останній місяць! А скільки ще попереду — і голод, і холод, і злидні, і кров... Але мій народ, пройшовши це страшне горнило, зазнає нового кращого життя. І що б там не було, а Україна, ставши двадцять п'ять років тому на шлях власної державності, крізь бурі, тортури, знущання та визиски все одно державності не втрачає і тепер починає новий рішучий етап свого ствердження”,* — саме так 2 листопада 1941 року започаткував свій щоденник Аркадій Любченко. Він широко вірив у краще майбутнє: *“Сьогодні вдень пішов у місто. На будинковій Миської Управі — великий шовковий жовто-блакитний прапор. Я так схвилювався, горло мені стиснуло так, що поспішив далі од людей...”* А щодо минулого...

У Харкові Аркадій Любченко з'являється 1923 року. Вже перші надруковані в столиці його оповідання “Гордійко” (альманах “Гарт” № 1, 1924) та окремою книжечкою — “Зяма” (ДВУ, 1924, одразу перекладене кількома мовами, зокрема ідиш та французькою) підносять Аркадія Любченка на вершини українського красного письменства. Від 1925 року він — незмінний секретар славетної ВАПЛІТЕ, одне з одним друкується його нові оповідання, передусім такі шедеври, як “Вертеп” та “VIA DOLOROSA”. Серед побратимів Аркадія Любченка — майже вся блискуча письменницька генерація, яку згодом назвуть “Розстріляним Відродженням”. 1929 року він навіть побував за кордоном, у Німеччині, й починає перекладати з німецької. До того були лише переклади з французької Альфонса Доде та Франсуа Моріака.

На початку 1930-х рр. за популярністю в читачів, а за художньою майстерністю — серед письменників в Аркадія Любченка був лише один конкурент: його найкращий друг, загальновідомий класик Микола Хвильовий. Вони й мешкали разом, у будинку “Слово”. Там одночасно, у квітні 1933 року, ступили кожен на свою Via dolorosa (хресну дорогу — лат.). *“Ми жили на Барачному провулку, у новому великому будинку, спеціально призначеному для письменників, що промовисто звалися “Слово” <...> примусове життя в цій “позолоченій клітці” дуже гнітило. <...> Кожен крок, кожний вчинок легко контролювався першим-літшим сусідом, голос якого виразно брив за стіною. <...> А коли трохи згодом того ж року почався несамолюбний розгром української літератури; коли довкола будинку вдень і вночі одверто, аж зухвало застовбичили сучувати енкаведистські штики; коли державна агентура дедалі настирніше взялась учасати до цих чистеньких приміщень, грубо руйнуючи стіни, зриваючи долішки, нищепорядки за всякою нелегальщиною; коли мешканці ретельно заходились палити й нищити свої рукописи до найдрібнішої нотатки; коли арешти похильців нечувано зросли й звідусіль залунали скорботні ридання їхніх родин; коли недовзі чимало квартир спорожніло, пустивши своїх хазяїв у торемну безнадію беззодню, — цей сірий історичний будинок дістав назву — “крематорій”, що*

міцно прикипіла до нього”, — так загальну атмосферу в суспільстві того часу Аркадій Любченко схарактеризує вже на біженських етапах, у нарисі “Його таємниці”, присвяченому Миколі Хвильовому й виданому у Львові 1943 року. Це розповідь про їхню спільну поїздку на Полтавщину, куди вони рушили з “крематорію”, і де на власні очі побачили картини Голодомору. Via dolorosa до того переконаного комуніста Миколи Хвильового виявиться надзвичайно короткою: під враженням усього пережитого в місті та побаченого на селі і щоб застерегти своїм самогубством усіх від наростаючого червоного геноциду українського народу, він 13 травня 1933 року стріляє собі у скроню. Аркадій Любченко в тій жахливій поїздки захворів на черевний тиф, котрий дав ускладнення на шлункову виразку. Хворобою та написанням драматичної, глибоко психологічної новели про голод “Кострига” Via dolorosa Аркадія Любченка тільки-но розпочинає.

Уже 1934 року Аркадія Любченка змушують каятись: він сам себе критикує за “націоналістичні ухи-

ченко так і не написав роману “Горлівка”, а всі спроби якось прилаштувати свої п'єси та кіносценарії залишилися марними. Востаннє за радянщини “Вибрані твори” Аркадія Любченка виходять 1937 року. Відтоді його двічі заарештовують і відпускають, але зашморг НКВС на ший письменника не слабшає аж до дня вступу вермахту до Харкова.

Аркадій Любченко вважався першим кандидатом на посаду головного редактора газети, яку мала намір випускати німецька окупаційна влада для харків'ян. Однак він відмовляється, а взагалі співпраця зі щоденною газетою “Нова Україна” була надзвичайно короткою: лише тиждень. Однак за ці дні Аркадій Любченко встигає надрукувати три передових статті: “Україна живе”, “Або—або” та “Скиньте маску”. Перша з них цензором д-ром Кохом була розцінена “якраз на грані припустимого”, а останню, так і не допущену до друку — “Вища раса”, цензор кваліфікував як “виразно антинімецьку”. Тим співпраця з харківською українськомовною пресою і закінчилася. Письменник спромігся надрукувати ще дві-три

в ідальні міської управи. Від такого пайка загострюється виразка, і Аркадій Любченко потрапляє до холодної, голодної, вошивої, безліків і навіть води, але “найкращої” в Харкові 1-ї залізничної лікарні. Він конче потребує операції; харківське українство збирає на лікування скільки може грошей. *“Швидше, швидше до Києва! Ця зима — як страшний сон. А звідти буду старатися до Берліна або Кракова, щоб потрапити в руки досвідчених хірургів і в умови нормальні”,* — занотовує Аркадій Любченко у щоденнику 19 травня 1942 року. Від Харкова Via dolorosa стелиться далі. За місяць Аркадій Любченко в Києві.

Усі спроби заробити на життя літературною працею безрезультат-

ДУША З ВЕРТЕПУ
НА VIA DOLOROSA

Норвегія зневажала класика власної і світової літератури, нобелівського лауреата Кнута Гамсуна за співробітництво з нацистами за часів її окупації. Щодня до порога будинку письменника вантажівки звалювали кілька тонн його книжок, виданих у різних країнах і різними мовами. Так тривало до самого дня смерті Кнута Гамсуна. Але ні за життя його, ні по смерті ніхто з можновладців Норвегії не додумався вилучити з бібліотек і знищити твори Кнута Гамсуна, заборонити друкувати і під страхом репресій читати їх і зберігати, а ім'я класика — викреслити з історії літератури й карати лише за його згадку.

Аркадій Любченко (перший ліворуч у першому ряду) серед української інтелігенції піднімецького Харкова. Імовірно — грудень 1941 року. Фото з особистого архіву Марка Царинника (Торонто, Канада). Друкується вперше

ли”, “націоналістичну естетику”, надто ж у новелі “VIA DOLOROSA”, де споконвічний конфлікт батьків і дітей покладений на соціальний ґрунт України 1920-х рр.

Аркадій Любченко не належав до покоління організаторів пролетарської революції; він радше був із тих, кому належало скористатись її результатами. Однак він бачив і розумів, що “революція зайшла у раковину з калом” (М. Хвильовий), але не обмежився лише художнім відображенням. Головний мотив Любченкової “VIA DOLOROSA” — незнищений навіть Голгофою національний оптимізм. Цього більшовики терпіти не стали й унеможливили літературну працю Аркадію Любченку. Він практично залишився без коштів на прожиття, а до того ж загострилась виразка: письменник час від часу потрапляє до лікарні.

Але варто було йому сповістити куди треба, що розпочата робота над “виробничим” романом про шахтарів, як пропозиції від журналів, видавництва та перекладачів посипались без утину. Проте Аркадій Люб-

свої статті в українських газетах піднімецьких Києва і Львова. У піднімецькому ж Харкові його чекало глибоке розчарування і від спілкування з місцевими громадсько-політичними колами (збори на пошанівку С. Петлюри) — *“...все блідо, сіро, бідно. Нема у нас сил, нема людей, нема достатньої культури”*; і від митців (вистава “Маруся Богуславка” в колишньому “Березолі”): *“Безпорадність, безкультурність, найгірше провінціальне аматорство”*. Харківські сторінки Любченкового “Щоденника” — суцільний самообман. Від першого дня окупації в Харкові запанувало повне свавілля: гнітлерівці розстрілювали, вішали, гвалтували, грабували. Від насилья не були застраховані навіть колаборанти. Німецька окупаційна влада не мала щонайменшого наміру якось подбати про населення: вже за місяць після вступу вермахту харків'яни почали тисячами гинути від голоду і холоду. Цього не міг не бачити Аркадій Любченко, який за свою прихильність до німців отримав *“кислотний борщ... і то без хліба”*

ні; всі спроби влаштуватися на постійно до німецьких установ (Deutsche Nachrichten Büro (“Німецьке бюро новин”) та до східного відділу особливих служб Vineta Райхсміністерства Народної Освіти та Пропаганди) — так само, хоча обіцянок не бракувало. Аркадій Любченко знайомиться з гестапо як нібито “кавалер ордена Леніна” та “український націоналіст”.

Як і в Харкові, нічого не виходить із журналістською працею. Як і в Харкові, Любченко потерпає від голоду; в нього знову жахливі напади екземи і надто ж — виразки, що приводить письменника в холодну, голодну та вошиву лікарню, але тепер київську. Німці виселяють його з квартири. З нього відверто глузують його німецькі начальники.

Письменника підтримують, як можуть, його київські друзі, а серед них — знайомий ще з Харкова літературознавець Григорій Костюк, сценарист і кінорежисер Іван Кавалерідзе, художник Василь Кричевський. У Києві Аркадій Любченко близько зацікавився з знаменитим письменником Уласом Самчуком. Самчук мешкав і працював у гнітлерівській “столиці” України — Рівно, і під час своїх відряджень до Києва обов'язково відвідував Любченка і допомагав йому, навіть намагався дати йому літературний зарібок: *“Сьогодні послав наразі Самчукові матеріал до журналу: “Молодість” (фрагменти з повісті)”*. Та Via dolorosa кликала Аркадія Любченка далі — життя в Києві стало дедалі нестерпнішим. Він отримує виклик із генерал-губернаторства (Галичина), всі свої надії та прагнення пов'язує зі Львовом: *“Так чи інак, а у Львові я буду!”* 18 лютого 1943 року Аркадій Любченко на Великій Підвальній, у приміщенні школи бачить: *“...евакуйовані харків'яни. Мене обступили, радісно тиснуть руку... пропонують взяти разом з ними перепустку на Львів та й їхати вкупі. Це, звичайно, було б чудово. Перед двома днями почали видавати перепустки на Львів для евакуйованих. Спробую*

справді — може і вдасться прихитритись”. Проте лише 24 березня 1943 року Аркадій Любченко в кузові німецької вантажівки дістається львівської станції своєї Via dolorosa. На загаль йому знадобилося мало не півроку (!!!) принижень, відвертих знущань і ходіння по німецьких канцеляріях, щоб дістати перепустку до Львова.

Львів одразу ж сповнює Аркадія Любченка вірою в майбутнє. У генерал-губернаторстві окупаційний режим був набагато м'якший порівняно з Києвом, а щодо прифронтового Харкова — й говорити поготів. Аркадій Любченко — в товаристві Св. Гординського, Ю. Косача, Ю. Стефаніка, прибулого з Варшави Є. Маланюка — до того вони багато листувались і нарешті зацікавилися особисто. *“Львів приймає мене надзвичайно гостинно”,* — Аркадій Любченко багато дописує до періодичних видань, працює над новими творами і бере активну участь в літературно-мистецькому житті, друком виходить повість “Вертеп”, йому надсилають *“...друкований на машинку текст радіомовлення про мене, що було подане 11/III радіостанціями Букарешту, Братислави, Риму, Гельсінкі, Шанхаю тощо”*, йому дає аудієнцію митрополит Андрей Шептицький, він отримує можливість лікуватись у Моршині й мандрувати Карпатами: *“...їздив до скель Довбуша. Власне їздив до Тисова за Болюхом, а звідки пішки до бубишу і далі лісом на гору до скель. Величність картина!”*

Забуті хвороби й негаразди, здається, сповна можна віддати поклику життя і творчості, але... Не випадково партійним кольором московських більшовиків та німецьких націонал-соціалістів був колір червоний. 18 листопада 1943 року Аркадій Любченко заарештований: гестапо прийняло естафету від НКВС. Два з половиною місяці біження від більшовизму катують спочатку в комендатурі гестапо, а потім — у колишній польській, потім радянській, а тепер німецькій в'язниці на вулиці Лонцького у Львові. Пригадаємо спогади випадкового свідка тих катувань: *“Гестапівець пильно глянув на Любченка, і кров йому в лице. Враз весь найжачився, зробив крок уперед, і з розмаху, з усієї сили вдарив письменника кулаком в обличчя. І при цьому заверещав якусь лайку. Любченко від несподіваного удару заточився, заковані руки рвонулись, залізо дзвякнуло... і, бувши безсилем боротися, став, випростався, підвів голову і з такою ненавистю глянув на свого катка, що той не наважився більше вдарити, а тільки саркнув ще одну лайку <...> Такі не зрадають. Такі не відступають. Такі у ворога просять нічого не будуть. Вони до кінця, до останнього сходу будуть тверді, як криця, непохитні і чесні”*.

З гестапо Аркадій Любченко звільниться випадково — кати подумали, що він не виживе (письменник систематично непритомнів), нічого не міг їсти, блював кров'ю) і викинули його просто неба на мороз. Бог врятував Аркадія Любченка від смерті на тротуарі — йому визначено було нести далі свій хрест на Via dolorosa. Письменник був зламаний фізично, але дух його зміцнів. І німецький коначний “новий порядок”, і стрімкий наступ Червоної Армії готують йому лише одне — смерть. І Аркадій Любченко вирішує рухатись далі на Захід, щоб шукати притулку де-небудь подалі від Радянського Союзу. Сумнівів у поразці гнітлерівської Німеччини в нього вже не було, слід було тільки дочекатись її.

Знову станції Via dolorosa: Краків, Братислава, Берлін-Потсдам. Болить Любченкова душа: *“Історія судитиме нас суворо, остаточно, а значить справедливо <...> Україна! А ти? Болю мій незболівий, захват ще з юнацьких років і найпристрасніше кохання на все життя! Моя омріяна солодка невіста і мати моя найласка-*

віша! Владарю найвеличніший, кате найжорстокіший і... скарбе найдоржчий! Моя осяйна, химерна, несамотита, незмінна візіс — і земна, чорна, кров'ю і стогоном незмінним, безнастанним перейнята реальність. Моє — все! Що ж ти? Куди ти? З ким? Чи під ким?" Але віра Аркадія Любченка не згасла: *“Вже тебе не перекреслять, не з'ігнорують, не по-валять цілковито, як то було. Хоч би як того хотіли, хоч би там що. Ти вже висмикнулась. Ти тепер уже не тільки борсаєшся, але й борешся. І ти ще поборешся. Ми поборемось. І виборемо. Конче. Я вірю”*.

З цією вірою Аркадій Любченко представ перед Всевишнім. Боротись за Україну йому не судилось. Його хвороба, зрозуміло чим підсилена, зайшла так далеко, що після рентгенівського обстеження 1 лютого 1945 року лікар міг вимовити лише *“O, mein Gott!”* (О, Боже мій!). Але і на порозі смерті Аркадія Любченка терзає страх перед більшовиками: гітлерівську Німеччину буде повалено за кілька місяців, якщо не тижнів; що буде з ним, безпомічним, прикутим до ліжка після операції? Але зволікати з операцією не можна. *“Так от: завтра під ніж. Помози, Боже! ...а на дворі така теплота, стільки сонця, бруньки вже на каштанах, — просто не віриться. Сижу цілий день при відчинених вікнах. А зараз ось, коли пишу, сонечко таки сильно гріє мені обличчя і руки. Так буває у нас у середині квітня. Краса!”* Це останні рядки, написані рукою Аркадія Любченка. За три дні після операції він помер 25 лютого 1945 року в містечку Бад-Кіссінген і похований на місцевому кладовищі — останній стації Любченкової Via dolorosa.

По закінченні в Європі Другої світової війни ніхто не вірив у здобуття Україною незалежності навіть у далекій перспективі. Сотні тисяч біженців, зосереджених у таборах DP головно в Німеччині й почасті — в Австрії, усвідомлювали свою історичну місію: зберегти для прийдешніх поколінь українців самостійницькі прагнення й надбання української культури, що, безумовно, будуть знищені на підрадянській Україні. Харків'янин Юрій Шевельов, у майбутньому — світової слави науковець-славіст і один із провідників табірного “Мистецького Українського Руху” (МУР) в таборі DP в м. Фюрт 20 жовтня—4 грудня 1945 року пише неперевершену працю “Колір нестримних палахтінь” (“Вертеп” Аркадія Любченка)”. Вона дійшла до нас завдяки публікації в першому числі (1946 р.) МУРівського альманаху “Арка”. Саме Юрій Шевельов визначив у ній вартість творчості Аркадія Любченка, квінтесенцією якої є повість “Вертеп”: *“Справді повновартісні ери розвитку людської духовності знаходять свій вияв і закріплення в синтетичних творах... Такою була “Божественна комедія” для католицького і католического середньовіччя. Таким був “Вертеп” Аркадія Любченка для українського культурного ренесансу двадцятих років <...> “Вертеп” став синтезом політичного й загальнофілософського світогляду українських двадцятих років”*.

Трагедія Аркадія Любченка не померла разом із ним. Його імені немає на не так давно встановлений меморіальній дошці мешканцям Будинку “Слово” (“Крематорія”) у Харкові — “Вертепі”. Ідейно-політичні блукання й помилки класика української літератури, гіпертрофовані ще радянською пропагандою, досі затіляють його справжнє обличчя не тільки широкому загалові, а й сучасним письменникам. У Харкові — “Вертепі” ніхто так і не наважився (а може, не захотіли, а скоріш за все — забули) вшанувати Аркадія Любченка в 50-ту річницю від його смерті. В головах — радянське запаморочення. Сором.

- Владислав ПРОНЕНКО, Харків

КІНО, СПЕЦСЛУЖБИ І РЕАЛЬНІСТЬ

УЗАГАЛЬНЮЮЧИ

Історія радянського кіно — це історія використання кінематографа в інтересах комуністичної партії. Наразі політичне керівництво пострадянської Росії зберегло за собою право диктувати, прямо чи опосередковано, лінію поведінки режисерам і сценаристам. Прикладів вистачає. Згадаймо найпоказовіший. Коли в часи горбачовської перебудови виникла необхідність нейтралізувати комсомол і, щоб він не плутався під ногами, покінчити з ним, то московським кіношникам доручили зняти стрічку за матеріалами буднів комсомольських організацій. З'явився фільм “ЧП районного масштабу”. Після показу стрічки в прокаті лєнінський комсомол, авангард КПРС, припинив існування.

Подібні приклади висвітлюють факт підтримки російського кіно путінською владою. Річ у тім, що кіно як галузь масової культури містить у собі ефективні механізми впливу на психіку обивателя. Вони будуються з образного матеріалу, який наповнює життя суспільства, досвід і свідомість людей. Це — ефективна психологічна зброя. Вибити її з рук конкурента, політичного суперника і просто розумного сусіда — справа позачергова з точки зору безпринципних політиків.

Український кінематограф “загнувся” через відсутність держзамовлень у критичний момент і, можливо, внаслідок розуміння того, що дурити голову власному народові вітчизняною кінохалтурою в умовах, коли цей народ вперше в історії отримав реальний шанс утвердити незалежність власної держави, було б принаймні аморально. Після розвалу СРСР іноземні кінокомпанії розпочали боротьбу за український кіноринок. Дурити голову українським обивателям почали виробники зарубіжного кіносміття. Попередній висновок: російський кінематограф живив завдяки участі в руйнуванні ідеологічної спадщини КПРС, а український помер через небажання місцевої партноменклатури здавати позиції в новому житті. Учорашня компартійна бюрократія незалежної України, перефарбована в національні кольори і заклопотана приватизаційним процесом, розуміла небезпеку, пов'язану з убивчими можливостями політизованого кінематографа й успішно її усунула, зруйнувавши кіновиробництво в державі.

Заангажований кінематограф — це та дерев'яна ложка, якою влада завжди намагатиметься перемішувати в головах кіноглядачів. Він функціонує як система утриманства кіношників. Саме тому шедеври кіномис-

Кадр із фільму “Ізгой” (режисер В. Савельєв)

тства з'являються дуже рідко і завжди несподівано. Їхня поява уможливується не завдяки організаційним, фінансово-менеджерським та іншим засадам кіноіндустрії, а всупереч їм. Шедевр — це результат роботи непередбачуваної творчої індивідуальності, диво самореалізації таланту. Ніхто й ніколи не планував зйомок геніального кінотвору. У такому намірі професіонали угледіли б ознаку схибнутості, і цілком справедливо. Шедевр неможливо запланувати, як неможливо запланувати появу Миколи Гоголя, Олександра Пушкіна, лорда Байрона... Кінофільми “Чапаєв”, “Расеомн”, “Москва слезам не вірить”, “Сім самураїв”, “Шорс”, “Андрій Рубльов” планувалися як звичайні стрічки. Якби середовище кіновиробників, у якому судилося народитися шедевру, могло зняти полуду з очей і розпізнати в матеріалі ще не завершених зйомок незаперечні ознаки високого мистецтва, тобто, який оточення могло передбачити майбутню славу режисера й ореол генія навколо його імені, то воно б доклало зусиль, аби знищити все ним напрацьоване, а самого порушника спокою піддало б цькуванню і остракізму. Поява шедевра викриває фундаментальну ваду кінематографічної галузі — халтуру. Халтура — це стихія кінематографа як такого. Він живе нею, ширить її довкола себе і через неї конає. Психологічна атмосфера пародії — неодмінна складова процесу кінозйомок, — штовхає професійних окомозмилювачів на реалізацію найхимерніших проєктів, примушує акторську братію зображувати, “грати роль” кого завгодно і з однаковим апломбом: від старців, повій і злодіїв до Юлія Цезаря, Наполеона, Сталіна і

навіть Ісуса Христа. Постачальники видовищ для обивательської маси інакше як халтурниками відчувати себе не можуть. Але паралельно з ширвжитком для простолюду завжди існуватиме певний відсоток витворів для культурної еліти. Шедевр — це виняток, який підкреслює правило. Його поява, щоразу несподівана, несе в собі загрозу благоденству халтурників. Інакше неможливо пояснити тотальну ворожість кіносередовища до Андрія Тарковського чи, скажімо, Володимира Меньшова (прикладів безліч) після виходу на екран їхніх успавлених стрічок.

Видатні режисери високо піднімали планку й таким чином порушували нормальний виробничий процес на інших знімальних майданчиках. Вони ускладнювали життя пересічним професіоналам, для яких поява великого таланту в їхній парафії була горем і нещастям.

Кожного творця шедевра намагаються загризти, щоб він більше не створив нічого подібного. Непримиренними стають функціонери системи, отримувачі та розпорядники коштів, спрямованих на фінансування планових замовлень. Однак виконання завдань залежить не тільки від наявності коштів. Потрібен певний рівень майстерності й мінімум творчої спроможності. Я не думаю, що дітяч з кіностудії Довженка, яким перевалило за 60, спроможні зняти пересічно-халтурний фільм на противагу, скажімо, російському халтурному фільму “Брат-2”, бо це означало б, що глядачі побачать на екрані українських гангстерів, які з невимученою грацією опереточних персонажів “замочують” москалів у притонах Лос-Анджелеса

ПИСЬМЕННИКИ ЧЕРНІГВЩИНИ — ЖЕРТВИ СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ

У вересні 1929 року письменника було заарештовано. Сорок днів тривав показовий судовий процес у приміщенні харківського оперного театру. І хоча жодного смертного вироку не було винесено, судовий процес дав про себе знати. Переживши сильну психологічну депресію, Івченко довго не міг повернутися до творчості. Вийшовши на Кавказ, 19 жовтня 1939 року Михайло Євдокимович помер.

Інший чернігівець — Аркадій Васильович Казка, поет за покликанням, народився 1890 року в містечку Селнів на Чернігівщині в родині шевця. Був заарештований у цій же сфальсифікованій справі, не витримав упередженого слідства і, доведений до відчаю сатанинською наругою над людяністю, повісився в одиночній камері одеської тюрми. Свої вірші Аркадій Казка друкував у журналах. Надрукувати окремі видання не вдалося за життя, і лише 1989 року у видавництві “Радянський письменник” побачила світ книжка “Васильки”.

Багато спровокованих справ розглядалося на судилищах, деякі з

них тривали не більше тридцяти хвилин. Саме таким чином звинувували і засудили до розстрілу поета Миколу Яковича Скубу родом із Новгород-Сіверського району. Його звинувували в підготовці терористичного акту проти секретаря ЦК КП(б)У тов. Косіора. 23 жовтня 1937 року суд виніс вирок — розстріл, а 24 жовтня 1937-го в Києві його було виконано.

Обдарованого поета Григорія Кириловича Саченка, народженого 1905 року в селі Хаєнки Ічнянського району, звинувативши в причетності до терористичної групи, засудили на 8 років тюремного ув'язнення. Для відбування строку покарання етапований на Далекий Схід. Подальша його доля невідома.

Володимир Савич Кузьмич народився в 1904 році в місті Бахмач, був засуджений на початку Другої світової війни, слідчої справи в архівах не виявлено. Помер на засланні. Був обдарованим письменником. Друком вийшло чимало оповідань і повістей: “Наган”, “Італійка з Мадженто”, “Кораблі” та ін.

— видовище для москальського світобачення нестерпне. Задля досягнення подібної мети українська кіностудія мала б перетворитися на відділ президентської адміністрації, подібно до того, як “Мосфільм” перетворився на філію Кремля.

Не хотілося б стверджувати, що українські кінокола, принаймні їхня старша генерація, були ідеологічно кастровані Центральним Комітетом КПРС, але відкидати реальність саме такого факту як чинника занепаду, гадаю, не варто. Тиск політики держзамовлень не залишає режисерам вибору, і якщо вони погоджуються працювати в подібних умовах, то це не на користь їхньої гідності.

Росія вкладає сотні мільйонів у вітчизняне кіно, себто — російську кінохалтуру, аби не дати себе перемогти хоча б у віртуальній сфері. Агресивна кіноекспансія Москви компенсує росіянам втрату політичної гегемонії. Фільми на кшталт “Брат-2” слугують психотерапевтичним засобом, наркотиком, який полегшує болі, а вони після ампутації союзних республік не полишають колишньої імперії.

Свобода знімати будь-які сюжети не під силу навіть супердержаві. Голлівуд і за мільярди доларів не візьметься знімати сюжет, в якому чорна й біла людина поведуться як непримиренні вороги, расові й соціальні антиподи. Натомість Голлівуд витрачає мільярди на випуск сотень фільмів, де біла й чорна людина дружать, допомагають одна одній у скрутну хвилину, рятуються спільними зусиллями, виступають як ділові партнери, правоохоронці, урядовці, солдати, сусіди, ветерани воєн тощо. Хіба незрозуміло, чим викликана подібна стандартизація? Відчайдушні намагання усунути загрозу міжрасових заворушень в Америці або, не дай Боже, міжрасової громадянської війни перетворюють Голлівуд на слухняного і безнадійно-халтурного робота урядової політики. Потреба дотримуватися політкоректності накладає настільки суворі цензурні обмеження на діяльність кіногалузі, що марно сподіватися на висвітлення правди життя засобами кіно, а на появу шедеврів і погонів.

Євген ЯЩЕНКО, м. Коростень Житомирської обл.

-
-

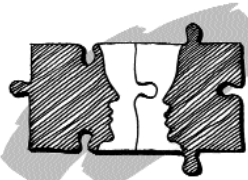
-
-

Уродженець Чернігівщини Григорій Порфирович Кочур був звинувачений у причетності до організації українських націоналістів, заарештований 1943 року і отримав 10 років виправно-трудових таборів.

Савич (Лук'яненко) Іван Савич — із Корюківського району, з сім'ї селянина-бідняка. Під час війни в 1942 році був тяжко поранений і потрапив до німецького полону. 1948 року заарештований у місті Старобільськ і військовим трибуналом засуджений на 25 років виправно-трудових таборів за звинуваченням “зрада батьківщини”...

- Павло СВИЩ, м. Бахмач Чернігівської обл.

Р. S. Наведено відомості лише про тих письменників Чернігівщини, чий судово-слідчі справи збереглися в архівах КДБ і є оприлюдненими. А скільки їх нечитаних, забутих, а скільки загублено? Відомо лише одному Господу Богу.

ПРОПАЩА П'ЯТИРІЧКА

Коли більше половини ділових грошей обертається “в тіні”, важко дати оцінку справжньому станові економіки. Попри це, 2004 р. вважається найприбутковішим. Як на це відгукнулися демографічні показники? Табл. 1 засвідчує, що дива не сталося. Загальна смертність людей працездатного віку зросла за останні 5 років майже на 10 % — за демографічними вимірами це дуже багато! Якщо йдеться про складники загальної смертності, бачимо консервацію вкрай високих показників, які припадають на нещасні випадки, травми і отруєння, а також на злоякісні новоутворення. Істотно зросла смертність від хвороб системи кровообігу, інфекційних захворювань і — катастрофічно! — від хвороб органів травлення. Останній показник легко розшифрувати, взявши до уваги, що за 2004 р. сталося більше 18 тис. смертей, спричинених цирозом печінки — візитівкою хронічного алкоголізму. Алкоголь ховається і за нещасними випадками, і за певними локалізаціями злоякісних пухлин, і за стабільно високою смертністю від туберкульозу. Це — проблема соціальної психології. Витоки її давні: горілка в радянських магазинах була й тоді, коли не було нічого. А насильницьке запровадження тверезості (“сухий закон” Горбачова—Лігачова) лише дискредитувало ідею. Ніяке зростання ВВП не допоможе, якщо витратити гроші на горілку й тютюн... і якщо реклама старанно нагадуватиме, щоб не забути випити й запалити. На власні очі бачив, як наливають горілку шмаркачам років по 12—13 у “будці” на Контактової площі Києва; про те, що кожен недоросток може скрізь купити пиво і цигарки, знають усі. Найменше покарання за такі порушення правил у США — солідний штраф (із перспективою позбавлення ліцензії власника магазину, а в окремих випадках — тюрма).

Соціально-економічні зрушення останніх 15 років спровокували нові конфлікти. Зокрема — фальшивий статус “безоплатної” медицини на тлі ринкових трансформацій. “Ні два, ні півтора” — такою формулою можна характеризувати нинішні стосунки пацієнта і лікаря. У витратах хворого на лікування лише 10—15 % припадає на офіційний “благодійний внесок”; 40—50 % іде на придбання медикаментів, а решту беруть лікарі та медперсонал. При своїх офіційних заробітках мусять це робити. Медицина, яка потихеньку “бере”, втрачає соціальний притяж.

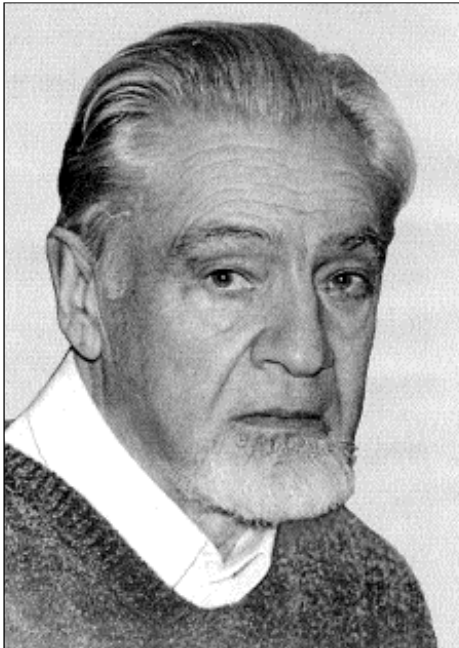
ЯК ВИТРАЧАТИ ГРОШІ?

За рівнем відрахувань національного прибутку на потреби охорони здоров'я (близько 3 %) Україна перебуває в середині 7-го десятка із 126 країн світу, матеріалами щодо яких диспонує Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). У Німеччині цей показник становить 10,5 %, у Франції — 9,9 %, у Швеції — 8,6 %, в Австрії — 7,9 %, у Фінляндії — 7,3 %, у США — 14,0 %. За розрахунками ВООЗ, коли частка валового національного прибутку на охорону здоров'я є меншою 6 %, ця галузь не може вийти на рубеж прийнятної ефективності. Мусимо взяти до уваги, що наші 3 % і таких же 3 %, скажімо, у США — це в абсолютному вимірі (й перерахунку на одного мешканця країни) дуже різні гроші.

Управління й планування видатків щоразу, коли йдеться про складну систему (соціум), нашттовхуються на так звані “бар'єри емерджентності” — такі особливості системи, які дозволяють їй “не виправдовувати надій”, “виходити з-під впливу”, “не виконувати” або навіть “протистояти”. Типовий приклад — багаторічні та марні намагання радвлди “керувати землею” (сільським господарством). Одним із виявів складності демографічних процесів є їхня інерційність, тенденція до консервації становища, яке склалося. За умови недостатнього фінансування медицини мусимо вибирати пріоритети своїх витрат, але свідомий їх вибір має спиратися на правила ефективного менеджменту, які, загалом, є тотожними в різних сферах управління.

Стратегія “витрати—вигоди” (англ. cost-benefit) базується на “законі спадаючої ефективності”, добре знайомому серед усіх, чийм фахом є розподіл обмежених коштів. Прощу вибачення за довгу цитату, але вона (на дуже специфічному прикладі) ілюструє принципову закономірність. Йдеться про книгу Ч. Дж. Хітча “Керівництво оборо-

ЕФЕКТИ Й ДЕФЕКТИ

Коли йдеться про демографічні негаразди, пов'язані з соціально-економічними проблемами останніх років, то міркування, сказати б, життєвого характеру зводяться до того, що потерпати мають найслабкіші: діти, жінки, люди старшого віку... Насправді все не так.

Від 1987 до 2002 року смертність серед людей, вік яких перевищує 75 років, не змінилася; смертність дітей до 14 років зменшилася на 20 %, натомість різко зросла похоронна статистика людей у середньому віці (30—44 роки). Це стосується жінок (зростання в 1,5 раза) і особливо чоловіків (у 1,9 раза). “Криза середнього віку” з суто психологічної площини перейшла в демографічну.

Таблиця 1

Основні причини смертності в Україні серед населення працездатного віку (на 100 тис.)

Причини смертності	2000 р.	2004 р.	+ (%) – (%)
Померло з усіх причин	595	652	+9,6
З них:			
– інфекційні та паразитарні хвороби	36,9	45,5	+23,3
– туберкульоз	32,0	33,0	+3,1
– злоякісні новоутворення	93,4	92,4	–1,1
– хвороби системи кровообігу	168,2	187,3	+11,3
– хвороби органів дихання	31,1	29,1	–6,5
– хвороби органів травлення	39,1	58,7	+50,0
– нещасні випадки, отруєння і травми	182,4	184,6	+1,2

Таблиця 2

Стандартизований за віком і статтю показник смертності від хвороб системи кровообігу (на 100 тис. населення)

Країна	2000 р.	2003 р.	+ (%) – (%)
Україна	791	820	+3,7
Російська Федерація	799	871	+9,0
Польща	444	414	–6,8
Великобританія	260	250	–3,9
Німеччина	293	286	–2,4
Франція	167	167	0
Фінляндія	292	265	–9,3
Нідерланди	234	212	–9,5
Греція	313	303	–3,2
Швеція	255	249	–2,4
Італія	232	222	–4,4
Євросоюз	281	271	–3,6
СНД	772	822	+6,5

ною”: “Розглянемо спрощений приклад, коли завдання є руйнування 100 об'єктів із ймовірністю 97 із 100, а ракети влучають у цілі з ймовірністю 50 із 100. Традиційний розрахунок показав би: потрібно 500 ракет (бо 100 ракет руйнують 50 об'єктів, 200 ракет — 75 об'єктів, 300 ракет — 87 об'єктів, 400 ракет — 94 об'єкти і 500 ракет — 97 об'єктів). Цей результат є відображенням ЗАКОНУ СПАДАЮЧОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ. Останні 100 ракет збільшили б ефективність атаки лише на 3 одиниці — від 94 об'єктів до 97. Чи відповідає такий результат тому, скільки коштує остання додаткова сотня ракет?” Поставивши замість слова “ракети” інші слова (“лікарі”, “лікарняні ліжка”, “діагностичні процедури” чи “гро-

мадяни, охоплені диспансеризацією” і т. ін.), матимемо справу з тим же законом і принципом cost-benefit (роль яких є тим більшою, чим більшим є брак коштів, адресованих профілактичній і лікувальній медицині). Абстрактний гуманізм закликає боротися з усіма причинами смерті, за життя кожної людини, але реалії диктують два правила: 1. Вкладати гроші насамперед туди, де вони збережуть найбільше життів; 2. На кожному напрямку витратити коштів лише стільки, скільки треба для максимальної ефективності гривні, наперед відмовившись від “останніх 100 ракет”. Шановних читачів прошу з розумінням сприйняти ці жорсткі правила — не я їх вигадав. Розглянемо кілька прикладів.

1. Розрахунки, проведені фахівцями Науково-дослідного центру безпеки дорожнього руху МВС України, засвідчили, що за перші 10 міс. 2004 року матеріальні збитки від загибелі й травмування людей “під колесами” сягнули 11,8 млрд. грн. (майже 2,2 млрд. доларів США). Найбільші збитки зафіксовані в областях Донецькій (1077 млн. грн.), Дніпропетровській (994 млн. грн.), Харківській (942 млн. грн.) і в Києві (800 млн. грн.). До уваги бралися прямі збитки від дорожніх випадків, утрати ВВП від загибелі людей, а також затрати, пов'язані з інвалідністю. Йдеться насамперед про людей працездатного віку, відтак маємо пам'ятати і про “недонароджених” і про “недолюблених” дітей, що, зрештою, також має грошовий еквівалент. ЧИ ВАРТО ВКЛАДАТИ КОШТИ В ПРОФІЛАКТИКУ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТРАНСПОРТОМ? Питання риторичне. Короткий, але красномовний досвід “анархії” після т. зв. ліквідації ДАІ засвідчив: маємо на дорогах щось не здатне до самоорганізації, схильне до пияцтва і криміналу. Контроль за технічним станом автомобілів і кваліфікацією водіїв, ліквідація найнебезпечніших ділянок на шляхах є засобами ЕКОНОМІЇ державних витрат, а безпощадні штрафи за порушення мають наповнювати місцеві бюджети.

2. Щороку в Україні народжується близько 12 тис. дітей із вродженими вадами розвитку. Генетична патологія дає значний внесок у мертвонародженість і інвалідизацію дітей. Утримання 1 дитини-інваліда в державному інтернаті коштує 7—10 тис. грн. на рік; допомога сім'ям дітей із вродженою і спадковою патологією — при всій її мізерності — щорічно складає близько 30 млн. грн. Це безпосередні витрати, але маємо пам'ятати й про опосередковані, пов'язані як із тим, що принаймні один із батьків у такій сім'ї має обмежену працездатність, так і з тим, що діти-каліки в належний час не стануть повноцінними трудівниками. Потенційна економічна вигода від запровадження в практику сукупності заходів, які є в арсеналі медико-генетичних служб світу, набагато — як мінімум, у 10 разів — перевищує витрати на проведення цих заходів, але... Бракує коштів на те, щоб заощаджувати кошти. Цей парадокс “дешевої” медицини стосується не лише України (що мало втішає).

3. Як свідчить табл. 2, за смертністю від хвороб системи кровообігу (ХСК) Україна різко випереджає цивілізований світ, і ця тенденція прогресує. Одна з передумов інсульту та інфаркту міокарда — підвищений кров'яний тиск (гіпертонічна хвороба, ГХ). Вона легко діагностується, а сьогодні може ефективно лікуватися. Водночас лише 2/3 мешканців міста і 1/3 тих, що мешкають у селі, знають про наявну в них ГХ, і менше половини з тих, що знають, систематично лікуються. Висока смертність від ХСК поєднується з тимчасовою непрацездатністю та інвалідністю; на пацієнтів із ХСК припадає близько 20 % осіб, що лікуються в стаціонарах. Слова “Вимірюй кров'яний тиск!” і “Лікуй свою гіпертонію!” мусять стати гаслами, які кожний з нас має чути чи читати щодня. Не чуємо, не читаємо, не міряємо, не лікуємо... Вмираємо. Пристойні похорони можуть обійтися дорожче, ніж кількарічне лікування ГХ. Повноцінна диспансеризація потребує великих витрат, але рейд медичної сестри з тонометром “по хатах”, установках і закладах — реальна справа (щоправда — безнадійна, якщо зробити це один раз чи лише при виявленні “гіпертоніків” напризволяще). Сподіваюся, що всі читачі “Слова Просвіти” регулярно цікавляться своїм кров'яним тиском. Якщо держава не може чи не вміє рахувати свої (тобто — наші) гроші, робимо це самі: гіпертонія (власне, її ускладнення) є дуже збитковою справою.

Насамкінець — порада немедичного характеру: подивіться на два останні рядки в табл. 2 і поміркуйте, до якої спільноти ви хочете приєднатися — до ЄС чи ЄП. Важить, зрозуміло, не формальний протокол, а стиль життя. Про те, що ми не приречені довіку терпіти свою демографічну упослідженість, свідчить досвід Польщі: за часів варшавського договору поляки жили й вмирали за соціалістичними канонами, натомість нині виразно рушили наздогін за цивілізованим світом.

• **Володимир ВОЙТЕНКО,**
професор